

KRVAVÉ KŘTINY ČILI DRAHOMÍRA A JEJÍ SYNOVÉ

romantický obraz z dávných dějin českých
ve čtyřech odděleních

klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

OSOBY

JINDŘICH toho jména **PRVNÍ**, nazván Ptáčník, král německý

SIGIBERT
FREDEGAR } němečtí vyslancové

DRAHOMÍRA, vdova po knížeti Vratislavovi

VÁCLAV, kníže český, její syn

BOLESLAV, jeho bratr, její syn

LUDMILA, jich bába, vdova po knížeti Bořivoji

SVĚTIMÍRA, kněžna stodoranská, choť Boleslavova

HNĚVSA, mocný lech

POPEL, vládyka a zemský kmet

CHRASTĚJ, kněz křesťanský a učitel Václavův

ČESTA, kněz pohanský

VELENA, jeho vnučka

TYRA, zajatý Maďar a sluha Hněvsův

PODIVÍN, Václavův důvěrník

STARÝ MUŽ z okolí pražského

PRVNÍ ŽENA

DRUHÁ ŽENA

SLUHA VÁCLAVŮV

VOJÍN

ZEMŠTÍ KMETOVÉ

KOMONSTVO DRAHOMÍRY A LUDMILY

ČELEĎ VYŠEHRADSKÁ

VOJÍNOVÉ ČEŠTÍ A NĚMEČTÍ

PRAŽSKÝ LID

ČELEĎ BOLESLAVOVA

Děj připadá do první polovičky desátého století a končí se rokem 936.

Oddělení první

Veliká předsíň na Vyšehradě; nazad prostranný vchod a před ním sloupy ozdobené zápraží.

VÝSTUP PRVNÍ

Česta, stařec šedivý stojí vpředu u okna zasmušilý. Hněvsa vejde

HNĚVSA: Což vyhubila stará Morana knížecí Vyšehrad? — Hoj člověče! Pohni nohu z místa a rozvaž usta!

ČESTA: Kdo velí starému člověku? Střelo Perunova! Ty, lechu, zase v Libušině slavném sídle?

HNĚVSA: Znáš mě?

ČESTA: Kdož by neznal Hněvsu z hradu nad Jizerou, komuž bohové zraky černou nocí nezastřeli!

HNĚVSA: Co to znamená, že tak pusté síně nalezám?

ČESTA: Čeleď běžela k jezeru a tiskne se okolo knížecího stolce.

HNĚVSA: Za jakou příčinou?

ČESTA: Aj muži Svatovitův, bydlil jsi na hvězdách, že nevíš, co se děje na zemi? Včera tu zahrabali Vratislava do studené země.

HNĚVSA: Knížete?

ČESTA: To podle toho křesťanského mravu. Nespálili údy nemohutné, aby duše pokoj našla, neskropili popel slzami a nesvětili bohumilou trýzeň.

HNĚVSA: A dnes?

ČESTA: Sázejí Václava na otcovský stolec — tu letorost knížecí, ježto vzkvěta v rukou cizověrných zahradníků.

HNĚVSA: Ty, zdá se, nejsi ještě přítelem víry Kristovy?

ČESTA: Přítel? Neznáš tuto hlavu šedivou?

HNĚVSA: Jestli paměť neklame, tedy jsem tě vídal ve chrámě, kde domácím bohům oběť konali.

ČESTA: Ano, vídal jsi mě. Jsem Česta, starý sluha bohů pravdivých. Jsem zbytek oněch zlatých časů, když kníže Bořivoj učení ukřižovaného cizozemce na Vyšehrad přinesl, navrátil se vodou pokropený ze svatebních hodů sestry své a moravského Svatopluka. Od té chvíle nasypala Vesna více než padesátkrát čerstvého kvítí na zemi — a duše moje krmila se každé léto novým hněvem, novou žalostí.

HNĚVSA: A co tvoje dílo na Vyšehradě?

ČESTA: Přicházím i odcházím jako duch půlnoční. Je to moje stará půda. Zde jsem poslední útočiště těch, co posud věrně drží s bohy našimi. Zde jsem krvolačným vlkodlakem odpadlíků od otcovské víry, hubitelů našich hájů posvátných.

HNĚVSA: Kdyby tvoje lebka stříbrem nekvěta, dal bych se ti do smíchu. Strachovati se tebe není potřeba. Já jsem také křesťan.

ČESTA: Ty? — Křesťan? Hahaha! Tot' musel tedy Perun hvězdy svoje svrhnouti do temné říše Morany, že jsi při zdravých očích oslepnul! Já tomu nevěřím. (*Vzdálený hlahol trub a bubnů, jakož i lidského provolávání.*) Aby vám ruce zkameněly a hrdla popraskaly!

VÝSTUP DRUHÝ

Drahomíra, za ní Boleslav s družinou. Předešlí

DRAHOMÍRA (*u živém pohnutí přijde až kupředu*): Posléz tedy — posléz! Již již usýchala duše moje toužením, že nepřicházelo zemí slovanských osvobození! Konečně mohu okovy strhnouti, kterými slabí muži vlastní rod svůj těsnali a cizincům v podnož pohazovali. A já se o to pokusím! Pracovati budu, dokud poslední jiskra ohně živoucího ve mně nezhasne. Zaskvíti se musí rod slovanský v záři svobody a blahoslavenství!

HNĚVSA (*přistoupí*): Kněžno!

DRAHOMÍRA: Co jest? Ha, tys to, Hněvso?

HNĚVSA: Vrátil jsem se z maďarského bojiště, kam mě z lenivého domova chuť po rekovném díle vyhnala.

DRAHOMÍRA: Tys přišel jako od příznivých bohů poslaný! Zachoval jsi staré srdce svoje?

HNĚVSA: Jako svoje rámeno. Budeš je potřebovati, paní vznešená?

DRAHOMÍRA: Budu. Vratislav odešel k otcům; nyní moje doba nastane — i nebude horší nežli minulé.

HNĚVSA: To doufám.

DRAHOMÍRA: Já zamilovala v Bohu zesnulého, když přijel na knížecí dvůr otce mého, kterýž velel statným Luticům; neboť se mi zrodil v prsou paprsek naděje, že spojen s mocí bratrů mých slávu obnoví, kteráž byla při Slovanech, když v těchto krajinách Sámó panoval — anebo že vzkřísí rozkotané království velkomoravské. Já zapřela starou víru slavných praotců, dala se křestem uvésti do chrámu cizího a letěla z daleké vlasti k pověstnému Vyšehradu. Ale naděje moje zakrněla v neúrodném zrní. Vratislav byl slabý muž a v rukou kněží latinských, jenž přicházeli jménem bavorského biskupa, jemuž byly požitky z našeho knížectví láková pochoutka. Co však nedovedl Vratislav — to počne Drahomíra i ožíví to skutkem, budou-li jí po boku státi čeští lechové, kteří slovanské jádro v sobě posud nepoprznili.

ČESTA (*jenž byl řeč její dychtivě poslouchal*): To pozvedni hlasu hrdlem zuřivého hromu, aby tě zaslechli, co jsou rozptýlení po týnech i po chýších a tvář na den vynéstí nemohou před obličejem nového boha na kříži. I slítnou se rozplašení orlové a potáhnou velkým rojem na cizí krahuje a pomrví jejich krví zemi otcovskou, aby vzešlo símě nových dnů a pokolení šťastného.

DRAHOMÍRA: Hlavo věštivá, až budu válčiti střelami slov, tož tebe povolám; teď potřebuji mužných ramenou a železného oruží.

HNĚVSA: Moje rámě, čeleď má i statek můj ti bude pramenem věrné pomoci.

DRAHOMÍRA: Synu Boleslave! Tu viz lecha Hněvsu, věci naší statného pomocníka. On stával otci tvému po boku, až je k mému hoři nestejná mysl rozvedla. On mohl býti pevným sloupem našeho knížectví.

BOLESLAV (*jenž stál až posud v myšlénkách pohřžený*): Slovo matky mé jest skála, na nížto stavím svoji důvěru. Je-liž u tebe její přízeň, bude tam i moje přátelství.

HNĚVSA: Nedáš je muži, kterýž by ním plýtval jako pískem bez zlatého zrní.

VÝSTUP TŘETÍ

Ludmila, Václav, za nimi komonstvo. Předešlí

DRAHOMÍRA: Dobře, synu Václave, žes kroky svoje v tuto stranu obrátil. Šťastným znamením počíná se den, kdes vůlí národa na otcovský stolec dosedl. Navrátil se hrdina, co vede v Čechách nejpádnější meč — ihned mu uložíme dílo důstojné.

HNĚVSA: Hněvsa z týnu nad Jizerou, starý přítel otce tvého, pane, pozdravuje nového knížete.

VÁCLAV: Vítej mi a buď milým pomocníkem při díle, kteréž mi od této chvíle nastává.

LUDMILA: I mně budiž vítán, matce tvého přítele, jestli se naklonila mysl tvoje k dílu bohumilému a noha zvykla kráčeti po cestách ku spasení vedoucích.

HNĚVSA: Což nejsem pokřtěný?

LUDMILA: Vodou dal ses poznamenati — já byla svědkem očitým — i slovo Páně nad tebou vyřknuli; však duch Páně se v tobě nerozhostil, leda jestli jsi mu nyní stan v srdci vykázal.

DRAHOMÍRA: Nesahej, kněžno, slovem kazatelským do vnitřnosti muže takového, jakých málo porodilo naše knížectví. On je host můj — to vězte všickni — a bohdá k velkým věcem určený, že právě nyní meč svůj z dalekého bojiště v domov přinesl.

VÁCLAV: Proč vítáš právě nyní meč?

BOLESLAV: Kníže by raději četl evangelium.

VÁCLAV: Ano, bratře, raději bych slyšel slovo Páně zníti nežli mečů břinčení — a to k blahoslavenství národu.

ČESTA (*stranou*): Blahoslavenství! Ó bohové, poražte mě hluchotou.

DRAHOMÍRA: Já neznám šťastnějšího počátku tvého panování, Václave, než abys ihned brány srdce svého rozevřel a nechal do nich vejíti lásku k rodu vlastnímu i slitování nad bratry štěpu jednoho. V sladké svobodě žily rody slovanské, mír s celým světem držíce, a bohové žehnali jejich krajiny; ale cizí nepřátelé, krutí závistníci, udeřili na jich tiché stany a hrozí je v nemůžné porobenství zavléci. Duryňkové, Frankové a Sasíci nabrousili meče na kmeny slovanské a Němců král, ten Jindřich, jemuž přezdívali Ptáčník — vede bitvy, že se řeky rozvodňují krví slovanskou! Obodřitě, Lutici a Stodorané volají o pomoc, že se obloha lítostí otrásá, a nezdvihne-li se plémě Čechovo, shlukne se necitelné hejno dravců na všechen rod slovanský a památka jeho zahyne!

ČESTA (*zanícen předstoupí*): Zahyne, zahyne! Neboť jste podřezali žíly jeho života a morem naplnili jeho krev. Zahyne jméno slovanské — a smutkem zahalí se nebesa a hvězdy budou padati a ve zříceninách bude práchnivěti svět z míry vyvrácen. A prokleté bude jméno těch, co k tomu dílu ruce pozvedli, co podkopali kořen lípy posvátné a poprznilo jméno bohů otcovských!

VÁCLAV: Tys tady opět, starý bloudilče? Zapomněl jsi, že tě kníže Vratislav, maje v úctě tvou hlavu šedivou, laskavě žádal, abys nepřinášel do jeho domu nárek pohanský?

ČESTA: Proto šla za ním moje nenávist a lítostně složím kosti v lúno
Morany, že jsem nemohl státi u jeho lože, když navěky oči zavíral,
abych ho na rozloučenou těmato kostnatýma rukama — zardousil!

(*Pohnutí v komonstvu Ludmilině.*)

VÁCLAV: Ustaň, zlolající nešťastníku!

LUDMILA: Rychle odejdi — ty hlavo od Boha jediného šílením tres-
taná, abych nezapomněla, že mi víra i nepřítelé milovati káže! Již
opušť tyto síně — a nikdy více do nich kroku svého nedonášej!

ČESTA: Abys plamenné metly děsiti se nemusela — je-liž pravda,
roditelko zkaženého ovoce! Já tu měl státi do skonání v září bohů
milostivých — tys měla dávno bleskem Perunovým zahynouti.
Ty jsi pěstovala s Bořivojem jedovatou bylinu, pro jejížto símě
čtrnácte zaslepených lechů k těm němým cizozemcům zaběhlo —
ty jsi zasadila to učení Kristovo, že vzrostlo ve strom mohutný!
Nad tvou hlavou šumí hejno těžkých vzdechů z prsou českých
jako hrómopustá víchřice a nese ve svém lůně prokletí.

VÁCLAV: Pryč odtud, nesmyslníku — nechceš-li jazyka pykati!

ČESTA: Ty — mládenečku, starce vyháníš?

VÁCLAV: Jen že jsi starce, mírním spravedlivý hněv a zadržuji rozkaz,
aby tě stihla pokuta.

ČESTA: Ó hraj si, hraj si na pána, ty poupě stromu zkaženého —
a vyžeň věrného sluhu bohů, kteří tvoje praotce do těchto síní
vedli — vyžeň, vybičuj ho do pustého světa. Do kořene vyhubiti
život slovanský velí tobě nové učení — ó jen je poslechni — ha
ha — já učiním podle tvého rozkazu! Ale to ti pravím, vnuku
Bořivojův, moje denní modlitba k bohům krvavé pomsty bude
zníti: „Spalte ratolest pronevěřilou, a chcete-li svému sluhovi
mnoholeté hoře nahraditi, pošlete mu den, aby spatřil na českém
trůně krváceti plémě odpadlé!“ (*Odejde.*)

VÁCLAV: Stůj, nešťastníku, a odvolej!

BOLESLAV (*kročí mu v cestu*): Nech starce nemocného! — Však
nejsou jeho slova břitký meč, abys hned krve se obával.

VÁCLAV: To vím, a protož mi nezbraňuj s chorým člověkem učiniti
smír!

DRAHOMÍRA: Ustaňte — a bijte se v prsa, kdo ho chce odsuzovati. Duše jeho je živou bolestí ostružné varyto a na každé dotknutí oupí z něho píseň žalostná. To považ, kníže — a nechtěj (*s pohledem na Ludmilu*) jako necitelná moudrost hráti na pána nelítostného. Víš, co je to báti se o život národa? On umírá tou bází — tou nejhroznější mukou na zemi. On ztratil dnu svých nejkrásnější poklady a živí se nyní krutým zoufalstvím. On je porouchaný sloup u chrámu té slávy slovanské, kterouž chtějí k hrobu donést.

VÁCLAV: To hledíš vůkol okem tuze nakaleným; já žádného hrobu nevidím.

DRAHOMÍRA: Ty ne — to věřím; ty bys raději v Budči hleděl na písmo a liché pověsti, než abys vyslal sokoly svých zraků, kde se hnízdí nebezpečí národů. Ale já vidím tu přichystanou propast a musím se před ní postavit, aby se odrazila zloba nepřátel.

VÁCLAV: Ty, matko?

DRAHOMÍRA: Já — i vyzvu štěstí do boje! Kdo zoufá sám nad sebou, toho opouštějí nebesa. Já nezoufám. Svoboda musí zasvítit rodům slovanským a jméno jejich zníti od jednoho uhlu světa k druhému, dokud nad nimi poslední hvězda nezhasne. Proto budeme bojovati — až nám Morana v temné lůno ustele!

LUDMILA: Špatně sluší, milá dcero, ženě křesťanské, že na pohanské modly vzpomíná a o Moraně rozpráví.

DRAHOMÍRA: Kdož může klásti slovo na váhu, když srdce přetéká? Tu se dere mocně ze šupiny ven, co je živo v jádru — a s čím se člověk narodil. Nechme toho, kněžno pobožná, a ty, synu, poslechni, co káže učiniti doba. Sebereme mužné pěstě a vypravíme s rekovnou zbraní proti nepřítelům Slovanů, aby nevolaly rody bratrské marně o pomoc.

VÁCLAV: To na záhubnou válku?

BOLESLAV: Válka nestojí mezi kratochvíli knížete Václava.

VÁCLAV: Válka není žádná kratochvíl a křesťanské kníže neměl by nikdy tuto hubitelku lidstva živiti. Či má býti první kročej mého panování krví znamenán?

DRAHOMÍRA: Když má jako voda křestná prolita býti ku spasení národu, nesmí se jí kníže hroziti. A kdož mluví o tobě? Ty hled si kněh a kněžských výkladů a modli se nešpory; já obstarám, co jménu knížecímu přísluší, a svěřím ozbrojené mužstvo Hněvsovi.

LUDMILA: To neučiníš, dcero — bys mezník svého práva nepřekročila. Na stol knížecí dosedl Vratislavův syn — ne jeho vdova.

DRAHOMÍRA: Ale matka knížete postaví se vedle stolce otcovského a bude k tomu zřetel obracet, aby syn na něm seděti dovedl.

LUDMILA: To bude jeho péče — a starost vyvolených kmetů.

DRAHOMÍRA: Péči mateřskou nepřevyšší rada najatá.

LUDMILA (*blíže k ní přistoupí*): Ó jen to řekni zřejmo, že bysi ráda sama zlatou uzdu vlády držela! Tvoje hrdost krmila se dávno touto myšlenkou — a sotvaže manžel a pán tvůj na smrtelném loži vychladnul, již vztahuješ ruku po cizím pokladě. Já však pravím tobě, vdovo syna mého, že by ti lépe slušelo v pokoře se káti před Bohem a vésti péči o vřetenou, o domácí čeleď.

DRAHOMÍRA: Děkuji ti, matko mého v Pánu zesnulého manžela, za to naučení — jenže přišlo pozdě. Hlava moje dozrála i srdce ví již dávno, co má v sobě živiti. Já nechci sama vládu držeti — vždyť jsi k tomu vychovala svého miláčka; ale k tomu chci sílu svoji napnouti, aby se rozprášily chmury z jmena českého, které tvůj manžel nade vlastní sehnal a synové jeho svou nemůžností krmili. Já nechci slouti matkou knížete, kterýž by panoval nad otroky německého krále. (*Pohnutí mezi knížecí družinou.*) Nechte pohoršení, mužové, a byť bych i sladšího slova zvolila, jádro zůstane přec trpké. Bořivoj se od Moravy odštípil a vrhnul Frankům pod plášť ochranný; Spytihněv to nepřirozené přátelství utužil a Vratislav nepomyslel na rozdvojení. Necháme-li ale tuto vazbu dál se vinouti, dovleče nás ku hrobům — to, bohům buď žalováno, nikdo neupře.

LUDMILA: Já to upírám! Ne ruka lidská, ale Hospodín uchrání Čechy před oupadem; proto osvítil cesty jejich světlem víry křesťanské.

DRAHOMÍRA: Ale já nechci býti seabemilovna — nechci v paměti jen prospěch svého lidu chovati; i bratrské kmeny mají býti spaseny.

LUDMILA: I k těm dojde světlo Kristova učení.

DRAHOMÍRA (*s velikou hořkostí*): Ba, již k nim dochází! Meč mu klestí cestu a plamen reje stopy.

LUDMILA: Protože jsou srdce jejich kamenná a že nechtějí slova míru slyšeti.

DRAHOMÍRA: A proto se musí hnáti do jezera krve prolité a dělati nad nimi kříže latinské? Mluví tak žena křesťanská? Je to láska, kterou se učení tvoje vychloubá? Oni nechtějí, protože milují mrav a víru, v kterých se narodili, v kterých vyrostli a zestárlí; oni nechtějí, protože se jim cizí učení vtírá cizím jazykem, to proti vůli přírody, proti běhu všeho stvoření. Na vás přišli arci lidé chytřejší a Cyril s Metudějem ochlácholil Slovanů zvukem slovanským, že se důvěrně novoty chytili a opustili staré modlení. Avšak hleďte, aby i za tím nečíhala záhuba.

LUDMILA: S hrůzou tebe poslouchám!

DRAHOMÍRA: Já bych raději, abys poslouchala s povážením.

LUDMILA: Jsou to slova mnoholeté vyznavačky Krista Ježíše?

DRAHOMÍRA: To nedovedu nikdy, abych se líčila vaší pokorou a oblékala se v roucho povrchního zdání; jak to ve mně víří, tak se to řine ven.

LUDMILA: A nalézáš tedy v učení Kristovu zkázu národa?

DRAHOMÍRA: To neříkám; leč na to z celé duše věřím: Nepodáme-li bratrským kmenům pomocné ruky proti franským nátiskům, nezbavíme-li se těch bavorských biskupů, co chtějí z naší země hnízdo pro své plémě učiniti, nezlomíme-li všeliký úvazek našeho trůnu s králem německým, jest veta po českém národě!

LUDMILA: Drahomíro, to jsi pronesla slovo váhy veliké.

DRAHOMÍRA: Chci za jeho pravdu umřít!

LUDMILA: Já však pravím tobě, že jen u věrném přátelství s mocným sousedem — v dobré vůli bavorských biskupů rukojemství pro učení našeho Spasitele — a v tom i základ blaženosti lidu nalézám. Já tě odkazuji ke všem, kteří slovo Páně v sebe přijali; nechť tobě zvěstují, kde blahoslavenství přebývá, a to kladu knížatům tohoto světa za nejvyšší úkol, aby živ byl národ v pokoji a při pokladech slova věčného, aby oplýval také statky zemskými! To považ, matko

mladého knížete, a věz, že budu k tomu vši silou plnitelky slova Ježíšova pracovati, aby k nám zavítal nebes mír a rozprostřelo se tady království Boha věčného! (*Odejde vpravo s paními.*)

KOMONSTVO: Sláva Ludmile! Spása naší matce!

HNĚVSA (*stál po celý čas o meč opřen a s hlavou sklopenou, nyní se vztýčí*): I takž povykujte, aby vaše babství celým světem otrásl!

VÁCLAV: Matko, s bolestí stál jsem tu chvíli mezi dvěma plameny —

BOLESLAV: A strchoval se přistoupiti, aby jiskra nestříkla a mě nepožehla.

VÁCLAV: Ano, strchoval jsem se, protože mě na obě strany stejná láska vábila. Matko, já se těšil, že poznamenám den svého zasednutí na trůn knížecí založením chrámu Páně, jakým se Praha ještě nehonosí — a to ke cti svatého Víta, aby za nás orodoval přede tváří Slitovníka věčného.

DRAHOMÍRA: To můžeš učiniti, synu — já sama přidám na tu stavbu ze svých pokladů —

BOLESLAV: A když bude dílo dokonáno, může tam kníže o místo věčného psaltářníka prositi.

VÁCLAV: Bratře, ušetři sobě vtípu hořkého! Kdoví jestli by přísluhování u božích služeb spíše k blahoslavenství nevedlo, než po čem snad tvoje mysl touží.

DRAHOMÍRA: Nechte nesvornosti, synové, mezi něžto se moje láska stejnou mírou dělí, a poslechněte matku, kteráž i na čest rodu svého myslí. Ty čiň k oslavení Boha, co ti zbožná mysl velí; já podniknu, co žádá ostatní povinnost knížete. My potáhneme do boje!

VÁCLAV: Chtěla bysi opravdu?

HNĚVSA (*jenž byl nazad netrpělivě přecházel, nyní přistoupí*): Václave, já posud mlčel, neboť se měřily ženské jazyky! Ale proti tobě musím pozdvihnouti zbraň, chceš-li matčině vůli ránu zasadit.

VÁCLAV: Povážili jste, jaký nepřítel se proti vám postaví?

HNĚVSA: Německý Jindřich, jemuž dali jméno Ptáčník. Ale bohdá že nebude takovým ptáčníkem, aby českého orla polapil — a byť i sebesilnější tenata nastrojil. To je moje povážení.

DRAHOMÍRA: A nezpívají staré pověsti, že rozehnal český orel divoká hejna avarských krkavců? Nerozprchly se houfy Karla Velikého před českými prapory? Nezkropily Frankův běsné roje pod Luděkem českou půdu takovou krve bystřinou, že podobné svět neviděl? A když přiletěli z pustých končin noví vrahové Slovanů, ti líti Maďaři, nepobily je české pěstě v boji přečastém?

BOLESLAV: A takž to bude také nyní! Poznovu rozepne český orel svoje perutě, aby se vznesl k slunečným vysostem; ale Václav zůstane za prahem a bude umýváti starý kotel, kterýž předkové na korouhvi nosili.

VÁCLAV: Ty jsi dnes veselé myslí, Boleslave — přál bych si, abych mohl s tebou stejnou píseň zpívati. Ale to nemohu, neboť duše trne úzkostí, jací dnové se na dědiny naše přivalí — ač kdyby jim nebezpečí hrozilo, i meče chopiti se dovedu — jak dobře víš. Já chci ale duchem bojovati. Pole nebeského světla je moje bojiště a k tomu chci vésti národ můj. Pak nechť se na něj shrne světa nejkrutější nepřítel, bledá závist a zloba zarytá, on odolá všem útiskům! — A byť i železné přesíle na čas podlehnul, přijde doba, kde z popele se opět zdvihne novorozený a žítí bude život věčný! *(Odejde za Ludmilou. Komanstvo za ním.)*

BOLESLAV: Jdi, potměšilá sketo!

DRAHOMÍRA: Neposílej za ním střely hněvu svého! On jest dobrý a mysl jeho poctivá; ale ta stará služka cizích kněží zastřela rozum i vůli jeho tak hustou tkaninou choulostivého pobožnůstkování, že se nemůže jinoch k statnému činu vztýčiti.

HNĚVSA: A proto se musíš sama na jeho místo postaviti, aby zůstalo české jméno bez pohromy a stolec vyšehradský bez poškrvny.

DRAHOMÍRA: Učiním hned přípravy, aby se hojné zástupy do pole postavily.

BOLESLAV: I já vyzvu své přátele, aby se mnou pod jednou korouhví ostrost mečů nepřátelských zkusili.

DRAHOMÍRA: Ty bysi chtěl také?

BOLESLAV: Chci; a to nevyvratně. Či mám snad v koutě za prahem domu otcovského sedati a žalostně hleděti, jaké hospodářství

poženštilý kníže vede? Já cítím v sobě také něco, že bych mohl vládnouti, a nedám si tu sílu ztrpasliti poslušenstvím, kde bych ji mohl panováním krmiti — kdyby náhoda mne byla dříve na denní světlo vyvedla nežli Václava. K oslavení orla českého mě pudí každá krůpěj horoucí; i neodolám hnutí prudkému, až zapíšu své jméno v lidskou paměť skutkem, o němž budou mluvití nejpozdnější věkové. (*Odejde; mužská družina za ním.*)

HNĚVSA: Bujná větev na stromu zpukřelém. Na tu bych zavěsil poznovu štít naděje, který jsem již pohodil.

DRAHOMÍRA: Však je lépe, že opustí na čas síně otcovské, aby símě nésvárů se mezi dvěma srdci nezmohlo, ježto by se měly jedním plamenem zhřívati.

HNĚVSA: Nech mě trápi Třas! V těch síních straší divný duch a skoro by mě zase do ciziny vyhnal.

DRAHOMÍRA: Já bych si ho troufala zakleti, kdyby jeho staré pěstitelky nebylo; ale dokud Ludmila život vleče v rouchu nábožného pokrytství, nedojde slovo moje k cíli; a co více — dokud ona hojností svých statků křehké srdce lidu zakupuje, nebudu nikdy dosti pevně státi při trůnu a vládu držeti.

HNĚVSA: Aj, což má ta stará žena život zakoupený navěky? Mně se zdá, že již dosti modliteb nahromadila, aby po nich až do nebeské brány vylezla. (*Bliže k ní přistoupí.*) Snad by se našla cesta, kteráž vede k pramenu jejího života.

DRAHOMÍRA (*dlouho na něj hledí*): Víš, lechu, co povídáš?

HNĚVSA: Kdyby stála přede mnou žena, jak ji bohové mužovi k milostné hračce přidali — nemluvil bych o tom; ale Drahomíra snese slovo odvážné.

DRAHOMÍRA (*stranou*): Co se mě to chápe prstem čarovným, že údy brzo ledem chladnou a hned zase plamenem mi hoří? Co to vystupuje z nejtemnějšího kouta mého svědomí, kam se jistá myšlénka posud jako plaché káně skrývala a na den skutečnosti vylítnouti nechtěla? — (*K paním.*) Jděte napřed do komnaty! (*Paní odejdou.*) Nyní mluv, co to myslíš?

HNĚVSA: Já ti žádnou cestu nevyměřuji; ale kdybysi jednou — postup za mnou, paní statečná — *(ku vchodu se obrátiv)* a viz tam na předhradí muže.

DRAHOMÍRA: Je to divná podoba! Já ho zde posud neviděla. Kdo jest to?

HNĚVSA: Můj stín. Rozený Maďar nebo Kumán — či úlomek divokého plemena, co se přihnalo z dalekých pustin jako hladové kobylky, aby zhubilo moravské království; já ho zajal na bojišti, dal jsem ho pokropit — ačkoli nevím, jakému bohu se teď vlastně klaní, a vybral jsem si jej za sluhu. Tam jsem ho postavil, když jsem tu vcházel na předsíň — a on by tam stál až do skonání světa.

DRAHOMÍRA: Co dále?

HNĚVSA: Kdybysi měla jednou dílo před sebou — že bys k němu nástroje nenašla, já ti poručím toho člověka.

DRAHOMÍRA: Můžeš se tak na něj spolehnouti?

HNĚVSA *(volá)*: Hojó! Tyro!

VÝSTUP ČTVRTÝ

Tyra přiběhne. Předešlí

TYRA: Tu je Tyra!

HNĚVSA: Tamto přistup k oknu! Vidíš báni zlatou na vysoké věži?

TYRA: Vidím.

HNĚVSA: Tam vystoupíš — a povětrím se vrhneš dolů po hlavě.

TYRA: Vrhnu. Tys můj pán — mé slunce; když se ode mne odvrátíš, musí býti noc. *(Odchází.)*

DRAHOMÍRA: Co, lechu, počínáš?

HNĚVSA: Rád bych tě o jeho poslušnosti přesvědčil. — Stůj! Ušetřím ti cestu ze světa. Obnaž prsa! *(Tasí meč.)*

TYRA *(rozhrne kabát)*: Tu jsou!

DRAHOMÍRA: Co tě napadá?

HNĚVSA: Nic; nemám chuti.

TYRA *(se zasměje)*: To věřím! Ty jsi holub a mohl bys býti ostřížem.

HNĚVSA: Ať se jiná ocel v krvi tvojí zkoupá. — Okaž ještě levici — a pověz paní vznešené, kde jsi zdědil tyto jizvy?

TYRA: Ho! — Pán Tyru ještě dobře neznal a chtěl zkusit, co as jeho kůže vydrží. Poručil mu z hranice hořící hlaveň vynést.

HNĚVSA: Nyní slyš jinou úlohu. Tady na hradě je člověk, kterého bych rád viděl, aby ležel pod trávou.

TYRA: Hm! Ustelu mu tedy lože studené.

DRAHOMÍRA: Hněvso, o čem to rozprávíš? Mne hrůza mrazí při chladnosti toho člověka!

HNĚVSA: Tomu přivykneš — jen co mu několik rozkazů udělíš. Ode dneška jsi jeho paní.

TYRA: Paní?

HNĚVSA: Dáš pozor na její mrknutí — a jako na křídlech větru poletíš její vůli vyplnit.

TYRA: A nezabije mne?

DRAHOMÍRA: Tebe zabít?

TYRA: Či jsi také holubice, kde můžeš býti kání?

DRAHOMÍRA: Já ti nerozumím.

TYRA: Či nejsem bídák v boji zajatý? Nejsem otrok — třtina v rukou pánových? Tento mě ještě ušetřil — nevím proč. *(Dá se do smíchu.)* U nás by to nebyl vojevoda učinil.

DRAHOMÍRA: Jsou u vás jiné způsoby?

TYRA: U nás? Ha, černí bohové! Když sedneme na koně — hojá, jako s vichrem o závod a s bleskem drtícím — přes hory a doly. A když se postavil nepřítel na pole, my jako krupobití na něj — a zbili, zdrtili, roztrhali houfy, v krvi se koupali a mrtvol nasekali — hahá! A když bylo po díle na poli, začali jsme rubati zajaté a páliťi dědiny, aby zahynulo přemožené plemeno a pánem byli Arpádovi potomci. Hoj, to byly časy, když se ruce v krvi máchaly a urubané lebky na kopí vrážely a hořící svíčky k tomu svítily. Ha, černí bohové, proč jste mě tenkrát k sobě nevzali!

DRAHOMÍRA: Hněvso, jakého to běsa uvedl jsi na pokojný Vyšehrad? Ten by i nebes brány pobořil, kdyby věděl, že se krví zasytí. Vezmi jej ode mne! Mne přechází hrozné tušení.

HNĚVSA: Jsi-li tak voskového srdce — moje vůle byla dobrá.

DRAHOMÍRA: Vezmi jej ode mne; on by na mrknutí kvapného hněvu celou zemi vypálil.

HNĚVSA: Tedy ho vezmu s sebou do pole.

DRAHOMÍRA: To učiň, lechu! Ano — tam, kde se bude Morana krví slovanských nepřátel napájeti — kde bude tučné hody na potříštěných oudech vrahů našich slaviti, tam jej postav, tam bude prospěšné dílo konati. Já ale chci čisté ruce uchrániti, abych je mohla směle k nebesům vztáhnouti, kdybych je musela jedenkrát o pomoc vyzývati — a bohů se nemůže smrtelník odřeknouti! — Ty svolěj houfy zbrojené, a nesa k rodům bratrským spasení, zahuč válečným zpěvem do všech úhlů světa chválu jména českého. To je dílo reků nesmrtelných dostojné, to je chloubka knížecích starostí — to je moje nejkrásnější naděje! *(Odchází.)*

(Hněvsa s Tyrou odchází prostředkem. Opona spadne.)

Oddělení druhé

*Vyšehradské náhradí. Vpravo kaple sv. Klimenta. Tři stupně ku dveřím.
Z kaple zní staroslovanský zpěv Hospodíne, pomiluj ny!*

VÝSTUP PRVNÍ

*Dvě staré ženy a starý muž sedí na stupních. Po skončeném zpěvu
vyjde z kaple Ludmila s dvěma paními*

PRVNÍ ŽENA: Hospodín provázej kroky tvoje, kněžno milostivá!
Slituj se nad námi!

LUDMILA (*dává jim almužnu*): Proč nevcházíte do svatyně? Kníže
Bořivoj, můj nábožný manžel, vystavěl tuto kapli ke cti svatého
Klimenta, aby vešel do ní všeliký člověk jediného Boha velebit.

STARÝ MUŽ: Chudina se zhřeje také opodál svatého plamene a omeje
se krůpějí milosti.

PRVNÍ ŽENA: Já čekám na tebe, matko chudých, abych ti okraj
řízy políbila a srdce pláčem zahřála. Ó pomoz, kněžno nábožná!
Opuštěná žena spíná ruce před tebou!

LUDMILA: Co tě potkalo tak hrozného? Kdo jsi?

PRVNÍ ŽENA: Jsem žena stářím sklíčena a chudoba sedí u mne na
prahu a hledí do rozbitých oken. Jediný synek byl moje útočiště,

byl moje útěcha; ale hrdý lech mu kázal jít do boje, i odvedli jej do daleké ciziny a vrazi ho tam ubili — *(plačtivě)* že vyletěla z něho dušice a bloudí pustinou — a já zbyla opuštěná, bídou sklíčená.

STARÝ MUŽ: Mně také syna odvedli, že nemám nyní berlu, o kterou bych staré oudy bezpečně opíral.

(Mezitím vyšlo za Ludmilou více osob z kaple a postavilo se zvědavě okolo staré ženy. Nyní z nich vystoupí žena s dítětem.)

ŽENA S DÍTĚTEM: A já se teď musím s třemi sirotky nouzi bránit, protože mi věrného pomocníka v cizině zabili. Ó slituj se, nábožná kněžno, nad námi!

VÝSTUP DRUHÝ

Drahomíra, za ní dva panoši levou stranou. Předešlí

LUDMILA: Pojď, dcero, pojď — a slyš, jaký nárek tady srdcem otřásá! Jsou to chvalozpěvy o tvé válečné výpravě z úst vdov a sirotek.

DRAHOMÍRA: Znam takové zpívání choulostivých duší, kteréž myslí, že je všechno stvoření jenom pro jich úsluhu na zemi, a kteréž kvůli obecnímu prospěchu ani tu nejmenší oběť nesnesou. Kdybych je píchla pouhou jehlicí, budou křičeti, že je svět mečem rozsekán.

LUDMILA: Cokoli nejmenšímu z těchto učiníte, mně jste učinili, praví Spasitel. Knížatům sluší na prospěch *každého* mysliti, tak zachrání prospěch *veškerých*.

DRAHOMÍRA: Vidím, že přicházíš z kaple, kde starý Chrastěj bezpochyby zase bibli vykládal, žes duchem jeho napáchla — sice bych ti odpověděla. Já jsem si vědoma, že činím, co knížatům přísluší — a netřeba mi pokorou se pyšnit.

VÝSTUP TŘETÍ

Tyra a dva ozbrojenci. Předešli

TYRA: Sláva kněžně vysehradské! Sláva matce hrdinského Boleslava!

DRAHOMÍRA: Tys tady, Tyro?

LUDMILA: Co jest?

TYRA: Tak mi přikázal povědítí Hněvsa, pán a vůdce českých zástupů, ježto přicházejí po mé stopě neušlapané.

LUDMILA: Tedy se již vracejí? Ó díky Hospodínu! (*K chudině.*) Přijďte do mých komnat, děti! Učiním, co mohu, aby toužení vaše utichlo a bolest vaše ulevila.

DRAHOMÍRA: Mluv — mluv, jak se vám vedlo?

TYRA: Ho — jako liškám mezi kohouty. Dvě třetiny našich hnije sice mezi červami, ale sláva jim sedí na hrobech.

LUDMILA: Věčný Spasiteli, tolik nevinného lidstva! Ó, jak zodpovídáte před Bohem, ježto jste křesťanskou krev marně prolili!

DRAHOMÍRA: Ušetři žalmů na chvíli, až budeme za padlé muže modlení držeti. — Byli jste poražení?

TYRA: My? Hoho! Pan Hněvsa je Arpádovým duchem posedlý — a hoch Boleslav se daří v tom řemesle. Ten si vysekal nevěstu a přijíždí s ní domů.

DRAHOMÍRA: Nevěstu?

TYRA: Oh, je to jasná hvězdice — ta panna stodoranská! Tatík padl pod německou sekerou a Boleslav se ujal jeho dědictví.

LUDMILA: A vzývá ta děva Boha jediného?

TYRA: To nevím; já se s ní nemodlil. Ale ta může k tomu nebo onomu bohu volati, on ji každý vyslyší.

DRAHOMÍRA: A zbraně vaše byly šťastné?

TYRA: Ha, to věřím — my vystrojili krvavé hody v dědinách! Hó, Čechové to umějí také, jako by to od nás byli pochytlí. Byl to veselý tanec při tom porubání Sasíků a dědiny přitom hořely jako světla na veliké síni. Žádná milost, prach a popel, krvavé lázně, pláč a klení — a nad tím český orel jako pán! Hoja, to zas jednou srdce okřálo — a jméno české bude dlouhá leta u těch cizáků strašidlem!

VÝSTUP ČTVRTÝ

Václav vystoupí mezi tou řečí z kaple a jeví nad ní účastenství. Podivín. Předešlí

LUDMILA: Ustaň, divoký člověče — aby ti jazyk nezkameněl takovým vypravováním a nebe se od nás neodvrátilo! Duše trne nad hrůzami, jimiž se poškrvňuje národ křesťanský, kterýž by měl jako tiché slunce kráčetí a jiným cesty pokoje osvěcovati.

DRAHOMÍRA: Chceš rekovnost národu mezi škrvny počítati?

LUDMILA: Rekovnost s myslí křesťanskou je ozdoba národu; ale divé vraždění a lité pustošení sluje hřích.

TYRA: Však oni nám Sasíci také plnou mírou nasejpalí, a přece kázali jejich kněží v čele zástupů, že přinášejí ratolest pokoje a spasení. Zub za zub, oko za oko; to je válečné pravidlo.

LUDMILA: Neklad jim to, Hospodíne, na váhu — *(obráti se ku kapli a zhlídne Václava)* ó pojď, synu, a dej si povídati —

VÁCLAV: Slyšel jsem již vypravování.

LUDMILA: A je-liž pravda, srdce ti strnulo žalostí? Ó učiň, aby se jméno české nehanobilo! Ty jsi pánem knížecího stolce; dosedni na něj, aby tě vládychtivá žena vytisknouti nemohla — a byt' to i vlastní matka byla.

PODIVÍN *(pro sebe)*: Vyslyš nás, Pane!

DRAHOMÍRA: Ty chceš dítě proti matce popouzeti?

VÁCLAV: To nechce, milá matko!

LUDMILA: Tak mou spravedlivou bolest nevykládej. Já mu připomínám povinnost! Ve jménu otce tvého, Václave — památkou nábožného děda tvého, kterýž slovu Páně v Čechách volný průchod učinil — prosí, zaklíná tě žena stará, chop se vlády podle křesťanského srdce svého, abych utěšena oči zavřela a k manželí s tou zprávou odešla, že vnuk jeho v milosti boží prospívá.

PODIVÍN: To bysi mohla odejítí hned — ale nedopouštěj!

DRAHOMÍRA *(přikročí k ní)*: Ty počínáš tedy nové různice? Zde přede tváří lidu chceš mě snížiti? Mou péči o jeho slávu zlehčiti?

LUDMILA: Nic nechci s tebou; ale chci, aby pravý kníže v Čechách poroučel a jeho slovem aby zlatý pokoj rozkvítal.

DRAHOMÍRA: To může býti, až mu cesty připravím; až ohradíme konce našeho knížectví, že cizí závist do něho šilhati nebude. A protože musíme nové zástupy do pole vyslati, aby doklenuli slávy chrám, na němžto i mladší, statečnější kníže pražský stavěti pomáhal.

TYRA: Hoj, to bude nové rubání!

PODIVÍN (*pro sebe*): Vysvoboď nás, Pane!

LUDMILA: O to se, Drahomíro, marně pokusíš — a kdybych měla svýma starýma rukama tomu brániti. Děkuj nebesům, že nám nepřítel domácí půdu nehubí — a nezanášej vražedný meč přes mezník pokojného domova — abys vraha nevyštvala. Já se tomu protivím.

DRAHOMÍRA: Jen bude-li míti protivení váhu!

LUDMILA: Chceš, hrdá ženo, se mnou o závod?

DRAHOMÍRA: Já miluji zápas jenom stejných sil.

LUDMILA: A já doufám, že se mohu s tebou měřiti. Zkusme toho! Ty sbírej mužstvo do pole — já na ně zvolám: „Neodcházejte! Poslechněte svého pravého knížete a buďte pamětlivi slova Páně, ježto hlásá mír a lásku k bližnímu.“ Uvidíme, čí hlas k srdci našeho lidu donikne!

VÁCLAV: Upokoj se, drahá bábo! Uvážíme, co bude veleti potřeba, a matka nebude raditi k věcem záhubným.

LUDMILA: Nechláchol mé hoře, dítě! Já nechci, nemohu viděti, jak odvlékají ku krvavé smrti lid, u něhož odjakživa láska moje bydlila a s nímžto jsem se po cestách Páně kráčeti učila. Ty ale pamatuj na svou povinnost i vydej nález k národu — a (*k čeledi*) vy ho rozneste rychle po Praze, že je konec vlády Drahomířiny a konec záhubného válčení.

DRAHOMÍRA: Ha, střelo Perunova!

PODIVÍN: Velebeno budíž jméno Páně.

PRVNÍ ŽENA: Ó běžte, běžte, mladé nohy, a doneste medovou zprávu k uším toužícím, aby okřálo srdce sklíčené.

LUDMILA: Milost Páně s naší matkou! (*Někteří odejdou.*)

DRAHOMÍRA: Ty se opovažuješ lid ku zjevné vzpouře popichovati?

LUDMILA: Já činím, co mi káže duch věčnou milostí seslaný — i nechci nic kvůli vratké slávě pozemské, kteráž hyne jako ranní pára nad řekou, když na ni dechne sluneční papršek. Já se modlím k Hospodínu: „Učiň můj národ blahoslavený, to na vezdejších nížinách i na hvězdnatých výsostech“ — a proto jsem proti tobě hlasu povznesla, ježto mu kopeš náhlý hrob a před časem jej k němu dovlékáš — i budu proti tobě hlasu zvedati, dokud se neobrátíš na cestu, kteráž je vyměřena kněžně křesťanské. (*Odchází — ale ještě se vrátí.*) Dcero, dej přistoupení prosbě mojí k srdci tvému — k srdci matky i vdovy knížecí. Uchyl se, ustup z hluku veřejného života, kde mužové se radí o štěstí národu — a majíc slovo Páně na paměti, pěstuj květinu domácího štěstí. Synovi nech držeti zlaté žezlo, kteréž mu národ vložil do rukou, aby jej pásł jako věrný pastýř svůj ovčinec. To rozvaž — a promiň staré ženě slovo. (*Odejde. Václav i Podivín za ní — a za těmi lid.*)

DRAHOMÍRA (*byla se do myšlének zabrala*): Vrátil se Tyra náhodou? Nebo jej poslal Hněvsa naschval — z moudrého povážení? Nebo jej přihnal proud mého osudu? — Tyro!

TYRA: Tu je Tyra!

DRAHOMÍRA: Víš, co povídal jednou Hněvsa, když jsi přišel poprvé na knížecí hrad — že jest tady člověk, kterého by rád viděl, aby ležel pod trávou?

TYRA: Vím.

DRAHOMÍRA: On je tady posavad — a já bych ho *tam* nyní — také ráda viděla.

TYRA: Hohá! Tyra mu tam tedy ustele!

DRAHOMÍRA: Ticho, ticho, aby se ohlas tvé ochoty větrem nerozlítnul a jako zúrodnující rosa v srdce nepadl, kde by mohl jako jedovatá bylina zlého podezření vzejíti — a věc zkaziti. Přijď za mnou do komnaty — tam uslyšíš mou vůli. (*Odejde.*)

TYRA: Přijdu, pani! Vítr mě tam donese. (*Odejde s oděnci.*)

PROMĚNA

Předsín z prvního oddělení.

VÝSTUP PÁTÝ

Ludmila. Václav

VÁCLAV: Ty bys mě chtěla o samotě nechati? Zůstavit jako třtinu na poušti, kde záhubný vítr duje? Slýchati bych neměl tvého laskavého hlasu? Ta slova plná vůně nebeské?

LUDMILA: Tys dozrál k svému povolání, a když budeš mít povinnosti na mysli — a když učiníš ze srdce svého příbytek Páně, nebudeš státi na poušti — nebudeš samoten. Mě ale nech se uchýliti na můj tichý týn, abych u vřelých modlitbách tu hrstku dní skončila, kterou mi Hospodín ještě dopřeje. Mé staré srdce je posud jako ptáče; sotva se ho lidský prst dotkne, již hned poskakuje a štěbetá — a když se jedná o lid křesťanský — ach, tu se ho dotkne každé slovo tak důtklivě, že mi někdy poplašeno uletí. A protože odejdu — abych mezi tebou a tvou matkou ničeho neučinila, co by mohlo vazbu srdcí vašich ještě více zviklati.

VÁCLAV: Toho se nestrachuj. Víím já dobře, co jsem matce povinen, a nikdy povinnost svou nezkrátím.

LUDMILA: Na tom není dosti; ty musíš svou povinnost i v plné míře udržeti — musíš ji hájiti. Tvoje povinnost je tvoje právo a to ti nesmí ani matka ztenčiti, neboť na tebe upadá odpovídání. Na tvoji váhu shrnou se činy tvého zástupce a donesou je k věčnému soudu buďto v průvodu lidského pláče, nebo vděčného žehnání. — (*Zvuk vojenských trub a volání lidu na náhradí.*) To jsou bezpochyby naše zástupy — ty drahé ostatky, jež nepřátelské zbraně ušetřily! Ó slyš, mé dítě — šetři krve lidské, neboť není proto knížatům svěřena, aby ní podle chuti, podle hravého rozumu plýtvali — a budou jedenkráte počít skládati za každou krůpěj marně prolitou!

VÝSTUP ŠESTÝ

Boleslav v železné košili. Světimíra a její služka. Předešli

BOLESLAV: Leť jen směle, moje bílá holubice! Rozleť se jako po domácím háji. — Ah, naše paní bába — a pan bratr Václav, pražské kníže, jak se říká. Odpusťte, jestli jsme vám liturgii zkazili. Hledám kněžnu matku.

LUDMILA: A matka otce tvého — tvůj starší bratr není hoden, abys jej při prvním vkročení pozdravil?

BOLESLAV: Což je o pozdravení, jestli o ně stojíte. Ale já vím, že jste rádi, když vám střely mých řečí okolo uší nefičí.

VÁCLAV: To záleží, bratře, jenom na tobě, aby jako šípy nefičely, ale aby líbezně šuměly jako vlažný déšť, jehož každá kapka požehnání snáší na zemi vyprahlou. Vitej mi na hradě otcovském!

BOLESLAV: Máš-li právě kus upřímnosti nazbyt — tedy to přijímám; neboť jsem veselé mysli.

VÁCLAV: Vitej nám i sličná panna, kteráž je bezpochyby tvoje choť, jak posel zvěstoval.

BOLESLAV: Ano, to je nejskvělejší kořist, kterou jsme na výpravě dobyli — moje Světimíra, letorost knížecí, i doufám, že mi bude svým leskem celý život zdobiti a přemilostně zhrívati!

VÁCLAV: Rozhledni se tedy vůkol jako po svém novém domovu — ty jasná denice na obloze mého milého bratra — i leskni se mezi námi k naší útěše a k oslavě jména českého.

SVĚTIMÍRA (*potají k Boleslavu*): Jest to ten slabec, o němžto jsi ousměšně mluvil?

LUDMILA: Přístup blíže, milá panno! Já jsem bába tvého ženicha, o němžto doufám, že si vyvolil choť šlechtnou.

SVĚTIMÍRA: Já tě budu ctíti jako matku, jejížto popel jsem již dávno slzami z kropila.

LUDMILA: O to se nejedná, mé dítě — neboť dnů mých je namále — a ty starou ženu ještě neznáš. Ale že máš s mým vnukem radosti i žalosti tohoto světa sdíleti — zjev mi, zdali jsi Kristovo slovo poznala?

SVĚTIMÍRA: Vyznávám jeho učení a jsem křestem uvedena mezi věřící.

LUDMILA: Pak tě žehnám, milá dcero! V oku tvém je psána srdce dobrota, i budeš milou, věrnou pomocnicí vnuka mého, jehož ohnivému duchu milost ženy slušnou míru vyměří.

BOLESLAV: Takovou měřičku nechám si líbiti; ta mě nezkrátí.

VÁCLAV: Dovol, bratře, abych i já tvé choti okres vykázal, kde by mohla dary milosti své rozsívati — a ty rozkvět jejich mužnou rukou chrániti. Přijmi ode mne úrodné kraje podle živé Jizery, kde se proud její vine do Labe — okolo týna, kdežto k rozmnožení slávy boží chrám svatého Kosmy a Damiána báně svoje vypíná — tam panuj podle vnuknutí věčné milosti a pomáhej bratru spravedlivé žádosti národu plniti.

LUDMILA: Hospodín tě oslav mezi svými vyvolenci, drahý synu — to jest bohumilý způsob bratra vítati. Ó, bodejž mezi vámi vždy takový duch panoval!

BOLESLAV: Aj, bratrovi to sluší kraje rozdávati, kterými posud nevládne. Či pustila jej matka z vodítek?

LUDMILA: Boleslave, nech hořkosti a přijmi, co ti bratr podává. On je pán vůlí národa po otci potvrzený —

VÁCLAV: I odhodlaný berly vladařské se chopiti.

BOLESLAV: Je-li možná? Tedy ti již zesílily peroutka? Aj ovšem! Vždyť rozhazuješ celé krajiny.

LUDMILA: Děti, děti, nezpečujte se hnutí vrozenému! Já bych ráda, nežli vás opustím, aby srdce vaše jedním ohněm hořela — to ohněm shovívavé lásky.

BOLESLAV: To ať jen Václav ve svém srdci oheň rozdechne; mé jest dosti chytlavé, jakž moje Světimíra dosvědčí.

SVĚTIMÍRA: Z jakého zrní bohové srdce tvého knížecího bratra utvořili, to jsi, myslím, právě slyšel, an tak milostivě zvučelo.

BOLESLAV: Aj spanilá nevěsto! Jsi ty již jeho chvalozpěvkyní?

LUDMILA: Kdyby tvoje prudkost, tvoje hrdost nebyla ta napájená matčinou vládychtivostí, i ty bys chválu jeho pěl a brány srdce svého dokořan mu otevřel.

BOLESLAV: Však ony se otevrou, až na ně pravým slovem zatluče.

VÁCLAV: Kdybysi chtěl rozuměti mému tlučení, již dávno bych v tvém srdci bylil.

LUDMILA: Děti, děti, pro věčné spasení — nekalte si první chvíli šťastného shledání! Neztrpčujte mi poslední okamžení, kterých trávím v domě našich praotců! Zašlápněte hada, ježto se okolo vašeho srdce otáčí a krev jedem nedůvěry napouští. Buďte svorní, jední — jako letorosti kmene jednoho, jako děti, ježto pod jedním srdcem ležely a slovem Páně pospolu se živily. Boleslave, ty jsi chtěl jméno české hrdinským bojem oslavit; ozdob je také ctností křesťanskou a vyhubiž v prsou všečen koukol hořkosti. Ty pak, můj Václave, vymaž z paměti, co se kdy mezi vaše srdce tisklo, že jste již dávno v náruč sobě neklesli!

VÁCLAV: Je-li srdce bratrovo rozehřáto touto hodinou, já ho přivinu k prsoum horoucně!

LUDMILA: Boleslave!

SVĚTIMÍRA: Nech mi to býti znamením mé šťastné budoucnosti v tomto slavném sídle, když upevníte tak pěkný, bohumilý úvazek srdcí bratrských.

BOLESLAV: Zůstane-li vždy bratrem upřímným s tou štědrú rukou, jako se dnes okázal — můžeme spolu z jedné mísy jísti.

VÁCLAV: Vezmi mou krev a pokrop ní kořen svého štěstí, aby bujně vzkvétlo a žádnou pohromou se nezvrátilo! (*Obejme jej.*)

LUDMILA (*blahostně*): Vzhledni na děti své, můj synu zvěčnělý, jenžto jsi oči zavíral bázní trápen, že hubivá nenávisť srdce jejich užere! Setrvejte v tomto blahém úvazku, draží vnukové, a pamatujte, že není na knížecím trůně větší ozdoby než ona ctnost, kterou slovo Páně zvěstuje a jež slove láska! To zapište hluboko v prsa svoje písmem plamenným a vděčnost národu postaví vám nehynoucí pomník oslavy! (*Objímá je.*) Hospodín vás pomiluj — a kroky vaše ostříhej! (*Odejde.*)

BOLESLAV: Pojď, má zlatá růže! Pečlivá bába naplnila nás duchem latinské moudrosti; nyní se podíváme k matce Drahomíře, abychme

zvěděli, co řekne její statečnost, až uslyší, jaké smlouvy a úvazky jsme tady světili. (*Odvede Světimíru.*)

VÁCLAV: Dejž nebe, aby dlouho trvaly a nás k žádoucímu cíli dovedly!

VÝSTUP SEDMÝ

Hněvsa. Předešlý

HNĚVSA: Dař bůh, co kuje meče vítězné! Já nesu novou píseň o vítězství, pane Václave! Nasili jsme německých kostí po poli.

VÁCLAV: Slyšel jsem to zpívati; však budu rád, když jednou zase nábožné žalmy zaznějí.

HNĚVSA: To můžeš, pane, se svými kněžími odbývati; ale zbrojné mužstvo nech v poli veselé písňě dělati.

VÁCLAV: Zbrojné mužstvo navrátí se nyní k pluhu a povede zápas s úrodnou zemí, aby z ní požehnání dobylo.

HNĚVSA: Co se ti to zdá?

VÁCLAV: Co požaduje štěstí národa. Zbraň pověsíme na hřeby, jak sluší lidu bohabojnému, i nebudeme z divé chuti cizí kraje válkou hubiti.

HNĚVSA (*dá se do smíchu*): Ať mě Morana zadává — jestliže Drahomíra dívku neporodila, kterouž Václavem přezděla! Štěstí ještě, že sama mužnou rukou knížecí správu vede!

VÁCLAV: Já ji povedu na Vyšehradě — a ty jsi slyšel moji vůli.

HNĚVSA: Divé lutice! Ty bysi chtěl zkaziti, co my zdárně počali? Ty bysi chtěl orla v letu zdržeti, aby mu kořist uprchla? Hahaha! Byla by to pro potomky věru pěkná báchorka o hrdinském knížeti — kdyby Drahomíry nebylo.

VÁCLAV: Já chci panovati na trůně, kterýž jest vonným květem míru osypán, a ne v proudu krve postaven.

HNĚVSA: Ne — ne, to nejde! Zapýřiti by se musel rekovný Čech studem žeroucím, kdyby měl v běhu ustati a k cíli zádama se obrátit. To si rozmyslí!

VÁCLAV: Rozmyšleno jest — a ty se podle mé vůle zachováš!

HNĚVSA: To nikdy — a kdybych měl o to svou sílu zlomiti. Pokořen musí býti cizinec — a nyní jest k tomu doba příhodná, an mu mdloba po krvavé půtce oudy potřásá. Já povedu na něj nové zástupy.

VÁCLAV: Leda bys je ve svých lesích nasbíral; z mého lidu nepostavíš ani duše do pole.

HNĚVSA: Aj, tedy zahyň mezi svými latinskými litaniami, kvůli nimžto velíš, aby řinčení českých mečů umlklo. Ale ty jsou právě zlá jinovatka, co padá na květ bohoslužby národní — a co nám slovanské slovo, slovanské zpěvy udusí a hladových cizáků do země nasadí. Avšak nechť toto mé rámě zdřevění a Morana mi nejméně kouty vykáže, nebudu-li tomu jako poctivý Čech brániti.

VÁCLAV: Ty bys chtěl proti svému knížeti —?

HNĚVSA: Jako ty proti lechovi, kterýž jméno tvého knížectví oslavil, a kterýž — kdyby chtěl — i tvé moci by se vyrovnal. Ale arcí, měl jsem věděti, jak zní píseň o knížecí uznanosti a pohádka o knížecí odplatě! Hahaha! Jen se posaď pevně na svém stolci, mládeňku — chceš-li hráti na pána, aby se mužná ruka sídla tvého nechytla a ním nezatřásla, až bysi se zvrátil! (*Odchází, vtom je slyšeti z předhradí protažený zvuk trouby.*) Hoj, ten zvuk se vine z útrobu rohu německého! Slyšíš je volati o milost?

VÝSTUP OSMÝ

Knížecí sluha, hned za ním Sigibert a Fredegar, pak čeled' a komonstvo. Předešlí

SLUHA: Přijeli vyslancové ode dvora německého krále — a žádají, aby byli ihned připuštěni bez velikých okolků.

VÁCLAV: Nech tedy vejdou na síň a s nimi, kdokoli je chce slyšeti. (*Sigibert a Fredegar vystoupí — za nimi domácí čeled' a komonstvo rozličného způsobu.*)

SIGIBERT: Jsi ty, květe mužstva, kníže Čechů?

VÁCLAV: Jsem. Co přinášíte?

SIGIBERT: Pozdraven budiž tedy ve jménu Spasitele, syna božího!

VÁCLAV: A milost jeho budiž s námi navěky.

HNĚVSA: Co dále?

SIGIBERT: Takto mluví k tobě skrze usta moje slavný král Jindřich, jehož nazýváme Ptáčníkem: Ký duch tě posedl, kníže Čechů, že jsi zbrojně houfy poštal do zemí sousedních, ježto držely s tebou mír?

HNĚVSA: Ale ty země nedržely mír s našimi přáteli a strojily záhubu kmenům slovanským.

SIGIBERT: Zástupy tvoje poplenily naše krajiny a pláč lidu volá o pomstu. I mohl by ji zjednatí udatný meč Jindřichův; ale pamětliv jsa ještě věrnosti, kterouž tvoji otcové předkům jeho drželi, chce křivou věc na cestě míru vyrovnati a žádá, abys učinil náhradu za všelikou škodu, kterou tvoji zástupcové nahromadili.

HNĚVSA: To ať si jen pro ni přijde, pro tu náhradu, my mu ji naměříme vrchovatou mírou!

VÁCLAV: Lechu, drž svou vášeň na uzdě a pomysli, že tento muž jmenem svého pána rozpráví.

SIGIBERT: Neučiníš-li ale, co ti podle práva ukládá, tedy vtrhne do tvé země s lidem zbrojeným a vezme si mečem i ohněm stonásobně, cos mu dáti povinen.

HNĚVSA: To ať jenom hrdinům svým železné paže přidělá, aby lépe sekali, a do škorní ať jim olova naleje, aby utíkati nemohli!

SIGIBERT: Kdo jsi, ty smělý člověče, že takovými slovy k vyslancovi mluvíš?

HNĚVSA: Člověk jsem, jenž loupeživé skety vaše potloukl a jenž činí rozdíl mezi vyslanci; takovému, jako ty jsi, pro hanbu bradu oškube. (*Pěstí mu hrozí.*)

VÁCLAV: Umírní svou nevázanost!

SIGIBERT: Přísambůh, toho budeš pykati! Dobře praví o vás pověst, že jste lidé divocí, jen z lesů vyběhli a jemných mravů neznali. Za toto pohanění přiletí na vás krvavá pokuta.

HNĚVSA (*sahá po meči*): Nechceš-li sám za každé slovo pykati a tímto pérem krvavou odpověď odnésti, již obrať rychlé nohy k lesnatým hranicím a zvěstuj —

VÁCLAV (*mezi ně vkročí*): Stůj, ani slova dále, lechu vášnivý! Toho se nemá svět dočkat, aby se řeklo, že dovolil slovanský kníže posvátné právo vyslanectví zneuctívati! — Co tento člověk rozbouřený jazykem nepozorným pronáší, k tomu se nezná srdce mé a mírně chci s tebou jednat.

SIGIBERT: Mírně? Ó, dobře hraješ na svatého! Ano, to jsou způsoby slovanské! Ošemetnost, potměšilost, nevěra! Nejdříve dáš od svého nástroje vyslance pohaněti a potom chceš s ním mírně jednat! Já ale pravím tobě jménem pána mého, že porušen a pochován jest mír — a že vzejde z popele jeho válka! (*Odejde s Fredegarem.*)

VÁCLAV: Stůj, vyslanče! Zastavte je!

HNĚVSA: Ne ne — jen utíkej, nežli ti kníže Čechů k nohous padne a ty se rozmyslíš!

VÁCLAV: Ustaň, lechu odbojný, jenžto mermomocí zkázu na hlavu knížete svého uvrháš a národ za ním vlečeš ku propasti. Cokoli nás zlého utiskne, padni na tebe i na tvou krev; z mých očí ale uklid se, aby se tvým dechem ještě horší neřest v mém domě nerozhostila.

HNĚVSA: Jak? Ty mě vypoovídáš?

VÁCLAV: Vládni na svém týnu podle rady smyslů svých, tam se může z vůle tvé i skutek roditi; já postavím okolo sebe mužů povážlivějších a budu spoléhati na kmety, jež národ vyvolil.

HNĚVSA: Ty — mně toto — přede tváří lidu? Hojá! Kdo jsi, mláde nečku, jenžto s Hněvsou takto rozprávíš?

VÁCLAV: Já — tvůj kníže!

HNĚVSA: Ha, střelo Perunova, tuto chvíli zaznamenej si do nejhlubšího koutu své paměti, abys věděl, čeho se máš nadíti, až budeme jednou zase proti sobě státi! Drž se potom, můj kníže, pevně svého trůnu, aby se pod tebou neotřásl a snad nezbořil! (*Odejde.*)

VÁCLAV: Jdi, zuřivý člověče, kdyby nestál knížecí trůn pevněji, nežli aby jej mohla ruka pošetilého vášnivce zbořiti, pak by nebylo žádoucí na něm seděti. Avšak láska národu je tak pevná jeho hradba, že ho žádný outok slepé zlosti nezvrátí.

VÝSTUP DEVÁTÝ

Chrastěj. Předešli

CHRASTĚJ: Běda, běda! Zahalte tváře, posypte hlavy popelem!

VÁCLAV: Co tě potkalo, muži nábožný?

CHRASTĚJ: Peklo si ustlalo hnízdo v domě tvém a vyslalo syna Luciperova, aby spáchal hřích, nad nímžto se nebe černým rouchem zahalí.

ČELEĎ: Běda nám!

VÁCLAV: Neprojímej srdce moje —

CHRASTĚJ: Právě tvoje srdce musím sedmerým mečem proteknouti, synu bohumilý — ale neklesej na mysl, neboť nad námi jest Hospodín. Přišla hodina, že jsem měl modlitbu s nábožnou tvojí bábou konati; i vejdu k ní do komnaty — ale hrůza! — Kdož vypoví moje leknutí? — Bohabojná kněžna tu leží bez života na zemi!

VÁCLAV: Cože pravíš?

CHRASTĚJ: Vražedná ruka zhasila život její!

VÁCLAV: Neopouštějte mě nebesa! (*Kvapí vpravo.*)

ČELEĎ: Běda nám! Naše matka zhyнула!

VÁCLAV (*se vrátí*): Zavražděna! Zavřena usta, z nichž moje sladká útěcha plynula; vyhaslé oči, z nichž na mé cesty vodící paprsky padaly; zledovatělo srdce, v němž slovo boží bydlilo a celý národ blahý stánek nalézal. Ó světe hrozný, světe zlý, hříchem tak přeplněný, že musí proud jeho i světice uchvátit!

CHRASTĚJ: Vzpamatuj se, kníže můj!

VÁCLAV: Ó, což má býti jisto na zemi? Co váženo a ctěno, když se vtělená ctnost v krvi utápí a nepravost k hodům zasedá?

CHRASTĚJ: Otuž se, pane, myslí křesťanskou.

VÁCLAV: Ale já vyženu toho ducha z knížectví a strašlivě pomstím tento čin krvavý, aby stín ženy bohobojné spatřil jeho očistu. Očistu? Ach, což může tuto vraždu očistit? Novou vraždou nesvětím tvou památku, duchu vyvolený, jenžto již po boku svého Spasitele v jasných výsostech se vznášíš! Nes palčivé vědomí činu svého zlostný vrah jako pokutu nejtěžší; já učiním podle slova

Páně a budu prositi (*s nábožnou vřelostí*): Odpusť nám naše viny,
jakož i my odpouštíme našim viníkům!

CHRASTĚJ (*pozdviženým hlasem*): A nevod' nás v pokušení, ale
zbav nás všeho zlého.

ČELEĎ: Amen!

(*Všickni stojí v pobožném skupení, až spadne opona.*)

Klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

Oddělení třetí

Předsíň jako v prvním oddělení. Na úsvitě.

VÝSTUP PRVNÍ

Česta stojí u okna. Drahomíra přijde v hlubokých myšlénkách

DRAHOMÍRA: Sen prchá z očí mých — a do prsou mi sedl nepokoj tak hluboce, jako by tam chtěl sídliti navěky. Kam nyní dokročím, an jsem tak zlou hru počala? Kam to dojde s naším národem? Budu jej moci déle držeti, anebo bude skvělé roucho z jeho slávy strháno a větrové zanesou otržky do všech uhlů světa? Ó bohové, ježto jste až posud milostivě na nás hleděli — ty ukřižovaný synu boží, k němužto mě ruce vzpínati naučili — slyš mě a ochraň národ — ha, běda mně, já nesmím tyto ruce k nebi pnouti, abych sama na sebe nežalovala. (*Zhlídne Čestu.*) Ha, kdo tu?

ČESTA: Vyhnaný pes připlazil se k prahu, aby se ohřál pod střechou — protože mu zapálili krov nad hlavou.

DRAHOMÍRA: Kdo ti to učinil?

ČESTA: Aj, nepozvali jste si hostů do otcovských krajů? Nebřinčí nám jejich meče po hlavách, ježto vy zatím pod kamenným stropem sedíte.

DRAHOMÍRA: Ba, je to pravda strašlivá! Nepřátelské vojsko přitrhlo skoro až k hlavnímu sídlu našeho knížectví — a není myšlenky, jak bychom je z lůna utištěné vlasti vyhubili.

ČESTA: Najmi si ruce, ježto uškrtily Ludmilu.

DRAHOMÍRA: Co povídáš?

ČESTA: A pošli je na toho německého Ptáčníka.

DRAHOMÍRA: Tys lebka třeštěná!

ČESTA: Ale oči hledí jasně ve křivolaký světa běh! Já bych ti svoje ruce nabídnul, ale nejsou ještě zasvěceny krví knížat domácích. Ó, žes mě na Ludmilu neposlala!

DRAHOMÍRA: Co tě napadá?

ČESTA: Co celá Praha šeptá, mně jako hlasná pověst ze rtů skáče.

DRAHOMÍRA: Ty se opovažuješ —? (*Stranou.*) Avšak nesmím z něho nepřítele učiniti! Část národu ho ctí jako nadaného věštce.

ČESTA: Avšak ještě není konec hry krvavé v tvé rodině. Na stolci Přemyslovu sedí jestřáb, jenž volá cizí pomocníky k rozmnožení kříže, třebas i národ zabíjel.

VÝSTUP DRUHÝ

Boleslav ozbrojen. Předešlí

ČESTA: Ó, žes neposadila tohoto sokola na otcovo sídlo! V něm žije duch slovanský — a byt i staré bohy zapíral, přec by na ně cizí vrahy neštvál.

BOLESLAV: Co jest, matko? Přicházím od zástupů, kterými již nedočkavost lomcuje.

ČESTA: Tedy ji pusťte z otěže, ať letí jako hřebec divoký a vrahy podupá!

BOLESLAV: Dnes musím zvěděti, proč jsem pole sebral a dům i ženu opustil; dnes musím slyšeti, máme-li přede tváří nepřátelskou lenivě hníti, anebo se konečně s ní měřiti.

DRAHOMÍRA: Duše má je sklíčena až ku hrobu. Já prahla vřelým toužením, abych mohla sílu slovanskou před světem rozvinouti

nepříteli na postrach — nyní padla doba nejpříhodnější, a já stojím v pokoutí — srdce národa se ode mne uchyluje — to si nesmím zapřítí — a syn můj váhá, oddaluje, nechává zemi hubiti a orla českého plašiti!

ČESTA: Však on se nepoplaší — ale pobouřen vyletí ze starého hnízda a zatne ostré pařáty v hejno krkavců!

BOLESLAV: Bohdejž bysi pravdu věstil, stará lebko! Ale jestli se Václav brzy nerozhodne, budeš na hrobech našich plakati anebo z kostí našich velikou mohylu stavěti. Kde vězí — to hrdinské knížátko?

DRAHOMÍRA: Klečí snad od půlnoci v kostele — anebo peče chléb pro kněze, místo co by měl meče brousiti.

ČESTA: Nebo železnou košili se opínati, aby nepronikl meč, kterýž jest na prsa jeho ukován. Krví zbrcen vidím již knížecí plášť — blahostně topí se mé oko v tom pohledu a dech mu požehá jeho zsinalou tvář — ha, varujte ho, aby se neblížil, neboť nad Vyšehradem vychází nová denice a na otcovském trůně sedí Boleslav! Požehnan budiž ochrance bohů domácích — a jméno jeho jmenováno navěky! (*Odejde.*)

BOLESLAV: Starý třeštěnek!

DRAHOMÍRA: Ale oko jeho vidí v hlubinu, kam jiné oko lidské nedonikne.

VÝSTUP TŘETÍ

Václav, Podivín přijdou prostředkem, ale z jiné strany, než kudy Česta odešel. Předešli. Zatím se pozvolna rozednilo

VÁCLAV (*u samého vchodu*): Nebyl to onen sklíčený kněz pohanský?

PODIVÍN: Byl. Ruka Páně rozmetala jeho hnízdo — a okázala mu cestu k spasení.

VÁCLAV: Postarej se, aby ho nedůstatek netisnil. — Velebeno budiž jméno Páně, matko! Co mi neseš, bratře, hned zajitra?

BOLESLAV (*udeří na meč*): Tohle jest moje odpověď. Dobře, jestli jí rozumíš, sice bych ti musel oznámiti, že tak mnoho mečů počne

vzdychati. Již musíme vědět, co nám den přinese. Tys nechal — živá duše nemůže pochopit proč — nepřátelský roj se rozplynouti po všech krajinách, až nám své korouhve skoro před samou Prahou vystrčil. Lid náš stojí ve zbrani, ale musí zahálkou se užírat. Co myslíš? Třesou se ti prsa pod brněním — aj, tedy přepust' velení muži, který se netřese!

PODIVÍN (*stranou*): Ale zbav nás pokušení.

DRAHOMÍRA: I já musím všechny šípy z toulu svého vybrati, abych srdce tvoje trefila. Již okaž, synu, že sedě nespíš na stolci svých otců — vzmuz se, bojuj, a třebaš i v boji zahynul — lépe zahynouti se slávou jako s drahou chotí nežli za živého těla práchnivěti a nechatí si po temeně šlapati.

PODIVÍN (*stranou*): Hospodíne, smiluj se nad námi!

VÁCLAV: Co projímáte srdce mé tak rozmanitou zbrání? Já činil, co jsem posud učiniti musel, nechtěje národ v nejistém boji vésti k záhubě. Jindřich sebral na nás ze všech končin hlučné pole; takovému proudu nemohli jsme postaviti hráze —

BOLESLAV: Česká prsa jsou dost široká i pevná.

VÁCLAV: Kdyby nebyla nič jiného nežli terčem pro cizí střely — ano! Ale ony mají býti libodechou květnicí, kde v míru blaženém učení Kristovo se zaskvívá — a ta se nesmí nadarmo zalévati krví. Nechal jsem tedy Jindřicha táhnouti, aby na obou stranách vražda přestala; nyní stojíme proti sobě se silou sebranou — a já povedu zástupy své do boje.

DRAHOMÍRA: Povedeš?!

PODIVÍN (*stranou*): Anděli strážce, opatruj nás!

BOLESLAV: Však jsme dost dlouho čekali, než to slovo dožrálo!

DRAHOMÍRA: Ó synu, synu, tímto jedním slovem svalil jsi mi z prsou skalinu, pod nížto jsem krutý zápas vedla s úzkostí! Ty nevíš, co bych pro lid byla v stavu podstoupiti — (*zarazí se*) — nech mě na tvém srdci zapomenouti minulost!

PODIVÍN: Hospodín počítá skutky naše!

VÁCLAV: Buď dobré naděje, milá matko! Povedu své zástupy a nevrátím se do Prahy, leda bych pojistil blaho národu a květ víry Kristovy.

DRAHOMÍRA: Ó leť tedy, Boleslave, k zástupům a zvěstuj zprávu radostnou, že se brzo vypne orel nad jich hlavami a k vítězství je povede. Dosti dlouho nechali jsme půdu cizíma nohama šlapati; ať hledají nyní rychlým krokem cestu k domovu. Já budu zatím věnce vinouti, abych ozdobila vítěze a národa svého spasitele rekovně. (*Odejde.*)

BOLESLAV: Na shledanou tedy, bratře, v čele zástupů! Uvidíme, kdo z nás hrobníkům nebo krkavcům větší práce nadělá. (*Odejde.*)

VÁCLAV: Ó divné pokolení světa, ježto plesá, že mohou synové jediného otce vražedně sebe hubiti.

PODIVÍN: Hospodín neosvítil ještě oči jejich — i klopýtají v temnostech.

VÝSTUP ČTVRTÝ

Velena fantastičně oděna. Předešlí

VELENA (*přiběhne*): Aj věčná Děvano, zde ho také nevidím! Povězte mi, mužové — ah veliký Svatovíte — odpusť! (*Klekne.*)

VÁCLAV: Co jest ti, dívka neznámá?

VELENA: Ó, proč jsi opustil jasné vysošti? Pudí tě slitování — viď, bohu milostivý? Ach, my jsme sklíčené plemeno.

VÁCLAV: Jsi na omylu. Nejsem váš Svatovít — ale pokorný ctitel Krista.

PODIVÍN: Otevři oči, strakatá pěnkavo! Je to kníže Václav!

VELENA: Václav? Ten mladý vrah starých bohů? Ó běda mně! (*Utíká, ale opět se vrátí.*) Ale nikoli, to není možná; tys mě, starý muži, jen postrašil. V těchto očích neblýská se zuřivost a kruté nepřátelství. To jsou dvě hvězdy, na něž bych mohla tak dlouho hleděti jako na večernici, když se k bohům pomodlím a chci jíti na lože.

VÁCLAV: Kdo jsi, milé dítě?

VELENA: Ty neznáš Velenu?

PODIVÍN: Bude to ptáče z pohanského hnízda.

VELENA: My připutovali včera do tohoto velikého týna, protože nás hnali cizí vrahové.

VÁCLAV: A kohos tady hledala?

VELENA: Děda Čestu.

VÁCLAV: Starého kněze?

VELENA: Ach ano, on je starý; bohové ho milují a posypali vlasy jeho stříbrem; ale ten zlý cizí bůh, kterého teď vystrkují na kříži — ten nepřeje dědovi a ubohý děd je sklíčen velikou žalostí.

VÁCLAV: Nepoznala jsi pravdu, milé dítě! Onen cizí Bůh přeje tvému dědovi; onen Bůh dýchá a žije pouhou láskou a bez lásky nemůže ho nikdo ani pojmouti. Ale tvůj děd uzavírá srdce své a neživí je láskou, a protož v něm onen Bůh nebydlí.

VELENA (*vrtí hlavou*): Ne ne — to zpívá děd jinou píseň o tom bohovi; jak prý se kvůli němu svaté háje posekávají, jak se zahánějí rusalky a poludnice, jak se nesmí ani před šotkem koleno ohnouti, ani v kole děvčat veselé sobotky slaviti. Co ale slyším tvého hlasu libé znění, jest srdce rozpoltěno nadví — i nevím, kam ucho skloniti.

VÁCLAV: A já bych ti mohl o tom cizím Bohu píseň zazpívati, že by ti srdce poskočilo radostí — (*s náboženským blouzněním*) jak svou mocí a milostí nebe i zemi oživil a kvůli člověku, jenž před jeho očima v těžkou vinu upadl a zkažen měl býti navěky, svého syna poslal na zemi — a jak tento syn boží vzal vinu lidskou na sebe a za nás umřel na kříži.

PODIVÍN: A zbavil smrti věčné!

VELENA: Nevinný?

VÁCLAV: Co obraz lásky. A o jeho matce mohl bych ti povídati sladké pověsti, jak nyní v jasné říši nad hvězdami sedí, okem láskyplným hledíc na to lidské pokolení, kteréž syna jejího velebí — a jakž potom jeho vyznavače, když dokonají pouť vezdejší, pod svým pláštěm shromažďuje ku věčné radosti.

PODIVÍN: Rodičko boží, oroduj za nás!

VELENA: Ach, ta milostná!

VÁCLAV: Mohl bych ti povídati o spanilých andělich, ježto z nebe snášejí se na oblakových perutích a neviditelně dobré lidi provázejí, aby je zbavili ourazu.

VELENA: Já jsem také dobrá — bude mne také anděl provázeti,
kdybych vyznávala toho boha cizího?

VÁCLAV: Milost jeho posílá nám všem své opatrovníky.

VELENA (*s dětinskou důvěrou*): A vypadají andělé jako ty?

PODIVÍN: Ó pohanská moudrosti!

VÁCLAV: Aj zlaté dítě, já jsem zemské stvoření a nesmím se k nebeským tvorům rovnati.

VELENA: Nestřásej proto děšť hněvu svého na Velenu! Vidiš, ona vyrostla jako chudé kvítko v stínu hustého lupení; nemohla ani hlavu na boží slunce vypnouti a nezná žádného, než kdo do starého chrámu bohy vzývat přicházel. Ale Velená ráda poslouchá — a tebe by poslouchala jako slavíka za tichého večera pod hájem.

PODIVÍN: I zavřeš-li pak neobroušený zobák, ty zaslepená modlářko!

VÝSTUP PÁTÝ

Česta. Předešlí

ČESTA (*přibíhaje*): Veleno! Veleno!

VELENA: Ha, to jest děd! Hledáme jeden druhého.

ČESTA: Co zde děláš, dítě nešťastné? Co tady, vnučko lechů slovutnějších, než býval oráč Přemysl, jehož potomci národ zradili?

VELENA: Upokoj se, děde! Já tady poznala anděla.

ČESTA: Běsa — vlkodlaka poznala jsi, vraha bohů otcovských! Pryč od něho — aby krev na tebe nestříkla. (*Zvenku slyšeti váleční rohy.*)

Slyšíš tu píseň hodovní, kde Morana sedá ke stolu! Ó jen hučte, zvuky ze rtů Svatovitových, a zvěstujte nám spasení! (*Odvádí Velenu.*)

VÁCLAV: Spasení přijde — jen otevři své srdce! Hodina volá, věrný druhu, připínej mi brnění, ať věkové pozdní rozhodnou, byl-li jsem hoden slouti knížetem křesťanským! (*Odejde s Podivínem.*)

PROMĚNA

Širá krajina. Ležení německého vojska. Před stanem Jindřichovým.

VÝSTUP ŠESTÝ

Jindřich. Sigibert. Za nimi několik vzácnějších vojinů

JINDŘICH: Nech Sasíky na levé křídlo přiharcovati; my zůstaneme v čele.

SIGIBERT: Hned pro pozdravenou na první setkání.

JINDŘICH: Jestli se vůbec jakého dočkáme. Ďasví k jakému konci to chce ta česká chytrost dovléknouti, že se nám ještě do očí nepodívala. (*Troubení za scénou.*) Co to?

(Sigibert odejde.)

JINDŘICH (*k ostatním vojinům*): Mezi mužstvem zdá se neobyčejné pohnutí. Snad vystrčil konečně český medvěd rypák z brlohy, do nížto zalezl, že nebylo ani chlupu viděti.

SIGIBERT (*se vrátí*): Svět se, pane, převrací! Noviny od českého knížete.

JINDŘICH: Jaké?

SIGIBERT: Hlasatel z Prahy přijel až ku strážím — (*hořce*) a naši ho nepohaněli!

JINDŘICH (*se usměje*): Dobře měli, brachu! (*Důvěrně.*) Však nám bylo to pohanění osoby tvé dosti vhod; měli jsme hned v ruce bič, kterým jsme chtěli psa švihnouti. Nu a co s tím hlasatelem?

SIGIBERT: Že prý chce s tebou český kníže vyjednávat; abys mu pojistil svobodný přístup k své osobě.

JINDŘICH: Vyjednávat? Ha, lomcuje ním strach? — A chce se dáti na milost, ten český hrdina? Nu, mohu-li naši krve ušetřiti, a přece zvítěziti —

SIGIBERT: Krve ušetřiti? Já ti ale pravím, pane, že nebude míru na světě, dokud slovanská krev se nevykouří do poslední krůpěje!

JINDŘICH: Aj, tak zle není se světem, ty prchlá kotrbo! Musíme jen té krvi slovanské vykázati pevné řečiště. Pusť sem toho orla českého, ať poslechnu, co bude skuhrati.

(Sigibert odejde, ale hned se opět vrátí a přivádí Václava.)

VÝSTUP SEDMÝ

Václav a několik vojínů, kteří ale v pozadí zůstanou. Sigibert. Předešlí

VÁCLAV: Pozdravuji tebe, králi, jménem Boha jediného, v kteréhož oba věříme.

JINDŘICH (*chvíli se naň dívá*): A já pozdravuji tebe, kníže! — (*K Sigibertovi.*) V tom páňátku nehledal bych vůdce ocelivých pěstí.

VÁCLAV: Přicházím, abych zatloukl na brány tvého srdce a promluvil k tvému povážení.

JINDŘICH: Co jest? Jenom na světlo se řečí, jako učinili tvoji lidé v našich krajinách se zbraní.

VÁCLAV: Já tu zbraň do vašich krajin nevyšlal a nesu lítostně, že se ní zlé páchalo, jakož i to, že jsi pak popuzen vlasti naše zbrojním mužstvem zaplavil.

JINDŘICH: Aj, vždyť jsi mohl okolo mezí hradbu z pěstí nastavěti, co naše kraje tak zmužile hubily.

VÁCLAV: Králi, nechtějme si připomínati časy minulé; i tys ukřivdil kmenům slovanským.

JINDŘICH: Proto držím v ruce meč křesťanského krále, abych vyhubil zlořečené pohanstvo.

VÁCLAV: Ne, pane, proto ho v ruce nedržíš; ale abys mladý ovčinec Krista chránil, proto je ti dán! K vyhubení pohanstva slouží slovo Spasitelovo; onoť jest slovo boží a mocnější nežli všeho světa meč!

JINDŘICH: Co to znamená? Přišel jsi přede mnou litanie zpívat?

VÁCLAV: Já přišel, abys povážil, že vede král křesťanů válku s knížetem křesťanským, jimžto oběma v krvi národů ruce smáčeti nesluší. Co zavinili zástupové, ježto mají nyní hnáni býti do boje? Zvedli oni sami tuto výpravu, kteráž může býti jejich pohřebním průvodem? Nikoli, to učinily hlavy těchto národů, a nemůže-li hněv jejich bez krve býti uhašen, ať tekou tedy proudy krve těchto hlav!

JINDŘICH: Já se vlastní krve nezhrozím, najde-li český meč cestu k jejímu pramenu.

VÁCLAV: Nuže, tedy vejďeme do boje my dva jediní! Vyjednejme mezi sebou, co má býti vykoupeno krví tisíců — a ti nechť se vrátí klidně k domovu.

JINDŘICH: Ty bysi — chtěl se mnou jíti v zápas? Proti tomuto ramenu — ohněm mnohých bojů otuženému? Ty, outlé ptáče, s mužným sokolem?

VÁCLAV: Však jsem ptáče z doupěte orlího — a se mnou stojí Hospodín!

JINDŘICH (*k Sigibertovi*): Přisámبůh, ten mládenec tu stojí jako v záři archanděl, jenž nade hlavou točí mečem plamenným! Rád bych se mu smál, ale mám prsa divně sevřena.

VÁCLAV: Chceš-li ale všeliké krve ušetřiti, tedy nech ocel v pochvě zarezivěti a přijmi slib mého přátelství.

JINDŘICH (*k Sigibertovi*): Vezmi to satanáš, ten doléhá na mne ohnivými střelami! Takž by bylo arci nejkratceji rozhodnuto k našemu prospěchu, co by mohlo v boji na druhou váhu padnouti. — Ale kde zůstané náhrada?

VÁCLAV: Tvoje mužstvo vzalo ji v našich dědinách již vrchovatou mírou!

JINDŘICH: Můj dům o tom neví. Dáš-li ale každý rok pět set hřiven stříbra a sto a dvacet skotů dvoru našemu —

VÁCLAV: Dám.

JINDŘICH: A slíbíš-li věrnost držeti nám i našim nástupcům na stolci královském, jakž toho bude požadovati prospěch říše německé; tedy budeme dobré sousedství s Čechy zachovávat i poskytneme jim ochranu proti cizím nátiskům.

VÁCLAV: To slibuju; však jediná výminka má býti základem naší umluvy. Jakož já tobě slíbím věrnost držeti, tak mi slíbíš ty, pane, pomocnou ruku podati, aby se rozšířilo v Čechách učení Kristovo, i budeš mi vysílati učitele slova božího, když je budu z krajín okolo trůnu tvého povolávati.

JINDŘICH: Aj ty růže z keře rajského! Učiním to, mladý příteli, jehož hrdinskou šlechetnost a křesťanskou mysl uctívám. I podávám ti ruku na znamení, že jest obnoven úvazek, jakýž býval za tvého děda i otce mezi králem německým a českým knížetem a kterýž kněžna Drahomíra roztrhnouti se osmělila.

VÁCLAV: A já skládám do té ruky slib věrnosti!

JINDŘICH: Já odkáži tento slib svým nástupcům co nejkrásnější dědictví, aby jej drželi co nejdražší kámen své koruny — a zemi české ani v nejpozdnějších věkách od říše se odštípiti nedovolili! — (*K svému lidu.*) Konec boje, statní mužové! Ozdobte zbraně letorostí míru! Přátelství je mezi králem Jindřichem a knížetem Václavem! Sbohem, kníže — nechť cesty naše vždy tak vedle sebe běží, aby se nikdy nepřátelsky nedotkly! (*Odejde se svými.*)

VÁCLAV: A nyní radostným letem ku Praze, abych v blahém míru křesťanské dílo vlády své dokonal. (*Odejde.*)

PROMĚNA

Náhradí na Vyšehradě.

VÝSTUP OSMÝ

Drahomíra. Vojín a houf lidu

DRAHOMÍRA: Ne, to není možná, vojíne! Ucho tě zklamalo! Toť by musela země vnitřnosti své vyvrhnouti, aby shladila plemeno, jenž kuje zradu na svém vlastním rodu.

VOJÍN: Tomu nerozumím; ale to vím jistě, že je po válečné výpravě.

DRAHOMÍRA: A že se kníže poddal?

VOJÍN: I uzavřel přátelství.

DRAHOMÍRA: Přátelství s úhlavními vrahy Slovanů! To je báchorka, že by ní mohl reka strašiti. A slíbil odváděti poplatky?

VOJÍN: Slíbil.

DRAHOMÍRA: Hahaha!

MUŽ: Já nevím, co jest na tom zlého! Teď bude alespoň pokoj a řemesla se budou dařiti.

DRAHOMÍRA: Budou se dařiti! Bude pokoj! Kdybych tě spoutala jako lesní šelmu a do železné klece uvrhla, měl bys také pokoj! Kdyby vycedili naši krev, kdyby nám pobořili tiché krovky, rozkotali

svaté chrámy, že by kolem veliké, pusté spáleniště leželo a jen sova v sutinách se hnízdila, byl by také pokoj! Ó pokolení zmámené! V takovém pokoji páchne umrlčina, uhnívá kořen života, vadnou květy ducha — takový pokoj sluje smrt! Ale člověku patří život a život se rodí v zápasu.

MUŽ (*k lidu*): Ona lítala vždycky rozumem po oblacích — a vždyť víme, co by chtěla; hrátí na paní.

DRAHOMÍRA (*s velikou bolestí pro sebe*): A proto musela Ludmila odstoupiti! Proto jsem chtěla mítí ruce nevázané — abych si teď na ně otrocká pouta navlekla!

VÝSTUP DEVÁTÝ

Boleslav. Předešlí

BOLESLAV (*s hořkým smíchem vstoupí*): Slyšela jsi, matko? Meče pohodíme do prachu a budeme tancovati podle cizí písně. Neroze-
hřálo se ti při tom srdéčko jako panici, když slyší poprvé o svatbě?

DRAHOMÍRA: Ty můžeš v této chvíli žertovati?

BOLESLAV: To je nejchytřejší kukle, do které se vztek a lítost ukryje, aby se jim falešný svět nevysmál. Přeju ti zde veselý život, rodičko hrdiny vyšehradského! Já půjdu na svůj týn a budu štvanicí na latinské kněze držeti; neboť jenom z těch vešla do Václava ta zbabělost.

DRAHOMÍRA: Nebudeš s ním mluvit?

BOLESLAV: Aby mi žluč vjela do páží a já sáhnul po meči a zkoupal ho po rukověť v prsou člověka, kterého jsi kojila?

DRAHOMÍRA: Synu!

BOLESLAV: Ano! Já jej nenávidím — musím nenáviděti! On je prznitel naší slávy a vrah národa, o jehož novozrození a velikosti se mi jako pacholeti krásně zdávalo. I klel bych nebesa, že jsem musel s tím sketou v jednom lůně ležeti! Mne neuvidí Vyšehrad, leda by se proudem krve omyl a plamenem udatenství očistil. Do té chvíle ať práchniví jeho hospodář — já se k němu nehlásím a budu

raději při kuželi mé ženy čas ubíjeti sladkou zahálkou, nežli abych se tady krmil u koryta otroctví! (*Odejde.*)

DRAHOMÍRA: Boleslave!

(*Volání za scénou: Mír, zlatý mír! Sláva knížeti!*)

DRAHOMÍRA: Aj, tedy provolávejte svou hanbu, aby se usadila po všech končinách a nevyhynula navěky! Mne ale, bozi milostiví, zbavte rozumu a zdravých smyslů, aby se mě tato hrůza nedotkla!

VÝSTUP DESÁTÝ

Václav, vojínové, čelď a rozmanitý lid za ním. Předešlí

LID: Sláva knížeti Václavu!

DRAHOMÍRA: Kniže! Synu! (*Vede jej prudce kupředu.*) Ty se nebojíš vstoupiti na tuto půdu, kterou jsem posvětila novou svobodou, přetrhavši s Německem úvazek ohavný? Ty můžeš matce v oko hleděti, kteráž tě živila dechem po svobodě prahnoucím? Ty můžeš tváře okázati národu a neshořeti studem?

VÁCLAV: Matko, uveďž vášně svoje v klidné řečiště a věř, že nedbám horlivěji o spasení duše své než o blahoslavenství národu.

DRAHOMÍRA: Krásné blahoslavenství, když převlékáš svobodné duše v otroky!

VÁCLAV: Kdo to praví? Jen přátelství jsem slíbil držeti —

DRAHOMÍRA: A poplatky odváděti — hahaha! Ó, známe takové přátelství, které žije z tuku cizího! Synu, tyto ruce, kteréž tě prvorozeného otci tvému nejprvnější v lokte vložily, že zplakal radostí — ty se teď před tebou spínají: Zruš ten hanebný úvazek!

VÁCLAV: Matko, co tě napadá?

DRAHOMÍRA: A chceš-li — ohnu před tebou i kolena — ta kolena, co se posud jen před bohy ohýbala: Vysvobod' národ z otroctví!

VÁCLAV: K čemu mě to svádíš? Měl bych zrušiti věrnost slíbenou a podle zasloužení vyštvaťi nepřítelů na zemi českou, z nížto chci květnici Páně utvořiti?

DRAHOMÍRA: Nu, tedy ti Pán k tomu pomáhej! — Ale poctivý člověk se od tebe odvrátí a matka zahladí tvou památku hořkými slzami — i kdyby měla hvězdy zraku svého pláčem zkaliti. Lépe býti poraženu slepotou nežli ponížení národu svého viděti! — Tak jako lépe poraženu býti hluchotou nežli nárek rodu svého slyšeti. To je víra ženy, kteráž svůj národ v srdci nosí; a co třeba muži věřiti — to nech ti jednou procitlé svědomí zahřímá.
(*Odejde.*)

VÁCLAV: Matko!

VÝSTUP JEDENÁCTÝ

Chrastěj. Předešlí

CHRASTĚJ: Veleben budiž, kníže Václave, žes přemohl v sobě pouhého člověka a nechal vládnouti syna Kristova.

VÁCLAV: Ó můj otče, stůj při mně, abych nezůstal bez útěchy, neboť se zatahuje moje obloha.

CHRASTĚJ: To bych nevěděl! Nyní teprva vzejde slunce nad tvým knížectvím. Ó, nyní bych odešel rád složit počet Hospodínovi, an se oči moje tohoto dne dočkaly! Již trnulo srdce bázní o zdar pravého ovčince Kristova, ale dnes jsou upevněny jeho ohrady!

VÝSTUP DVANÁCTÝ

Popel a několik kmetů. Předešlí

POPEL: Pozdraven budiž, kníže Václave!

VÁCLAV: Vítejte mi, vzácné hlavy! Toť vás nemohla chvíle příznivější přivésti. Budu rady vaší potřebovati.

POPEL: Bodejž bysi pravdu mluvil, že není doby příznivější, nežli v které tenkrátě otcovské tvé zlaté sídlo pozdravujeme. Pak by spadlo z mých prsou břemeno a volněji bych oddechnul.

VÁCLAV: Jaké břemeno?

POPEL: To tvoje slovo, ta tvoje úmluva s nepřítelem rodu našeho — jenž jako vítr letí po vlasti; to tvoje pokoření — a co snad více, nač svobodný národ ani pomyslit nesmí.

VÁCLAV: I tobě zdá se býti rychlý pokoj horší nežli zdlouhavý boj?

POPEL: Ale jaký pokoj? Kde zůstala čest a svoboda národu? Ta se nedá za každý pokoj koupiti.

VÁCLAV: Cti jsem nic nezadal, neboť na obou stranách stály váhy stejně; i vymohl jsem dobré sousedství.

POPEL: Jenže se doma hnouti nesmíme, kdyby se to sousedovi nelíbilo — a za to máme dáti ještě poplatek.

VÁCLAV: Tebe klame staré zášť; já učinil, co mi prospěch národa učiniti velel.

POPEL: Proti tomu se jménem národa opírám! Tys učinil, cos učiniti ani práva neměl. Či myslíš, pane, že tě proto národ ze své vůle na trůn posadil, abys plýtvál jeho nejdražšími poklady? Myslíš, pane, že proto na tebe svoje právo přenesl a proto ti vládu vložil do rukou, abys podle zdání, podle nápadu o svobodu jeho hrál — a pot i mozoly jeho cizincům pode vší cenou prodával?

VÁCLAV: Vladyko!

POPEL: Dovol, mladý kníže — jsem mnohá leta od národa vyvolený kmet, jsem jeho zástupce a mám býti také rádce tvůj — nech mě domluviti, jak mi povinnost slova klade na jazyk. Tak daleko nesahá tvoje moc, abys bez vědomí národu mohl osud jeho rozhodnouti a celé příští jeho příběhy podle své chuti měřiti. Na to jsi měl pamatovati, a byl bys nám ušetřil žalosti.

CHRASŤJ: A já pravím, že se Hospodín hněvem od vás odvrátil a slepotou vás tresce — sice byste plesali! Přátelství s německými sousedy prokletí volnou cestu víře křesťanské a přinese blahoslavenství knížectví českému.

POPEL: Ty, muži dobrý, mluv, když se jedná o chrámy a modlení; ale světské starosti neklad sobě na bedra. Já tě ctím a kořím se slovu Kristovu, ale proto nezradím svobodu národa.

VÁCLAV: A myslíš ty, vladyko, že nemá časný prospěch nikdy ustoupiti věčnému? Jen proto jsem uzavřel pokoj s Jindřichem — a budoucí

věk dokáže, jestli jsem pravou cestu vyvolil — abych světlo pravdy rozšířil.

POPEL: Tos nemusel se utíkat na západ, ale mohl se obrátiti k východu, odkud první papršek do Čech zavítal — a to světla slovanského.

VÁCLAV: Tam leží sutiny říše moravské a maďarské plémě překáží na cestě ku slovanským biskupům.

POPEL: Tedys mohl vyzvati Jindřicha, aby ti pomohl potříti nepřitele křesťanstva, to by národ povděčně byl uslyšel; ale co jsi s německým králem uzavřel, tos učinil bez díků i bez vědomí národu, to můžeš pro svou osobu, na svou škodu držeti; my o tom nechceme věděti, my nedáme k tomu svazku svého svolení — a nesneseme, aby nám z ciziny prsty lezly do hospodářství; ale zato budeme věrně státi při trůnu, na němž tvoji otcové sedali.

VÁCLAV: Já se odvolám k samému národu!

POPEL: To učíš, pane, chceš-li vpravdě jeho vůli poznati a slouti spravedlivým knížetem. Ale nedej se másti hlasy, ježto zaznívají okolo tvé osoby — při dvoře a komonstvu; to nebývají hlasy národu. Nedej se másti hlasy, které velebí jen zemský požitek a rozkoš těla bídného — třebaš i duch zahynul! Ale poslyš svobodné hlasy od národa vyvolených zástupců a řiď podle nich vůli svou i skutky své — i oprav, co jsi pokazil!! Pak skloníme rádi před tebou koleno, ježto jsme tě učinili naším opatrovníkem — jinak ale musili bychme Boha vyzývati, aby nás zbavil neštěstí, jakéž jest slabý nebo samovolný panovník! (*Odchází. — Všeobecné hnutí. Opona spadne.*)

Oddělení čtvrté

Zbořený chrám pohanský. Uprostřed táhne se kus zdi kupředu, takže celé jeviště jako nadví přepažené vypadá. Sem tam spadlé zdi. Noc. Hřímání a blýskání. (Do obou oddělení vchází se po straně.)

VÝSTUP PRVNÍ

Česta sedí po pravé straně na kameně u porouchaného oltáře, na němž malá modla stojí; před ní hoří plamen. Vělena vedle starého, v hlubokých myšlénkách. Po levé straně vyjde Václav, nesa otep dříví na bedrách; Podivín nese sekeru

VÁCLAV: Aj vida, nebe nás miluje! Tu jest útočiště před větrem. Museli jsme silně z cesty zbloudit.

PODIVÍN: Pán vede všechny kroky naše. Kdoví k čemu dnešní odměřil.

VÁCLAV: Jsi-li ty, starý příteli, spokojen — já mohu noc na holé zemi strávit. Líto mi jen, že moje chudá vdova darmo na palivo čeká.

PODIVÍN: Důvěra v milost Páně ji zahřeje.

VÁCLAV: Kde to asi jsme?

PODIVÍN: Zdá se to býti staré hnízdo modloslužebníků.

VÁCLAV: To musí již tedy duch Radihostův nebo Perunův dovoliti, aby jednou vyznavač Kristův v jeho domě přenocoval. (*Lehne si na sutiny. Silné blesknutí a zahřmění.*)

ČESTA (*pozvedne hlavu*): Silněji, Perune, silněji musíš zlobu svou hlásati! — Veleno, nespí, dítě — a přilož na oheň! Ještě jsi nekonala večerní modlení.

VELENA: Já nespím — ale procházím se po dalekých, krásných končinách. — Řekni mi, děde, nevíš ty nic o andělich?

ČESTA: Nač se to ptáš, dítě nešťastné?

VELENA: Neměl náš Perun žádnou matku, kteráž také nad hvězdami bydlí, jako ta boha cizího?

ČESTA (*vyskočí*): Nádobo pošetilosti, čím to přetékáš? (*Hřmění.*) Tu poslyš, jak ti samo nebe odpovídá, rozhněvané, že jsi na Vyšehradě ucho k cizím bájům sklonila a duši jedem napustila.

VÁCLAV: Nezní to blízko jako lidské hlasy?

PODIVÍN: Snad tu bloudí duše z očištění. (*Silné udeření.*)

VÝSTUP DRUHÝ

Tyra. Předešlí

TYRA: Hoho, otrásej se, obloho, až praskneš. Ha, tu je oheň!

ČESTA: Kdo jsi, člověče, jenžto se do této svatyně dereš?

TYRA: Zeptej se těch, co mě vyslali starou sůvu hledati — nebo těch tam nahoře, co mě sem v bouři přihnali, a pověz mi, znáš-li Hněvsu?

ČESTA: Toho bijce vyšehradských zrádců? Znam.

TYRA: A jsi Česta, věrný bohů služebník?

ČESTA: Jsem.

TYRA: Tedy se vyprav nad Labe k Boleslavovi. Jedná prý se o tvé bohy.

ČESTA: Čí jazyk mi to povídá? Kdo jsi?

TYRA: Hněvsův vítr, Hněvsův dech — haha! Či chceš slyšeti moje nejkrásnější jméno? Snad se ti bude lépe líbiti. Jednou jsem byl pravá ruka Drahomíry —

ČESTA (*vzkřikne*): A zardousil jsi Ludmilu?!

(*Václav vyskočí.*)

TYRA: Ano, já — haha! Zlořečené okamžení, kdy se ruka moje napnula! Byl to babský čin — a žere mě jako žhavé železo — a honí mě světem jako ohnivý bič. (*Hřmění.*) Vždyť je dobře — já to už cítím ve hlubinách a vydám hned holou hlavu v povětří, aby z ní vichr paměť vyšlehal. (*Uteče.*)

VÁCLAV (*přeběhne vpravo*): Stůj, ve jménu Boha mstitele!

VELENA: Ha, můj anděl na růžových oblacích! (*Letí k němu.*)

ČESTA: Kdo jest to?

VELENA: Můj vyšehradský Svatovít! Ach děde, ten vypravuje krásné pověsti.

ČESTA: Tys vyšehradský bohů vrah? A tady, na mé půdě? Přišel jsi se podívat, kde vyhnaný pes líhá? Aja, vidíš! Tyhle sutiny mu zbyly ze slavného domova! Tohoto boha uchránil z hrozné záhuby — a tento drahý nůž (*bere jej z oltáře*), jímžto činil bohům oběti — tu ocel svěcenou, kterouž nyní v krvi tvojí zkoupá, aby odešel radosten do říše Morany. (*Žene se po Václavu.*)

VELENA (*vrhne se Václavu na prsa*): Ustaň, děde, nechceš-li ocel v srdci Veleninu zkoupati! Já chráním svého anděla! To není vrah tvých bohů! Ze rtů jeho plyne med a sladká pověst o matce boží nad hvězdami! Ó dej si povídati!

ČESTA: Pryč od toho vlkodlaka, kterýž tě morovou ranou ovanul! Pryč! Krev jeho musí pokropiti tuto půdu, aby se bohové smířili! (*Dotírá na Václava.*)

PODIVÍN: Ó sešli, Pane, své anděly!

VÁCLAV (*ustoupí a tasí meč*): Ustup, hlavo pomatená — (*vyrazí mu nůž*) a nečiň vražednou zbraň z ocele, kterým jsi jindy svým bohům milé oběti kácíval.

ČESTA: Ještě mám tyto ruce kostnaté, abych tě zardousil!

PODIVÍN: Vysvobod' nás, Pane!

VÁCLAV: Jestli to káže tvoji bohové, tedy pojď a zkus, jak jejich rozkaz vykonáš. Ale dříve pověz, kdo to zde mluvil o Ludmile? Ty víš o vrahu! Mluv — neboť jako že jest Bůh nad námi — já tě přinutím!

VELENA: Ó nečiň mu nic zlého, můj Svatovíte! Byl zde muž — cizí pták — oko naše ho nikdy nevidělo; nemsti se za to na dědu. On jest dobrý, trochu prchlý — ale velice nešťastný.

VÁCLAV: Mé zlaté dítě, proto jsem ctitel jediného Boha a vyznavač víry Kristovy, abych plnil zákon lásky.

VELENA: Ach ano, plň jej vrchovatě!

ČESTA: Tu jest má šedivá lebka! Nedrž ten ocel nadarmo!

VÁCLAV: Já nevím, čemu tě tvoji bozi učí, ale můj Bůh velí milovati svého bližního jako sebe samého a nepříteli odplácti přátelstvím. Já tě nebudu mečem obracet na víru, ale nechám ti času, abys poslechnul slovo Kristovo; neboť to je zbraň, kteréž neodolá žádná moc a na které se všeliký odpor roztříští. Protož otevři staré srdce své a nech do něho vejíti světla papršek!

(Hřímání zatím přestalo.)

VELENA: A což vejde do mého, můj anděli?

VÁCLAV: Příklad s dědem zase na Vyšehrad, zlaté dítě! Tam se vznese holubice svatého Ducha na tebe a srdce tvoje zahřeje se rozkoší.

VELENA: A budeš mi zase povídati pověsti?

VÁCLAV: Budu, mé dítě, až se odvrátíš od bohů falešných a koleno skloníš před obrazem ukřižovaného Syna božího.

ČESTA: Ne ne — ne, nikdy! To zaškrť raději dítě mého dítěte — vystříkej mou krev do krůpěje — já chtěl zhasiti plamen tvého života — zhasni ty můj! *(Vrhne se na kolena.)*

VÁCLAV: Proto jsem křesťan, abych ti odpustil, a kdybys ještě jednou vražedný ocel proti mně zaměřil. V tom poznej rozdíl a váhu víry mé! *(Odchází.)*

PODIVÍN *(sbírá otep)*: A Hospodín otevři zraky tvé!

VELENA: Kam letíš, můj anděli?

PODIVÍN: I začneš-li pak jinou píseň?

VÁCLAV: Nech to jarní poupě, které se bezděky po slunci obrací, aby rozepnulo své lupení v kráse úplné i vůni milostné. Buď zdrávo, milé dítě! V ovčinci Páně se opět sejdem! *(Odejde s Podivínem. Veleňa zůstane tiše státí.)*

ČESTA (v *divopustém rozjitření*): Co jest to za Boha, jenž učí za nepřátelství měřiti přátelství? Jakáž jest to víra, kteráž velí odpouštěti vrahovi? To jest proti běhu hvězd a slunce, proti běhu všeho stvoření! To bych musel krev svou přemraziti v led — ha, to je boj proti přírodě, a protož musí pramen jeho rozšlapán býti nepřirozeně! Ano, připlazím se k němu jako lstivý had, ne jako vlk hladem vyštvaný — (*shání se po noži*) a osvobodím bohy nepřitele strašného! Polet, mladé káně z poušti!

VELENA (z *myšlének*): Umíš povídati o tom ukřižovaném?

ČESTA (se *rozsápe*): Ha, zlořečená moci! Zažírá se ten cizí jed tak prudce, že na pouhé jeho dechnutí i moje pokolení umírá? To spíše píseň o tmavém lůně Morany zaslechneš nežli z úst mých slovo o tom ukřižovaném!

VELENA (*utíká k oltáři*): Já nechci o zlé Moraně slyšeti! Já chci pověst o té matce nad hvězdami —

ČESTA: Tedy leť — za ní — (*probodne ji*) aby tě mé oko nevidělo!

VELENA (*sklesne*): Ó můj anděli! Moje matko — vezmi mě pod svůj stříbrotkaný plášť — můj Svatovíte! (*Umře.*)

ČESTA (*vypukne ve hrozný smích*): Hahaha — tu odpočívá nejmladší křesťanka ze slavného rodu lecha Česty, posledního sluhy bohů otcovských — hahaha! Nesvíť jí, plamene (*rozhází oheň nožem*) — nestůj nad ní, bohu malomocný (*shodí modlu*), jenžto nemůžeš ani ruku pohnati, ani zdržeti! Bez bohů buď země — neboť na nebesích vymřeli! Pusto buď a prázdno na tom širém světě — a jen on stůj na té poušti daleké, on jediný, abych našel pomsty cíl a překotil sloupy chrámů křesťanských! (*Odběhne.*)

PROMĚNA

Komnata na hradě Boleslavově.

VÝSTUP TŘETÍ

Světimíra. Boleslav

SVĚTIMÍRA: Ó pověz, drahý Boleslave, co to chováš na srdci?

BOLESLAV: Co tě napadá? Zděsila tě poludnice nebo divá žena?

SVĚTIMÍRA: Po všechen čas byl jsi zasmušen — i často divoký; dnes najednou jsi myslí veselé.

BOLESLAV: Aj, což nemá manžel plesati, že se pozdravila manželka? Nemá se otec veseliti, když chce první křtiny strojiti?

SVĚTIMÍRA: To není to jediné! Ale že čekáš Václava, proto jsi celý se proměnil.

BOLESLAV: Aj ty ostrovidá věstkyně! A neměl bych se radovati, že zase jednou milostivého bratra uvidím — toho pověstného dobrodince chudiny, toho nočního pekaře hostií a pilného vinaře — haha!

SVĚTIMÍRA: A pozval jsi ho schvalně?

BOLESLAV: Což nejsem mladší bratr a nemusím býti způsobný? Však on by přijel také sám, neboť je svátek svatého Kosmy a Damiána a tuť musí poklečeti v kostele.

SVĚTIMÍRA: Ale k čemu přijel škaredý Hněvsa — a jiné cizí tváře, s nimiž držíš tajné rozmluvy. Hněvsa nenávidí Václava jako nikdo na zemi.

BOLESLAV: Jako nikdo? Myslíš, Světimíro? Ale což je Boleslavové choti do toho? Bojíš se snad o Václava?

SVĚTIMÍRA: Ano — bojím — tys to vyřknu, co mi nechtělo z jazyka. Od první chvíle, co jsem jej spatřila, vydobyl si místo v uctivosti mé.

BOLESLAV: Aj aj, toť abych ti ho ani na oči nepouštěl, ještě bys ho mohla pošinouiti na místo, kde mám jenom já sídleti. Nesvolávej daremné strašidla — a chystej se k veselým hodům.

SVĚTIMÍRA: Přichystám se — jenom ať jsou vskutku hody veselé! *(Odejde.)*

BOLESLAV: Plachá holubice, z tebe neudělám ostrou zbraň k outoku — a v umění hadí lstivosti nebudu tě cvičiti.

VÝSTUP ČTVRTÝ

Drahomíra stranou. Předešlý

BOLESLAV: Aj bábo! To nejsou tváře na křtiny, jak jsi je měla přes práh svého mladšího syna přinést.

DRAHOMÍRA: Přemítám na mysli, zdali jsem neměla raději v samotě zůstat, do níž mě staršího syna zbabělost zaklela.

BOLESLAV: Jak? A nechtěla bys pomoci podrývatí sloup, na kterém naše hanba visí? Nechtěla bys role vzdělávati, na němžto má nová oslava národu vzejíti?

DRAHOMÍRA: Já dala sbohem oslavě — a toto nové sáhnutí po jejím věnci padlo do mého tichého života jako palčivý blesk a naplnilo mě ouzkostlivým tušením.

BOLESLAV: Aj matko, jak jsi zchoulostivěla! Dobře že jsi na památku — či na očistu smrti Ludmiliny, nebo z jaké příčiny — archanděli Míchalovi kostel vystavěla! Ať mám křtiny zkažené, jestli se nedočkám, že tam budeš pilně páteře odříkávati. — Buď aspoň Drahomírou před hostmi!

VÝSTUP PÁTÝ

Hněvsa a několik lechů. Předešlí

BOLESLAV: Vítejte, pánové! Pozval jsem vás na hody, i žádám, abyste nechali rozkoš vejíti do srdcí; ale když je srdce veselo, je také úrodnou půdou, kde snadno símě velikých věcí dozrává.

HNĚVSA: Nerozbihej se zdaleka. To jsou muži jiskrných zraků a vidí, co se děje. Proto přijeli na hody. My nenávidíme Václava. — On otrhal českou slávu donaha; toulá se po kostelích, místo co má k zemské správě hleděti, a naplnil kraje cizím kněžstvem, že naše slovo již ledvakde zaslechnu, když jedenkrátě nohy do kostela zanesu. Bude-li to déle trvati, udělá se z české země hnízdo pro cizince a my budeme sotva na okraji nebo někde vespod sedati.

DRAHOMÍRA: Tiše — tiše o tom! Zmačkla jsem již hlavy hadům, co se jednou do srdce mého zažírali a krví mou sytili! Neoživujte je poznovu — aby mě zase neuštkli.

BOLESLAV: Uštknutí nebude smrtelné — ale probudí k životu.

HNĚVSA: A proto musí Čechy jinou sukni obléci. Václav musí z trůnu a jiný nahoru.

DRAHOMÍRA (*s vášní pořád vzrůstající*): Myslíš ty, lechu, že jsou trůny jako sedadla při veřejné silnici, kde může jeden tisknouti se na druhého, až mu ustoupí?

BOLESLAV: Že nejsou trním tak ohražené, aby nebylo přístupu, to jsi dokázala sama.

DRAHOMÍRA: Co se daří jednomu, druhému se maří. Mezi vůlí a skutkem leží široká prohlubeň.

HNĚVSA: Nebude tak široká, abychme ji nepřeskočili.

BOLESLAV: A pro oslavu jména českého jest lehko odvážití skok, i kdyby o krk běželo. Já se toho aspoň nehrozím a nedostanu závrať.

DRAHOMÍRA: A jak to myslíte zapřístí? Já nevidím konce té nebezpečné osnovy. Lid miluje Václava.

BOLESLAV: Lid je nástroj v našich rukou.

DRAHOMÍRA: Jen tak dlouho, dokud neví, že může podle své vůle jednati.

BOLESLAV: Ejhle, paní matka našla v některém koutě srdce svého veliký kus lásky k svému staršímu.

DRAHOMÍRA: Já ho milovala vždy láskou mateřskou — ale s bolestí jsem nesla jeho blouzení, a jestli jsem nešetřila právo, jež mu slabci svěřil národ, dělo se to jen z lásky k tomu národu. Kdyby se však vůle lidu změnila — jsem první, jenžto ruku podám k novooslavení jména českého, i kdyby se díti mělo pádem knížete. Jenže nevidím, jak nyní stolec pod ním skáceti.

BOLESLAV: Tu stojí lechové, kteří k tomu dílu silné paže podají.

HNĚVSA: Meč náš provodí nového knížete na stol vysehradský.

DRAHOMÍRA: Meč?

HNĚVSA: Velkou pomoc očekávám také od strany, která ještě na otcovské bohy drží. Pojednám o tom s Čestou vášnivým.

DRAHOMÍRA: Krví tedy chcete znamenati cestu novému knížeti na stolec?

BOLESLAV: Svět se věru divně převléká! Kdo by byl řekl, že se bude Drahomíra krve hroziti? Ale my nechceme takovým deštěm půdu kropiti, z nížto mají nové časy vykvést! Dnes přijede Václav na křtiny — a Boleslav pojedje zejtra místo něho na Vyšehrad, přátelé jej doprovodí a on zasedne na trůn otcovský.

DRAHOMÍRA: A to myslíš tak rychle provésti, jako se den s nocí vystřídá? To chceš Václava z paměti a srdcí lidu vytrhnouti? Chceš Václava — ha, živé bohy — co chceš s bratrem počítí?

BOLESLAV: Ten může o samotě na mém hradě zůstatí — a liturgii zpívati.

DRAHOMÍRA: Já ale pravím tobě, bratře syna mého, chraň se, abys knížecí plášť, po němž tak dychtivou rukou saháš, nezohavil poškrvnou, kterou žádným namáháním nesetřeš! Chraň se, abys neporanil svědomí své ranou, kterou žádným lékem nezhojíš!

HNĚVSA: Zkušenou učitelku musíš arci poslechnouti!

DRAHOMÍRA: To může, i jestli svým slovům tajný smysl podkládáš.

HNĚVSA: Tajný? Milá kněžno, ony bývají tajnosti, že o nich celý národ báchorky povídá.

DRAHOMÍRA: Zde ale jest místo i doba špatně volená takové báchorky opakovati! Jak a proč se co dělo, víš ty, lechu, nejlépe, a právě proto měl bys Boleslava varovati. Pro pouhé nasycení vášní není člověku rádnó s temnými mocnostmi do hry se pouštěti; ty jej uchvátějí za pouhou myšlénku a upletou z ní pouto, v kterém pak duše zumírá.

VÝSTUP ŠESTÝ

Česta. Předešlí

ČESTA: Perun vám posílá plamenné blesky, aby potřely vraha bohů od početí světa jediných. Kdo potřebujete jeho blesk?

HNĚVSA: Vítej mi, starý brachu, na půdě, kde roste toužení po dnech minulých — a podej mi pravici k poražení vyšehradského knížete.

ČESTA: Tu ji máš, omočenou v krvi nevinné a posilněnou, posvěcenou k pomstě!

BOLESLAV: Můžeme na tvé bratry spoléhati?

ČESTA: Převrhnete kříže a zachovalý kořen rodu českého potáhne za tebou!

DRAHOMÍRA: A ty bys chtěl tohoto šílence přijmouti za společníka? Ty bys mu chtěl dáti do ruky meč, aby jej mohl smočiti v srdci bratrovu?

(Venku se troubí.)

BOLESLAV: Ha, to bude Václav — hlásník mi dává znamení.

DRAHOMÍRA *(prudce ho za ruku chopí)*: Nyní pověz jasně, na čem jste se ustanovili?

BOLESLAV: Kdybysi byla Drahomírou, jakos bývala, dokud jsi na Vyšehradě sedala, netýrala bys mě tou otázkou a našla bys sama v sobě odpověď. — Přátelé, vejděte zatím do síně, kde plné poháry čekají. Já zde vyšehradského pána uvítám — a přivedu jej potom ke stolu, abychme *(s hořkým smíchem)* hned prvním douškem všechnu hořkost v sobě utopili a veselé křtiny slavili.

HNĚVSA: Já bych mu jedu namíchal! *(K Čestovi.)* Pojď, starý kulichu, a zaskuhrej mu píseň do hrobu! *(Odejde s ním i s lechy.)*

DRAHOMÍRA *(stojí vpředu u velikém vnitřním boji — nyní se protrhne)*: Kdo mluví o hrobu? Synu, Boleslave! To slovo nenech dnešního dne ve svém domě zazníti! Je to den, kdež dítě tvoje bude uvedeno v Kristův ovčinec, a tam vede jenom láska.

BOLESLAV *(dá se hlasitě do smíchu)*: I toť bych se chtěl zaklínati všemi bohy pohanskými, když tě slyším takto úpěti! Chceš snad u nás zastoupiti místo nebožky báby Ludmily?

VÝSTUP SEDMÝ

Panoši otvírají dveře. Václav. Podivín. Chrastěj. Komonstvo. Předešlí

BOLESLAV: Aj vítej, vítej, bratře! Blahoslavena hodina, kteráž tebe dnes pod střechu šťastného otce uvádí! Jen jestli veselou mysl přinášíš!

VÁCLAV: Přináším — (*s pohledem na Drahomíru*) i smířenlivou a vzýval jsem Boha, aby všechno křivé mezi námi vyrovnal.

PODIVÍN: A vespolek se pokoříme před Pánem!

BOLESLAV: Co bylo mezi námi křivého neb hořkého, to utopíme dnes v sladké medovině.

VÁCLAV: To pečuj hojnou mírou jen o své hosti ostatní; můj lid spokojí se slovem laskavým. Mne ale uveď především k tvé milé choti, abych ji pozdravil.

DRAHOMÍRA: I matka tvoje by si přála, abys jí několik slov věnoval.

VÁCLAV: Pozdravuji tebe, jakož synovi přísluší.

DRAHOMÍRA: Krom pozdravení chci od tebe ještě několik jiných slov slyšeti! (*K Boleslavu.*) A protož uveď hosty napřed do síní, kde čeká číše na uvítanou; my přijdeme s Václavem za tebou.

BOLESLAV (*k ní stranou*): Matko, nezapomeň, že jsi Drahomíra — a v domě syna mladšího, kde se rodí nový čas pro Čechy. (*Odejde s Václavovou družinou.*)

DRAHOMÍRA: Co je ti, synu? Musíš mračiti tváře před matkou, kteráž po synu svém tak dlouho toužila?

VÁCLAV: Ó matko, matko, nech mě o tom pomlčeti, co mi na tvář mraky shání! Já se těšil na tu chvíli, až se opět spatříme, i doufal jsem, že skutky moje železnou kůru okolo pyšného srdce tvého přelomí, ale tu se vetřelo mezi nás nové strašidlo.

DRAHOMÍRA: Jaké?

VÁCLAV: Matky otce mého duch!

DRAHOMÍRA: Jak to?

VÁCLAV: Neznáš pověst, která se o vrahu mé báby po zemi rozběhla? I na Vyšehrad zabíhala — ale já jí bránil posud přístupu; teď ale vím, kdo vražednou ruku na drahé živobyty najal.

DRAHOMÍRA (*strne*): Víš to? (*Vzmuží se.*) Ano, já to byla — já, Drahomíra, jenžto jsem chtěla každý kámen odvaliti, kterýž mi ležel na cestách — neb vysoko lesknul se můj cíl! Sud' mě, můžeš-li mě souditi.

VÁCLAV: Já odpustil již vrahovi — ale nemyslíl jsem, že vlastní matce odpouštím.

DRAHOMÍRA: Nemusel jsi odpouštět, a přece by stála očištěná před tebou. Svědomí ji provedlo očištěm, i bude již pokojně Ludmilu na soudě očekávati. Ty ale poslechni ženu kajicnou a odejdi z domu tohoto!

VÁCLAV: Co povídáš?

DRAHOMÍRA: A chceš-li navždy mraky zkázonosné nad svou hlavou rozptýliti — dovol mi ještě jednou prositi: Oblekni na se roucho zmužilého muže a zjev se co slavitel svého národu. Lechové na tebe žehrají — i mají právo žehrati, neboť nejsi jejich pán a velitel, aby museli své hlavy do tvé kukle vtěsnati! — Žehrají, že neplníš jejich vůli a nálezy, ale že si hraješ na kostelníka, na mrháče zemských statků, aby cizí kněžstvo ztučnělo.

VÁCLAV (*s rostoucím ohněm*): Já však pravím tobě i nepokojným lechům — že bych mohl pyšně hlavu k nebesům pozvednouti, kdyby křesťanskému knížeti pýcha slušela. Dospěl jsem s pomocí Hospodínovou, co jsem v bázni boží předsevzal. Požehnání rozprostírá bohaté dary po krajinách širé vlasti — a slovo Páně velebí se v hojných chrámech i roste z hlubokých kořenů v srdci národa. Směle očekávám soud, který potomstvo nade mnou vysloví!

DRAHOMÍRA: Ó, mateřské srdce dalo by se rádo synovským slovem přemluvíti — ale dokud není národ pánem svým — samojediným vládcem vůle své, nemůže ti věřiti. Přetrhni — uvolni alespoň úvazek s Jindřichem!

VÁCLAV: Abych vyštval zase bouři na zemi a pošlapal mladé osení našeho blahoslavenství?

DRAHOMÍRA: Ó, nešťastná malomyslnost, jenžto sama sobě nedůvěřuje! Čiň tedy dále, od čeho tě slabá žena zraditi nemůže, ale — odejdi z domu tohoto!

VÁCLAV: Matko, víš, co povídáš?

DRAHOMÍRA: Vím a zaklínám tě památkou — matky otce tvého —

VÁCLAV: Ustaň, abych nemusel na svém rodu, na celém člověčenstvu zoufati! Proč mě odtud vyháníš? Proč mě puditíš z domu, kde se koná slavnost v životě nejradostnější?

DRAHOMÍRA (*temně*): Tys mi nikdy nevěřil; proto zamítáš také nyní slova má!

VÁCLAV: To si nemysli, matko má! Já ti věřil — hned za oněch časů, když jsi mi žezlo z ruky vzala; věřil jsem ti; ale víra moje pokořila se vůli srdce mého a to jest plno učení Kristova, kteréž dýše láskou! Já jsem v domě bratrovu. Může-liž býti pevnějšího štítu na zemi? Přijďte ke mně na Vyšehrad — přijď ke mně nepřítel s mečem po krvi prahnoucím, on bude hostem křesťanského knížete a láska mu vykáže nejprvnější místo u stolu všech rozkoší! (*Odejde.*)

DRAHOMÍRA: Nuže, leť tedy, šípe, kterýž jsem sama ostříla a na luk vložila, já tě nemohu zdržeti — a kdybys měl i moje srdce protknouti, že bych vlastní krví tu půdu zbarvila, kterouž tak nevslovně miluji! Těžká bouře visí nad rodem Vratislavovým; já nevím, kam a jak ji zahnat; na obě strany kloní se láska má. Musí-li ale bouře obět zastihnouti — ať již zastihne hlavu mou! Ráda ji položím do rakve, vzejde-li z jejího popelu oslava národu! (*Odejde.*)
(*Z hodovní síně slyšeti veselou, průměřenou hudbu, kteráž po celý příští výstup trvá, ale ovšem tak, aby nerušila rozpravu.*)

VÝSTUP OSMÝ

Hněvsa vystoupí u živém pohnutí. Tyra. Celá scéna musí hráti se rychle a vášnivě

HNĚVSA: To si pamatuj! Z mé čeledi nesmí dnes nikdo ani oka zamhouřiti — a medovina ať se šetří. Doma dostanete náhradu.

TYRA: Povím to čeledi. Ale —

HNĚVSA: Co?

TYRA: Hm — já bych také něco.

HNĚVSA: Mluv.

TYRA: Mám v sobě zlého ducha — pod žebry i v lebce.

HNĚVSA: Co to?

TYRA: Nemohu koukati do světa a nemohu oči přimknouti, abych neviděl tu starou ženu, kterou jsem musel zardousiti. Jako vlastní moje matka vstoupila mi naproti: „Co hledáš, milý synu?“ — Haha, a já jí musel po krku — musel, protože paní poručila — a šátek zadrhnouti, až jí oči vystoupily jako dvě strašidla a mě hrůza splášila — haha! Byl to babský kousek a já bych si nechal za to chutě ruku uschnouti! Od té chvíle mě ty oči straší — a dokud neuvidím jiné hasnouti — haha, a mužné tváře blednouti — bude mě žráti červ. Dej mi někoho zabít!

HNĚVSA: Hojá, ruko ochotná! Kdoví, není-li dílo nablízku!

TYRA: Ale aby za to stálo, pane! — Hahá, však vím, že jsi vyšel na hon. Já budu pak celý den do těch bledých tváří hledět — abych na starou ženu zapomněl a zahnal strašidlo.

HNĚVSA: Teď oznam vůli mou čeledi — a potom budiž po ruce!
(Odejde.)

TYRA (odcházeje): Po ruce — haha, po ruce! Potom zaženu strašidlo!

PROMĚNA

Náhradí. Po levé straně knížecí obydlí s otevřenou branou. Na druhé straně kostel, před ním malý sínec, jakož u kostelů bývá, jeden nebo dva stupně přede dveřmi; na dveřích mosazný kruh. Hudba ještě zní, ale ovšem vzdáleněji; někdy hlahol trub a bubnů. Noc.

VÝSTUP DEVÁTÝ

Česta z knížecího domu

ČESTA: Umlkni, proude svůdných zvuků — aby bylo nářek světa slyšeti! Já nechci tvým lichocením ucho napájeti — ale jediný zvuk chci slyšeti — to chrapot smrtelný. — Veselá to noc — haha, já budu s nočními duchy na veselejší jitro čekat. (Sedne v pozadí na stupeň u sínce kostela, takže ho jen dopola je viděti. Hudba ve hradě utichne i počíná se pozvolna rozednívati.)

VÝSTUP DESÁTÝ

Starý kostelník jde vážně z hradu (ale ne z knížecího stavení) ke kostelu, otevře dveře kostela a vejde dovnitř; za ním Hněvsa, Tyra a dva lechové

HNĚVSA: Já Boleslavovi nevěřím. On mohl úmysl ve víně utopiti a pomsta by se nenakrmila. Musíme jí sami kořist přihnati. Václav půjde jistě do kostela — bez kněžského požehnání nedal by se na cestu; zde musí živ nebo mrtev do rukou našich padnouti. Boleslav darmo celou noc otálel. (*K Tyrovi.*) Ty se posadíš tuhle u vchodu — aby tě hned nespátřil; my se — (*Zvoní se na ranní mši.*) Ah, zvoník svolává již kolena, která se chtějí ohýbati. Tu nedá Václav dlouho čekati! Ustupme dozadu! (*Učiní tak.*)

(Tyra se usadil zpředu před sínec.)

VÝSTUP JEDEŇÁCTÝ

Václav. Boleslav. Předešlí

BOLESLAV: Ne ne — já tě vyprovodím do chrámu! Spolu jsme hodovali, spolu se budeme modliti! Já se mohu svatému Kosmu a Damiánu tak dobře klaněti jako kníže vyšehradský.

VÁCLAV: To můžeš, milý bratře! Ale nyní bych přál, abys odešel na lože. Radost otcovská tě příliš rozehřála.

BOLESLAV: To není pravda! Víno mě rozehřálo a tvoje vzácná osoba.

VÁCLAV: Vedl jsi věru velikou péči o veselí a pohostil jsi mě bratrsky; ale do chrámu se mnou nemůžeš.

BOLESLAV: A já musím! Ty mi už neujdeš! Já tě ještě lépe pohostím! Já ti vykáži na mém hradě hnízdečko, že z něho do nejdelší smrti nevyjdeš.

VÁCLAV: Vykaž mi své srdce, pak máš dobře; z toho se nepohnu!

BOLESLAV: A což kdyby to bylo chladné hnízdečko tak mezi tichými stěnami a za mříží?

VÁCLAV: Uchyl se na lože, bratře — a mne nech do chrámu.

BOLESLAV: Z místa se mi nehneš! Dnešní noci dokonal jsi panování —
prázden stojí vyšehradský trůn a čeká na knížete, kterýž jej oslaví!

VÁCLAV: Bratře, co tě napadá?

BOLESLAV: Co mělo dávno v skutek vejíti, aby se očistilo jméno českého národu, kteréž zbabělý modlář poškrvnil. (*Vytasí meč.*) Tys můj zajatý — a hlava tvoje houpá se na ostří tohoto meče! (*Napne meč.*)

VÁCLAV (*chytne jej za ruku, zápasí s ním, meč mu vymkne a porazí jej na zem*): To ti odpusť Hospodín, jakož ti zbabělý modlář odpouští. (*Odhodí meč.*)

BOLESLAV: Vrahové, pomoc!

HNĚVSA (*vytasil meč, přijde zezadu a tne po Václavovi*): Tu jest pomoc, a dozralá!

VÁCLAV (*se potácejí*): Ha! — Ostříhej mě — Hospodíne! (*Přikvapí ku chrámu a chytí se kruhu — vtom vyskočí Tyra a Česta a proteknou jej, že klesne. — Přestane zvonění.*)

BOLESLAV: Ha, plamenná nebesa, co jste učinily?

ČESTA (*šílen rozkoší*): Krvavé křtiny! Plesej, Perune! Krvavé křtiny! (*Běží po hradě.*)

HNĚVSA: Vzhůru, Boleslave! Václavův lid ze hradu neujde! Čeleď stojí pohotovu! Rychle na koně, letem ku Praze a na trůn! (*Odvádí ho.*)

TYRA: Haha, to je spanilý umrlec — to je zlomená růže — ta nebude Tyru strašiti. Vzhůru, hrade Boleslavův, otevři oči! Podívej se, co ti nadělilo jitro po křtinách! Hahá! Vyšehradský hospodář se koupá v krvi! (*Za Hněvsou.*)

(*Za scénou břínčení mečů a temný hlahol. Celé pozadí zaleje se ranními červánky.*)

VÝSTUP DVANÁCTÝ

Čeleď se porůznu sbíhá zděšená — ráda by ku chrámu, ale neví, co učiniti. Drahomíra, Chrastěj, Podivín z knížecího stavení

DRAHOMÍRA: Co se to rozléhá ranním tichem, že umírá duše úzkostí?

ČELEĎ: Kníže Václav zabitý!

DRAHOMÍRA: Co pravíte?

PODIVÍN: Nedopouštěj, Hospodíne!

DRAHOMÍRA: A vy přitom stojíte jako z kamene? Ovanul i vás duch Boleslavův? Kde jste viděli knížete?

CHRASTĚJ (*přiblížil se ku chrámu*): Milostivá nebesa, tu leží v krvi!

DRAHOMÍRA: V krvi? Ó, tedy je v ní utopena moje blaženost! (*Běží k Václavu.*) Synu, dítě nešťastné! (*Vrhne se na něj.*)

PODIVÍN (*kleká vedle něho*): Oroduj za nás, svatý mučedníku!

CHRASTĚJ: Ó noci hrozná, ježto jsi tento skutek spáchala!

DRAHOMÍRA: Synu, jenom jednou otevři ještě svoje láskyplné oči — jenom jednou otevři svoje milostidechá usta, abych zaslechla, že vrahům odpouštíš!

CHRASTĚJ: Nadarmo miláčka Páně probouzíš; on putuje již nad hvězdami v jasných vysostech.

PODIVÍN: A prosí za nás u Slitovníka!

DRAHOMÍRA (*ještě kleče spíná ruce*): Ó pros také za svou matku, synu nešťastný!

CHRASTĚJ: Ó nejmenuj ho nešťastným! On stojí po pravici Hospodína a jméno jeho žije hluboko v srdci křesťanského národa — i bude žítí navěky! On byl šířitelem království božího na zemi a zůstane jeho ozdobou, dokud Pán anděla svého nepošle, aby poslední den světa zvěstoval!

(*Všeobecné tiché skupení, při němž pomalu opona padá.*)

KOMENTÁŘ

I/ KRITÉRIA VÝBĚRU TEXTŮ A KOMPOZICE SVAZKU

Naše edice chce pokrýt klíčové body Tylovy dramatické tvorby, čítající přes třicet položek, vzniklých mezi léty 1832–1854. Vedle textů, které se propracovaly do centra kánonu a těší se také dlouhodobé jevištní pozornosti, přinášíme i hry z hlediska pozdější popularity spíše okrajové. Zároveň se snažíme prezentovat jak rozmanité dramatické žánry, tak kusy vznikající v různých obdobích a reprezentující tak proměny Tylovy práce pro divadlo a současně i kořenící v odlišných dobových kulturních a literárních souvislostech. První z otiskovaných her, dnes málo známý *Čestmír* (1835), reprezentuje Tylův raný příklon k představám a normám vlasteneckého romantismu a zároveň je příkladem snahy o veršovanou tragédii vysokého stylu. Tuto cestu autor později opustil. Dnes také spíše pozapomenutý *Flamendr aneb Co mu přece pomohlo* (1846) je dokladem hledání dobových možností jevištního obrazu všedního dne a poukazuje zároveň na využití divácky atraktivních postupů hry o polepšení (v německojazyčné terminologii *Besserungsstück*), se kterou se Tyl důkladně seznámil ve své divadelní praxi a ověřil si její značnou oblíbenost u publika. Vrcholnou Tylovu dramatikou z konce čtyřicátých let zastupují v obecném kulturním povědomí udomácněné texty *Kutnohorští havíři* (1848), *Paličova dcera* a *Strakonický dudák* (obě 1847). Historické drama *Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové* (1849) pak je nejen originálním zpracováním mimořádně produktivní látky z českého raného středověku, ale také vrcholnou Tylovou tragédií, psanou v shakespearovském duchu a nesenou mnohotvárností vztahů i propracovanou psychologií postav.

Jednotlivé hry se pokoušíme vyložit v dobových souvislostech a s přihlédnutím k logice jejich dramatické struktury. Nejednou se v tom lišíme od vykladačské tradice, jak se ustálila od padesátých let minulého století, která se snažila interpretovat Tyla a jeho tvorbu v duchu marxistické doktríny třídního boje; doklady může čtenář nalézt i v textu některých z titulů, uvedených zde v seznamu základní literatury. Tento způsob výkladu neměl jen omezenou dobovou platnost, ale rozšířil se ve školské praxi i v obecném povědomí, kde v různých podobách a intenzitě přetrvává podnes. Recepce Tylovy dramatiky po jeho smrti je velmi obsáhlou kapitolou, zahrnující nejen vydavatelské a inscenační počiny, ale i filmové adaptace či udomácnění dramatika a jednotlivých jeho děl ve školské praxi od osnov a čítanek po edice školní četby. Další problematikou pak je mnohotvárná proměnlivost literárněvědných a teatrologických přístupů k Tylovu dílu. Jen utřídit mnohatisícovou množinu materiálu, natož ji kriticky osvětlit, by mohla snad samostatná monografie, nikoli tento komentář. Proto na pohled do druhého života Tylových her rezignujeme a v pasážích věnovaných vydávaným hrám se mu až na ojedinělé glosy nevěnujeme.

II/ ZÁKLADNÍ KONTEXTY TYLOVY PRÁCE PRO DIVADLO

Josef Kajetán Tyl (1808–1856) náleží k nejvýraznějším osobnostem české kultury své doby. Působil jako organizátor českého společenského života, publicista a přispěvatel mnoha významných almanachů a časopisů (mezi jinými *Jindy a nyní*, *Česká včela* či *Lumír*). Od svých pětadvaceti let, tedy od okamžiku, kdy podle tehdejšího tiskového zákona směl veřejně literárně působit, se stal redaktorem i vydavatelem několika časopiseckých a novinářských podniků (*Květy české*, respektive *Květy*, 1833–1845; *Vlastimil*, 1840–1842; *Pražský posel*, 1846–1849; *Sedlské noviny*, 1849). Hlavním úběžníkem jeho publicistiky bylo národní hnutí, které komentoval a snažil se je ovlivňovat prostřednictvím řady žurnalistických žánrů, mimo jiné se stal i předchůdcem pozdějšího fejetonu. V *Květech* krom toho pěstoval literární a divadelní kritiku a poskytl prostor dobové experimentální tvorbě (tiskl mimo jiné texty Máchovy). Později se jako žurnalista přiklonil ke stále silícímu měšťanskému jádru národního hnutí a posléze i k venkovskému publiku. Své časopisy a noviny z větší části sám naplňoval původními či přeloženými texty. V beletristické literatuře se uplatnil jako překladatel (mimo jiné pasáže z románu *Ivanhoe* Waltera Scotta), autor příležitostných básní, zásadní byl ale jeho přínos na

poli prózy. V mnoha desítkách historických povídek, novel ze současnosti, humoresek či realistických drobnokreseb vytvořil dobově oblíbený a ceněný prototyp obecně přístupné zábavné prózy v duchu vlasteneckého romantismu, inspirovaný scottovskou romantikou i protorealistickými „obrazy ze života“.

Mimořádný byl Tylův přínos v oblasti divadla a dramatu. Podle vlastního svědectví byl divadlem přitahován od mládí. Roku 1826 odešel z Akademického gymnázia v Praze studovat do Hradce Králové, kde po dvě léta bydlel v domácnosti profesora Václava Klimenta Klicpery, a měl tak možnost nahlédnout způsob práce předního dramatika i organizátora divadelního života. Po krátké epizodě nedokončeného studia na filozofické fakultě pražské univerzity se v březnu 1829, tedy podle tehdejších právních norem stále ještě jako nezletilý, stal hercem německé kočovné společnosti (Deutsch und böhmische Opern- und Schauspielgesellschaft). Její ředitel, Karl Hilmer, hodlal z pragmatických důvodů uvádět i české hry. Jejich organizace a režie se ujal právě Tyl. Společnost v letech 1829–1830 kočovala převážně po jihozápadních Čechách, ale zajížděla i do Bavor. V českém repertoáru se objevily hry obou předních dramatiků té doby, Václava Klimenta Klicpery a Jana Nepomuka Štěpánka, i překlady některých populárních německých kusů. V Plzni uvedl Tyl za příspění tamních ochotníků a patrně ve vlastní úpravě, jejíž podobu neznáme, i Schillerovy *Loupežníky*, tehdy jeden z mimořádně úspěšných romantických kusů. Krátká, ale intenzivní a všestranná zkušenost praktického divadelního provozu výrazně přispěla k vyprofilování Tyla jako přední divadelnické osobnosti své doby a generace a představovala i zásadní podnět pro jeho lidské zrání — zmiňme jen moment, kdy ředitel Hilmer v Klatovech utekl i s kasou a nechal Tylovi na starost nejen hereckou společnost, ale i svou vlastní rodinu.

Po marném pokusu udržet kočující společnost a po krátkém angažmá u jiné německé trupy se Tyl vrátil do Prahy, kde působil jako poddůstojník zásobovací a ubytovací služby 28. císařského pěšího pluku (aktivní byl v letech 1831–1836, penzionován v roce 1842). Současně se nezdal divadelních aktivit, které až do svého propuštění z armády prováděl kvůli vojenským předpisům a představám o vojenské cti částečně na zapřenou a pod pseudonymy. Od konce roku 1831 spolupracoval s českým ochotnickým souborem Stavovského divadla, pro který přeložil několik kusů z němčiny, a postupně se uplatnil i jako herec. Po převzetí časopisu *Jindy a nyní*, který později přejmenoval na *Květy české*, začal od roku 1833 pravidelně uveřejňovat divadelní referáty. Od roku 1834 krom toho stál v čele české ochotnické společnosti, působící po čtyři sezóny v tzv. Kajetánském divadle na Malé Straně. Kvůli

problémům s úředním povolením se tu hrálo povětšinou jen pro zvané hosty a pro dobročinné účely. Tyl pro repertoár především překládal a adaptoval dobově populární hry rakouských a německých autorů (August von Kotzebue, Ferdinand Raimund, Ernst Benjamin Salomo Raupach), a alespoň ve výjimečných sáhl třeba i po textech Shakespearových (*Macbeth*, *Král Lear*, *Jindřich IV.*). Jádro dramaturgie tvořily české kusy Klicperovy a Štěpánkovy. V konci roku 1836 se po ukončení provozu Kajetánského divadla připojil ke kočovné společnosti Ch. Fallerové, v níž působil i v následujícím roce. Po návratu obnovil spolupráci s českou hereckou skupinou Stavovského divadla, pro kterou překládal zejména populární německý a rakouský repertoár. V letech 1837–1841 uspořádal a vydal pět svazků *České Thálie, sbírky her divadelních původních i přeložených*.

V roce 1846 byl Tyl novým ředitelstvím Stavovského divadla ustanoven dramaturgem a organizátorem českých her. Pripadla mu tak klíčová pozice i zodpovědnost, které do té doby zastával Jan Nepomuk Štěpánek. Od roku 1849 dramaturgicky a umělecky vedl divadelní provoz dřevěné letní arény ve Pštrosce na Vinohradech. Zároveň ale neztratil kontakt s venkovským kočovným divadlem, pro které také psal a na němž i příležitostně režíroval či hrál. Obě výše uvedené funkce Tyl zastával až do roku 1851, kdy žádnému z členů českého souboru Stavovského divadla nebyla obnovena smlouva. S propuštěnými herci chtěl založit vlastní kočovnou společnost, ale nebyla mu udělena koncese. Proto se přidal ke společnosti Josefa Kullase, kde působil do roku 1853. Po několikaměsíční, opět marné snaze získat vlastní koncesi se následně připojil ke společnosti Filipa Zöllnera, a to v pozici uměleckého správce, režiséra a herce. Počátkem roku 1856 vážně onemocněl, ředitel mu pro neschopnost vykonávat všechny svěřené úkoly zastavil plat a v červenci, po mnohém strádání, Tyl v Plzni zemřel.

Přehled Tylova působení na divadle a pro divadlo má význam i pro porozumění jeho dramatické tvorbě. V dobovém českém prostředí byl zjevně nejběžnější v divadelní praxi, důvěrně se seznámil s očekáváními a reakcemi nejrůznějších vrstev publika. Jako překladatel a adaptátor získal nejen přehled o střeoevropském repertoáru, ale do detailu znal i technologie a poetiku nejprestižnější dobové produkce. Na druhé straně nezůstal výlučným, divadelní praxí omezeným „theatermannem“ — právě v tomto ohledu se lišil od Jana Nepomuka Štěpánka. V dalších oblastech své literární a společenské činnosti se Tyl podílel na utváření jádra národní kultury, včetně sporů o podobu a funkci nejnáročnější, experimentální literatury (kritika Máchova *Máje*, polemika

s Karlem Havlíčkem). Spolu s nesporným talentem a mimořádnou pracovitostí tedy měl nejlepší předpoklady stát se klíčovým dramatikem své doby. Podoba a proměny jeho dramatické tvorby tak jsou především výsledkem hledání optimální formy a smyslu divadla v proměnlivé situaci a křehkých podmínkách české kultury třicátých až padesátých let.

III/ TYLOVA DRAMATICKÁ TVORBA

Tylovu dramaturgiu je možno rozčlenit do dvou rámcových údobí. V prvním z nich, mezi léty 1832–1836, napsal šest původních her: *Vyhoň Dub* (1832), *Břeneček Švihovský* (1834), *Fidlovačka aneb Žádný hněv a žádná rvačka* (1834), *Čestmír* (1835) a *Slepý mládenec* (1836). Stranou ostatních kusů stojí jednoaktový deklamační žert *Jeden za všechny* (1836), který zjevně vznikl z potřeb chvíle, a ačkoli je obratně sestrojen, nemá vyšší dramatickou ambici. Svěbytná je i *Fidlovačka*, sepsaná v žánru lokální frašky se zpěvy a ironizující část městské české společnosti. V duchu dosavadní tradice se zde satirizuje jazykové odrodilství, pléduje se za upřímné, nestrojené češství, vše je osnováno na divácky atraktivní, ale zároveň konvenční milostné zápletky a mnohé scény přinášejí průhled do aktuálního pražského života. Jádrem Tylovy tvorby tohoto období jsou ale historické hry v duchu vlasteneckého romantismu, představující zároveň hledání možné podoby tragédie vysokého stylu, jak ji ve své *Slovesnosti* (1820) požadoval Josef Jungmann a jak od dob Schillerových zaplňovala přední středoevropská jeviště. Prvotina *Vyhoň Dub* nadto látkově čerpala z *Rukopisu královédvorského*. Text ale Tyl po premiéře ve Stavovském divadle zničil. *Břeneček Švihovský* je nedokončeným rozběhem k pětiaktové tragédii ve stylu divácky oblíbených rytířských her. Děj je situován do husitské doby, záporným hrdinou je jeden z hejtmanů, který jako loupežnou kořist získá mladou šlechtičnu a chce ji proti její vůli učinit svou ženou. Dramatickými postavami jsou historicky doložené osoby (Valkoun z Adlaru a Břeneček Švihovský), v roli spravedlivého soudce vystoupí Jan Žižka. Repliky hlavních postav jsou psány veršem, přibližujícím se blankversu, tedy rozměru prestižní dramatické produkce od Williama Shakespeara přes Friedricha Schillera po Tylovu současnost (kupříkladu Franz Grillparzer). Dokončenou pětiaktovou tragédii vysokého stylu s mytologickým námětem, *Čestmíra*, otiskujeme. Zvláštní postavení má *Slepý mládenec*, sepsaný a premiérováný roku 1836. Tyl v něm zkombinoval žánr rytířské hry s celou řadou působivých jevištních efektů (zejména bitevní scény) s tématy potrestání, prohlédnutí

a konečného polepšení mladíka zmítaného nespoutanými vášněmi. Hra je tak názvukem Tylovy produkce druhého tvůrčího období, v němž se téma polepšení stalo klíčovým. Po roce 1836 se Tyl jako autor původních her na několik let odmlčel, zato se intenzivně věnoval překládání a adaptacím dobově populárního repertoáru.

Druhá a zároveň vrcholná etapa Tylovy dramatické tvorby spadá do let 1843–1854 a z podstatné části se tedy kryje s Tylovým působením ve Stavovském divadle ve funkci hlavního organizátora českých her. Smlouva mu mimo jiné ukládala v každé sezóně k provozování napsat dvě původní hry a šest textů přeložit. Výsledkem je více než patnáct kusů, z nichž některé byly úlitbou komerčnímu provozu (tak *Slib národu*, *Matka Sláva*, *Slovanská lípa*, všechny 1848). Jádro produkce lze rozdělit do několika klastrů. Rytířská hra *Bruncvik, aneb Meč a lev* (1843) ještě kombinuje pseudohistorické podání s milostnou zápletkou, vyhovuje dobovému vkusu dvacátých a třicátých let a je svým způsobem dovětkem prvního období Tylovy dramatiky, od kterého se zároveň podstatně liší užitím prózy místo verše a příklonem k některým frazeologismům hovorové češtiny. Nejhojnější a nejpodstatnější vrstva produkce je napsána na půdorysu tří žánrů, mezi nimiž ale existuje řada spojnic: historické činohry, dramatu ze současnosti a kouzelné (pohádkové) hry (báchorky). K prvním patří kusy *Krvavý soud aneb Kutnohorští havíři* (1848), *Jan Hus, kazatel betlémský* (1848), *Krvavé křtiny čili Drahomíra a její synové* (1849), *Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměře* (1849), *Měšťané a studenti čili Dobývání Prahy od Švédů* (1850) a *Staré Město a Malá Strana* (1851). Druhou skupinu představují tituly *Paní Marjánka, matka pluku aneb Ženské srdce* (1845), *Flamendr aneb Co mu přece pomohlo* (1846), *Pražská děvečka a venkovský tovaryš aneb Paličova dcera* (1847), *Zkouška slavnosti ve Hvězdě aneb Bankrotář a kramářka* (1848), *Chudý kejklř aneb Noční návštěvení* (1848) a *Umělcové na pouti* (1849). K poslednímu z uvedených žánrů se řadí hry *Strakonický dudák aneb Hody divých žen* (1847), *Tvrdohlavá žena a zamilovaný školní mládenec* (1849), *Jiříkovo vidění* (1849), *Čert na zemi* (1850) a *Lesní panna aneb Cesta do Ameriky* (1850).

Povahu a kvalitu Tylovy dramatiky z let 1843–1850 lze postihnout několika základními charakteristikami, které sice lze případ od případu nalézt již v první etapě jeho tvorby, ale nyní získaly převahu. V žánru historické činohry Tyl opustil půdorys romantické rytířské hry, založené na schematických, černobílých charakterech i konstelacích, libující si v rozmáchlých verbálních i hereckých gestech a nesené konvenční sentimentalitou. Místo

toho se přiklonil k hlavním látkám českého národněhistorického podání (staroboleslavská bratrovražda, husitství, doba třicetileté války) a především své postavy obdařil mnohem hlubší, individualizovanou psychologií a vnitřními konflikty, seskupil je do mnohostrannějších konstelací a nechal je jednat v rámci složitějšího, vícevrstevnatého děje. Na jeviště dále v propracovanější podobě uvedl všední den, blízký zkušenosti a prožívání svého publika. Zejména v hrách tohoto typu také modifikoval jazyk dramatu, využívající nyní pro charakteristiku postav důsledněji prvky hovorové češtiny. Na základě své překladatelské i divadelnické zkušenosti se konečně přiklonil k postupům dalších dobově oblíbených žánrů, typických především pro předměstské vídeňské scény, totiž her o polepšení a kouzelných her. Po roce 1851, tedy po nuceném opuštění Prahy a v době působení u kočovných společností, následoval již jen dovětek oné vrcholné etapy Tylovy dramatiky, naplněný jen několika málo nikoli prvořadými texty.

IV/ ČESTMÍR

Čestmír je umělecky nejambicióznějším dramatem prvního Tylova tvůrčího období. Plně odpovídá požadavkům kladeným na vysokou tragédii Jungmannovou *Slovesností*, která se pro generace českých literátů stala instruktivní praktickou příručkou literární tvorby. Podle Josefa Jungmanna má být celkovým dojmem, který tragédie vzbuzuje, vznešenost, čemuž má odpovídat „vysoko poetická“ mluva, realizovaná výhradně veršem, zejména nerýmovaným jambem. Látky mají být čerpány z mýtů nebo z historie a děj má být soustředěn k psychologii postavy, vystavené tlaku osudu. Jako podnět k rozvoji zápletky má zpravidla sloužit láska či „jiná vášeň neb náruživost“. Jungmannova charakteristika vycházela z klasicistního pojetí, ale zároveň odpovídala principům romantického osudového dramatu. Do debaty o podobě českého dramatu vysokého stylu se od dvacátých let zapojovali i další, v neposlední řadě Pavel Josef Šafařík a František Palacký. *Čestmír* se tak svým způsobem jeví jako pokus převést tuto debatu do konkrétní podoby divadelního kusu.

Požadavkům vysokého stylu plně odpovídá tvar hry. Tylův text je psán deseti- až jedenáctislabičným nerýmovaným veršem, kolísajícím mezi jambickým a trochejským spádem. Jevištní deklamace jistě mohla povahu dikce mírně zastírat, zvláště když se přechod mezi jednotlivými replikami děje uprostřed verše. Zejména v tištěné podobě (Tylovo vydání následovalo po premiéře s odstupem tří let, roku 1838) mohl charakter verše tehdejšího

otců). Celek tak představuje nejrafinovaněji i nejučinněji vystavěnou Tylovu historickou hru, která nejvýrazněji překračuje normy dobové dramatické praxe rytířských her.

Text dramatu zadal Tyl 8. dubna 1847 k cenzuře policejnímu prezidiu, nezbytné tehdy pro všechna na divadle uváděná díla, a byl odmítnut pro scény „utiskování lidu, násilné povstání a bezohledné užití ozbrojené moci“. První provedení proto následovalo až po roce, 24. dubna 1848, zhruba šest týdnů po zrušení cenzury císařem. Autor sehrál vedlejší, ale herecky vděčnou i náročnou roli intrikánského pána Rekordata. Tiskem hra vyšla ještě před premiérou, jako první česká kniha po zrušení cenzury. Za Tylova života se už ale další inscenace nekonala a v dalších sto letech se kus na jeviště dostal jen dvakrát, roku 1864 v Prozatímním divadle a pak roku 1936 ve Stavovském divadle. Změna nastala až po roce 1948. Devátého září 1949 se na popud Zdeňka Nejedlého a pod záštitou Klementa Gottwalda uskutečnilo slavnostní provedení ve Vladislavském sále Pražského hradu, a to na počest nově zavedeného svátku, Dne horníků. Text byl následně vydáván jako součást školní četby a vstoupil do kulturního i literárněhistorického kánonu. Byl ovšem začleněn do konceptu revolučního romantismu, importovaného ze sovětského Ruska. Jednostranně byly absolutizovány sociální motivy, vyložené jako přímočaře revoluční, zcela byla pominuta dynamika psychologie postav a pro posílení i zdůvodnění této dezinterpretace byly dokonce přepisovány některé pasáže, především závěr hry, který v upravené verzi vyzníval jako dobová revoluční agitka. Naše vydání se vrací k původnímu znění Tylova knižního otisku.

VIII/ KRVAVÉ KŘTINY

Text vznikl podle poznámky na dochovaném rukopise v lednu 1849 v Kroměříži, kde Tyl pobýval jako poslanec říšského ústavodárného sněmu. Na rozdíl od dalších dvou historických dramát z téhož období (*Jan Hus, kazatel betlémský*, 1848, a *Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměřic*, 1849) Tyl sáhl k látce z nejstarších dob fakticky doložitelné české historie. Příběh staroboleslavské bratrovraždy byl velmi produktivní od konce osmnáctého století a putoval v nejrůznějších modifikacích napříč časy i žánry. Na divadle, konkrétně v Boudě, se již v roce 1790 objevila hra Václava Tháma *Václav Nábožný, vévoda český*; text se nedochoval, takže nevíme, zda a jakou roli v něm hrála postava Václavovy matky. V sezóně 1786–1787 tamtéž následoval kus Maxmiliána Štvána *Drahomíra, ovdovělá kněžna česká neb Krvavé boleslavské hody*,

tentokrát s knížecí matkou v titulní roli. O čtyři roky později bylo Štvánovo zjevně velmi populární dílo uvedeno v divadle U Hybernů a ještě o dva roky později prošlo prkny Stavovského divadla. Poslední inscenace téhož kusu se konala v březnu 1797. Po padesáti letech, roku 1848, látka ožila v německém, ne příliš nadšeně přijatém operním zpracování, ke kterému napsal hudbu František Škroup. Další vlna divadelního zájmu o příběh následovala po Tylově smrti. Z roku 1863 pochází „dramatický obraz z českých dějin v třech jednáních“ *Drahomíra* z pera Jana Dvorského, o čtyři roky později vznikla stejnojmenná „velká romantická opera s baletem ve čtyřech jednáních“ s hudbou Karla Šebora na libreto Jindřicha Hanuše Böhma. Česká kněžna tu byla představena jako typická čarodějnice romantických velkooper, včetně příslušného hábitu a kouzelnické hůlky, což mimo jiné při premiéře pohoršilo Karla Jaromíra Erbena. Následujícího roku, 1868, pak byla uvedena německá truchlohra v pěti jednáních *Drahomíra* od Josefa Weilena. Vrcholem divadelního zájmu o látku se pak bezpochyby stalo Vrchlického stejnojmenné drama (premiéra 1882, tiskem 1883).

Mimo jeviště se literární obraz Drahomíry profiloval dvěma směry. První z nich ustavila a reprezentuje báseň Šebestiána Hněvkovského, otištěná roku 1814 v Puchmajerově almanachu *Nové básně s názvem Přesmutná historie o Drahomíře, která se na Hradčanech s vozem i s koňmi propadla*. Text stylizovaný jako kramářská píseň je založen na černobílé konstelaci, v níž Drahomíra zaujímá místo antagonistky. Je charakterizována jako nejlítější „z všech potvor, co kdy zplodila zem česká“, projevuje se jako tyranka křesťanů, její jednání je důsledkem „pejchy, nádhernosti, msty, sváru, ukrutnosti“, nadto je „čertem posedlá“, po manželově smrti (kniže Vratislav) páchá vraždy a prolévá krev potoky, boří kostely. Za trest se na Vyšehradě i s povozem a koňmi za vypjatých hrůzyplných efektů propadne přímo do chřtánu pekla. Druhý pól představuje próza Josefa Lindy z roku 1818, otištěná jako *Záře nad pohanstvem nebo Václav a Boleslav s podtitulem Vyobrazení z dávnověkosti vlastenské*. Drahomíra tu vystupuje jako vznešená a skvostná kněžna, stojící sice na straně pohanství, ale především trpící konfliktem svých dvou dětí, a přesto se odhodlávající k vraždě Václava, aby alespoň sňala ze svého mladšího syna vinu bratrovraždy. Činu se však chopí Boleslav a kněžna se tak dějem jen mihne jako epizodní, ovšem hlubokou psychologií obdařená postava. Nebudeme tu vypočítávat všechny texty, ve kterých bylo před rokem 1849 v české literatuře zpracováno téma staroboleslavské vraždy. Alespoň základních souřadnic jsme se již dotkli. Jednalo se zjevně o mimořádně produktivní

a vlastenecky vděčnou látku, která mohla lákat jak možností vytvořit dobrodružně hrůzostrašný text v duchu romantiky hrůzy, tak i schopností přivést ke slovu tragické jednání v kruhu nejbližších příbuzných, po kterém jako po základu tragédie volal již Aristoteles. V neposlední řadě pak příběh umožňoval exponovat prolínání i střetávání tří existenciálních rovin: individuální, státně dynastické a politicko-náboženské. Jako v Shakespearových hrách se tu tedy pojí i na sebe narážejí mikroskopická a makroskopická dimenze dějin. Tylova hra se tak v době svého vzniku a prvního uvedení především výrazně včleňovala do bohaté intertextuální sítě a přinášela osobité zpracování tradiční látky. Pokusy marxistických interpretů vyložit ji bezvýhradně jako bezprostřední odraz a ideologicky založenou alegorii politických událostí let 1848 a 1849 jsou vykladačskou svévolí a nekorespondují s mnohotvárnou povahou textu.

Stavbou, budováním dramatického napětí i psychologií postav představují *Krvavé křtiny* nejpracovanější Tylovu tragédii. Žánrové upřesnění na divadelní ceduli premiéry ji definovalo jako „romantický obraz z dávných dějin českých“. Analogickou charakteristiku ale nese i povahou dosti odlišný kus *Žižka z Trocnova a bitva u Sudoměře*. Onen „romantický obraz“ tedy pro Tyla neměl hodnotu pojmu, byl jen volným a divácky atraktivním označením bez pevných významových kontur. Dějová linka *Drahomíry* je rámována a rytmičována gradovaným motivem smrti. Počíná se pohřební slavností Vratislavovou, o které se na jevišti jen mluví, končí scénicky předvedenou vraždou Václava. První třetina hry pozvolna spěje k vraždě Ludmily, o níž se také jen přináší zpráva; v poslední třetině je na scéně vlastním dědem, pohanským obřadníkem, zavražděna mladá Velena, pohanka okouzlená Václavovou osobností i zvěstí evangelia. Krom toho smrt mimo scénický prostor kosí saské i české bojovníky a poklidné obyvatelstvo na obou stranách. Vražda a smrt také zaplňují duševní prostor takřka všech jednajících postav a vyjevují se v příslušných replikách. Tyl zároveň klíčové motivy pojednal nejednoznačně, nepřisoudil jim pouhé černobílé hodnocení. Vratislavova trýzna předznamenává slavnostní nastolení mladého knížete. Zavraždění Václava otevírá jak Boleslavovu cestu na knížecí stolec, tak podstatnější a platnější Václavovu cestu k svatosti a k patronátu nad českou zemí. Dvojznačný je i motiv míru s německým císařem a z něj plynoucí závazek tributu. Otázkami legitimacy vlády, uchvácení trůnu, oprávněnosti vraždy, způsobu provozování moci se Tylův text staví do zřejmého sousedství se Shakespearovými „královskými tragédiemi“.

Mnohoznačnost okolností zároveň přispívá k dynamice postav i jejich vzájemných vztahů. Václav, Ludmila, Boleslav, ale třeba i pohanský obřadník Česta jsou figurami jednoduššího a neproměnného charakteru. Postupně se ale ocitají v nejrůznějších situacích, které jejich povahu a úsilí staví do stále nového kontextu a přispívají k utváření nových konstelací. Václav se tak v jistých okamžicích může jevit jako váhavec, neschopný a neochotný využít vojenské poziciční výhody, ba dokonce pasivně přihlížející plnění vlastního území. Vítězné tažení Čechů do Saska je ale placeno krví, rozvrácenými vztahy a domovy, tedy porušením základních hodnot, kterých se dovolávaly i jiné Tylovy hry (tak *Kutnohorští havíři*), a cena vítězství je tak značně zpochybněna. Text užívá i jiné principy budování dramatických postav. Vojevůdce Hněvsa je ukázkou náhlé změny funkce postavy i následné konstelace: věrný bojovník se v jediné vypjaté chvíli mění v zapřísáhlého nepřítele. Zajímavý je způsob utváření postavy maďarského zajatce a dvojnásobného vraha Přemyslovců Tyry. Nejde jen o to, že Tyl změnil etnickou identitu a z vikinského družiníka učinil Maďara. Tyra je v celém průběhu hry povahou a jednáním krvežíznivý barbar; poté, co uškrtní Ludmilu, se ale otevře průhled do jeho nitra, sužovaného trýznivými návraty očí umírající kněžny. V kontextu dobové záliby v černobílých konturách je tento psychologizující, vpravdě shakespearovský motiv velmi zdařilou variantou utváření postavy padoucha. Dodejme jen na okraj, že i v *Kutnohorských havířích* pronásledovalo hlavní zápornou postavu, mincmistra Beneše, zjevení ducha zavražděného předáka horníků.

Nejvýraznější vnitřní dynamikou je obdařena postava kněžny Drahomíry. Není jednoznačně zápornou postavou, ba ani svěřepou pohankou, jak ji často vnímala tradice. Zpočátku je vedena citově vznícenou představou svobody nejen pro Čechy, ale zejména pro polabské Slované. Motivována je utrpením národa, ze kterého pochází, a Čechové se jí jeví jako poslední možnost záchrany. Cíle ale má být dosaženo válkou i za cenu pálení vesnic a pobíjení obyvatel. V několika scénách se kněžna-matka jen postupně a pod vnějším tlakem odhodlává k vraždě Ludmily, která se staví jejím záměrům do cesty. Í tehdy ale zůstává matkou, stojící mezi svými syny a trpící jejich konfliktem, i když zároveň odsuzuje Václavovu pasivitu. V druhé polovině hry se povaha postavy i její role promění. Drahomíra je trýzněna svědomím, tísněna pustošivým vpádem Sasů do Čech, její duše „je sklíčena až ku hrobu“, a na druhou stranu ji do krajnosti popuzuje mír uzavřený s německým císařem. Uprostřed intrik směřujících k násilnému odstranění Václava se děsí další krve, další poskvrný knížecí hodnosti. Nemluví tu přítom jako suchý moralista, ale jako žena, která

si v sobě — coby strůjkyně vraždy Ludmily — nese celou psychologickou hloubku situace. Následně se přiklání ke křesťanským hodnotám lásky, kterým dříve zlořečila, a jak praví jedna z replik, zaujímá tak vlastně dřívější pozici Ludmilinu. V Boleslavi pak varuje Václava, a aby zabránila vraždě, nabádá ho ke kvapnému odjezdu. Nad Václavovou mrtvolou pak prosí za odpuštění a hledá ve svém zavražděném synovi přímluvce u Krista.

Niternost přitom není jen vlastností jedné, byť i klíčové a titulní dramatické postavy. Krom všech jiných dilemat a konfliktů, které text rozehrává, je podstatným motivem i rozpor mezi jednáním vedeným nezřízenými emocemi a zodpovědnou rozvahou. Druhý modus představuje především Václav a v tomto světle se také jinak jeví jeho poplatky vykoupení smír s Jindřichem Ptáčníkem. Nespoutanou vášnivost v sobě nese vладыka obdařený mluvčím jménem Hněvsa, podléhá jí Boleslav i barbarský vrah Tyra. Drahomíře také „srdce přetéká“ láskou k národu a vědomím jeho utrpení. Ludmile, požadující křesťanskou pokoru, pak vmete do tváře příznačnou repliku: „To nedovedu nikdy, abych se líčila vaší pokorou a oblékala v roucho povrchního zdání; jak to ve mně víří, tak se to řine ven.“ V konci ale dospívá k poznání, že „pro pouhé nasycení vášní není člověku rádno s temnými mocnostmi do hry se pouštět; ty jej uchvátějí za pouhou myšlénku a upletou z ní pouto, v kterém pak duše zumírá“. Jedním z mnohovrstevnatých valérů významotvorného dění je tedy i polemika s nespoutanou subjektivní vášnivostí, přítomná v Tylově díle nejpozději od roku 1836 a představující jeden ze zásadních a po léta trvajících hlasů, vznášených proti subjektivně romantickému konceptu člověka. Na žádný z aspektů, kterých jsme se dotkli, přitom nelze *Krvavé křtiny* redukovat, celek je komplexní, hutnou i mnohotvárnou strukturou, která je vrcholem obrozenecké snahy o tragédii vysokého stylu.

První uvedení ve Stavovském divadle (a zároveň jediná inscenace za autora života) se odehrálo 11. února 1849 jako benefice Tylovy švagrové Anny Rajské. Tyl jako herec nevystoupil a pouze inscenaci režíroval. Další provedení následovalo až v roce 1868 v Prozatímním divadle za režie Josefa Jiřího Kolára. Knižní vydání je z téhož roku, pořídil je nakladatel Jaroslav Pospíšil, který do textu zasáhl jazykovými úpravami, změnil rozsah a hranice některých výstupů. Hra si ani poté nezískala klíčové místo v rámci divadelního provozu, v Národním divadle byla kupříkladu provedena až v roce 1960 v úpravě a za režie Otomara Krejčí. Televizní adaptaci pod titulem *Kníže Václav* režíroval roku 1995 František Filip.

28. září 1852, 2. února 1855, 16. května 1856, což byla zároveň poslední inscenace za autorova života. První vydání tiskem z téhož roku je ale již posmrtné. *Strakonický dudák* se tedy od počátku stal atraktivní a spolehlivou částí repertoáru, jeho obliba se dále ještě zvyšovala na profesionálním i ochotnickém jevišti, kde si jako snad jediná z Tylových her udržel pevnější postavení podnes. Postava a příběh dudáka Švandy se krom toho staly inspirací pro řadu básníků od Adolfa Heyduka po Svatopluka Čecha a Jaroslava Vrchlického, abychom uvedli alespoň nejznámější jména. Na zlomu století vznikla i operní zpracování, tak opera *Švanda dudák* Vojtěcha Hřímálého z roku 1896 či stejnojmenná opera/balet Karla Bendla, uvedená roku 1907. Ve dvacátém století se Švandův příběh dostal i do filmového média. Jako první se ho chopili Karel Hašler coby scénárista a režisér Svatopluk Innemann. K devadesátému výročí vzniku hry (1937) realizovali černobílý film *Švanda dudák*, v němž byla základní osnova Tylovy hry doplněna až operetními prvky. Roku 1955 byl v režii Karla Steklého natočen barevný celovečerní film; režisér se co možná věrně držel Tylovy předlohy, včetně názvu svého kusu. Volnou inspirací se Tylův kus stal pro režiséra Ladislava Rychmana, který ve filmu *Hvězda padá vzhůru* (1974) zasadil základní dějové rámce a postavy do prostředí moderní pop music. Obecnou popularitu Tylovy hry dokládá mimo jiné i krátký němý film *Strakonický dudák Švanda*, natočený členy T. O. Vpřed roku 1987 a umístěný dnes na YouTube.

X/ ZÁKLADNÍ LITERATURA

- Balvín, Josef; Pokorný, Jindřich; Scherl, Adolf: *Vídeňské lidové divadlo. Od Hanswursta Stranitzkého k Nestroyovi*, Praha, Odeon 1990
- Císař, Jan: Jistoty tichého domova, in *Jeden jazyk naše heslo bud' III*, eds. Jaroslav Vyčichlo a Viktor Viktora, Radnice-Plzeň, Spolek divadelních ochotníků v Radnicích 2005, s. 23-28
- Černý, František (ed.): *Dějiny českého divadla II. Národní obrození*, Praha, Academia 1969
- Černý, František (ed.): *Monology o Josefu Kajetánu Tylovi*, Praha, Univerzita Karlova 1993
- Grund, Antonín: Tylovy překlady z Nestroye, *Listy filologické* 55, 1928, s. 244-254
- Hýsek, Miloslav: *Josef Kajetán Tyl*, Praha, Spolek výtvarných umělců Mánes 1926

- Hyvnar, Jan:** *Josef Kajetán Tyl*, ed. Eva Šormová, Praha, Institut umění — Divadelní ústav, Academia 2015, s. 1115-1127
- Javorin, Alfréd:** *Pražské arény. Lidová divadla pražská v minulém století*, Praha, Orbis 1958
- Jungmann, Josef:** *Slovesnost aneb Sbírka příkladů s krátkým pojednáním o slohu*, Praha, Josefa Fetterlová z Wildenbrunnu 1820
- Laiske, Miroslav:** *Pražská dramaturgie I-II. Česká divadelní představení v Praze do otevření Prozatímního divadla*, Praha, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1974
- Otruba, Mojmír; Kačer, Miroslav:** *Tvůrčí cesta Josefa Kajetána Tyla*, Praha, Státní nakladatelství krásné literatury a umění 1961
- Tureček, Dalibor:** *Rozporuplná sounáležitost. Německojazyčné kontexty obrozeného dramatu*, Praha, Divadelní ústav 2001
- Turnovský, Josef Ladislav:** *Život a doba Josefa Kajetána Tyla*, Praha, Alois Hynek 1892
- Vondráček, Jan:** *Dějiny českého divadla I-II*, Praha, Orbis 1956-1957

D. T.

EDIČNÍ POZNÁMKA

Josef Kajetán Tyl (1808–1856) bezesporu patří mezi české literární klasiky, avšak nezaujímá mezi nimi v současné době zrovna prominentní postavení. Jedním z úkolů předkládané edice je tedy dostat texty Tylových her do čtenářského povědomí. Pro jejich zpřístupnění však existuje ještě jeden důvod speciální, textologický: některá Tylova dramata kolují ve značně nespolehlivých, neautentických textech. Naše edice se tento stav pokouší napravit.

Při edičním zpracování a při strukturaci ediční poznámky jsme postupovali podle vzoru edice Klicperových her, kterou v nedávné době připravila pro Českou knižnici Petra Hesová. Se zhotovením textů pomáhaly studentky českého jazyka a literatury na pražské FF UK Denisa Hyšplerová, Barbora Linhartová, Barbara Mitrengová, Anežka Petrželová, Miroslava Syrová a Michaela Daňková v rámci svých odborných praxí, posledně jmenovaná pak i se soupisem různočtení *Strakonického dudáka*.

I/ ČESTMÍR

Hra byla vydána v pražské Knížecí arcibiskupské tiskárně v roce 1838 nákladem Václava Špinky jako druhý svazek Divadelní bibliotéky pořádané Tylem. Na titulním listu prvního vydání je poznámka: „Poprvé provozován na král. stavovském divadle pražském dne 3. května 1835.“ Součástí tisku je dále následující věnování: „Blahorozenému Pánu, Panu Janu Nep. Štěpánkovi, her českých na král. stavovském divadle v Praze řediteli, pro výtečné zásluhy velkou zlatou medailí obdařenému, Novin pražských toho času redaktoru, v sirotčím

V/ KRVAVÉ KŘTINY

Hru *Krvavé křtiny* čili *Drahomíra a její synové* napsal Tyl v lednu 1849, jak o tom svědčí přípisek na titulním listu základního rukopisu: „Psáno v Kroměříži v lednu 1849, za času prvního rakouského sněmu říšského.“ Tyl se zúčastnil zasedání tohoto ústavodárného sněmu jako poslanec za unhošťský okres.

Tylův rukopis hry se nachází v knihovně Národního muzea v Praze. Vedle zmíněného datačního přípisu obsahuje také dedikační přípisek „Ve prospěch panny A. Rajské“ a list s režijními poznámkami, psanými jinou rukou než Tylovou. S ohledem na četné škrty, opravy a přípisky, a i přes úpravné písmo usuzuje Alois Jedlička v ediční poznámce v KK (sv. 20, s. 541), že jde o prvotní rukopis, nikoliv Tylův opis znění hry. Další rukopis hry je uložen v divadelním oddělení Národního muzea; je psán jinou rukou než Tylovou, ve znění se téměř úplně shoduje s prvním rukopisem a lze jej časově zařadit podle německého přípisu — schválení k inscenaci, datovaného 8. února 1849. Hra poprvé vyšla tiskem až roku 1868 jako 79. svazek Pospíšilovy Divadelní bibliotéky. Oproti rukopisné verzi jsou sloučeny některé výstupy a především je hra poměrně výrazně jazykově upravena.

Při přípravě textu vycházíme z Jedličkova vydání v KK (sv. 20 *Historická dramata*), založeném na Tylově rukopisu a opatřeném soupisem různotočení zachycujících genezi textu podle vrstev Tylova rukopisu a s přihlédnutím k druhému známému rukopisu hry.

Jedním z výrazných jazykových rysů této hry jsou složeniny, poplatné dobové estetické i jazykové normě. Ve vysvětlivkách je nevysvětlujeme, protože jejich lexikální význam víceméně odpovídá slovotvornému.

EMENDACE

- 349 začali jsme rubati zajaté m. začali se rubati zajaté [podle 1. knižního vydání; KK má začali se...]
- 367 do všech uhlů světa? m. světa.
- 371 abych ozdobil vítěze a národa svého *spasitele* rekovné m. *spasitely* [tvrdé skloňování podstatného jména *spasitel* však nelze vyloučit]

VI/ STRAKONICKÝ DUDÁK

Premiéra hry se konala 21. listopadu 1847 ve Stavovském divadle. Knižně hra vyšla až po Tylově smrti v roce 1858 ve 26. svazku Pospíšilovy Divadelní

např. „Zoldy!“ volá muž i žínka. V tisku se u některých výrazů užívá až příznakový pravopis, zdůrazňující lidovou výslovnost, který zachováváme (píše-me *kladynet*, *medálie*, *gás*), ba v analogických případech zavádíme (značíme délku samohlásky, např. *primárius*, *garderóba*, *študióze* /vokativ/).

EMENDACE

- 414 všech deset prstů *oblíznout* **m.** *oblíznoul*
430 až se dostanu do *hrnců*. — *Musíte* vědět, že jsem jeho krajan. **m.** *hrnců*.
Musíte [pomlčkou vyznačujeme předěl mezi mluvením „stranou“ a neskrytě]
446 pomocník a otrok jeho **m.** *o*
447 dobře jsi *mněl*, Kalafuno, když jsi říkal, **m.** *měl* [podle smyslu]
457 Hrady můžete na *mně* stavět! **m.** *mne*

VII/ EDIČNÍ ŘEŠENÍ

Při jazykové úpravě textů jsme postupovali vesměs podle zásad z praktické části příručky *Editor a text* (2006). Míra edičních úprav a hloubka jejich dalšího popisu se liší podle toho, zda bylo výchozím textem první knižní vydání hry, nebo její vydání v KK.

V následujícím přehledu označujeme jednotlivé hry zkratkami:

- Č — *Čestmír*
F — *Pražský flamendr*
P — *Paličova dcera*
H — *Kutnohorští havíři*
K — *Krvavé křtiny*
D — *Strakonický dudák*

K pravopisným a jazykovým úpravám bylo u různých her potřeba přistupovat individuálně, protože se ve hrách objevují specifické jazykové prvky vyvolávající v části textu dojem např. archaizace nebo lidovosti. Nadto lze sice vcelku vysledovat u těchto prvků záměrné užití, ale autorova záměrnost se neprojevuje na ploše celé hry zcela důsledně a soustavně: jazyková charakteristika postav, užití příznakových prostředků atd. v průběhu her většinou kolísají. Archaických jazykových prvků si můžeme všimnout celkem podle očekávání ve hrách s historickou tematikou (H; v K jsou nápadné podoby jmen jako *Hospodín* a *Metuděj*; v Č jsou lexikum a výběr vlastních jmen inspirovány

kvantitě samohlásek a vyznačování jejich délky. Při rozhodování mezi respektováním krátkosti a délek vyznačených v předlohách (případně i dalších zaznamenaných jazykových jevů) a upravováním či standardizováním jednotlivých slov je zapotřebí zvážit několik věcí, a to především:

- přirozenou jazykovou variantnost
- představu o podobě jazykového systému tehdejší češtiny a o Tylově idiolektu
- roli sazečů a tiskařů, případně opisovačů apod. při přípravě textu k vydání
- funkční užití jazyka např. pro charakteristiku postav, navození (či naznačení) dobové atmosféry u her z historie apod.
- srozumitelnost pro dnešního čtenáře České knihnice

O dobovém jazyku a jeho variantnosti si čtenář učiní představu už z hojného zastoupení podob dnes vnímaných jako obecněčeské, jež ponecháváme: *navlíknout, ouřad, (v) oustrety, outrpně, vejklad, skrejme, dyl* a mnoho jiných.

Další představu o jazykové variantnosti a kolísání i v textech jednoho autora může dát zastoupení podob *jinak, jinák a jináč* v textech jednotlivých her (včetně odvozenin; podoba *jináč* není zastoupena vůbec; v Č se dokonce vyskytuje *jinám*):

	<i>jinak-</i>	<i>jinák-</i>	<i>jináč-</i>
Č	1	3	0
F	3	2	2
P	0	3	1
H	7	2	1
K	0	1	0
D	1	2	3

Ani tyto podoby nesjednocujeme, protože bychom tím nepatříčně zasahovali do Tylova jazyka (a vedle toho těžko volili podobu, ke které se máme přiklonit). Obecně se snažíme nesjednocovat takové hláskové jevy, o jejichž funkčnosti nemáme pochyby, máme je doloženy v dobových textech či slovnících nebo jsou dostatečně zastoupeny v korpusu zde vydaných Tylových her — poslední může být pochopitelně ožehavé, protože nejde o nijak rozsáhlou množinu textů — a zároveň (nejspíš) nejde o jevy dnešnímu čtenáři nesrozumitelné.

Dostatečné doložení variujících podob můžeme zastoupit např. na dubletě *ňadro a nãdro*, v Č jsou tyto varianty zastoupeny v poměru 6 : 4. Hojně jsou doloženy i podoby *jméno* a *jmeno*, obtojně *dosavad* a *dosavád(e)*, o něco

méně *vysílit* a *vysílit*. Kolísání tedy respektujeme především v případech, kdy nacházíme pro obě doložené varianty systémovou oporu a zároveň jedna z variant v jedné hře či v korpusu her výrazně nepřevládá. Vedle již uvedených se jedná např. o slova a tvary *důstojný* a *dostojný* (původně rozdíl v samohláskové délce), *leta/léta*, *lítost* / *nelitostný* a *přelitostný*, *lkala/lkála*, *piskat/pískat* a odvozeniny, *práhnout* a *práhnoucí* / *prahnoucí*, *schválně* / *schvalně* a *naschval*, *spolehati/spoléhati*, *širý/šířý*, *usta/ústa*, *vysost/výsost* (srov. i *vyšina*, *převyšiti*).

Kvantitu předlohy ponecháváme např. ve slovech *dokořan*, *draha* ‚dráha‘, *dvěře*, *chyše*, *jizlivý*, *kajicný*, *konyvka*, *kyž* ‚kéž‘, *nuše*, *ochrance*, *okřídlovat*, *ostřížky*, *píchlavý*, *podšivka*, *pomahat*, *radší* (komparativ), *rozptylený* a *rozptylit se*, *skřítek*, *spasný*, *sukynka*, *suva* ‚sůva‘, *sykora*, *tapat* ‚tápat‘, *uhel* (*do všech uhlů světa*), *ukrutanský*, *vyhybat se*, *vyklídit*, *zmačknout*; v přítomných tvarech *zapišu*, *piše* apod., v předponách *naděje*, *nápodobit*, *přisahat*, *pujdu*, *umluva*, *neuprosný*, *usvit*, *utěcha*; *nevslovný*, *nevyvratně* a *nevyvratný*, *zusat*. Některé výrazy s krátkou samohláskou jako *konyvka*, *podšivka*, *suva* nebo *zusat* (ale i s dlouhou: *sírky*, *mískou*) mohou přispět ke stylizaci lidové mluvy příslušných postav.

Výraznou archaizační, případně poetizační funkci mají některé podoby se zdloženou samohláskou, vyskytující se především v Č, H a K: *bájka*, *blížní*, *jednák*, *páže* ‚paže‘, *práhnout*, *rámeno*, *vládyka*; zmíněný *Hospodín*, *Kouřím*, *Kouřimí*, *Míchal* (archanděl), *stíhnout* a odvozeniny; (ne)mohutný, *potůlka*; (vz)týčiti (se); nejspíš i *sáhati*; *myšlénka*; *líbý* a *líbě*; *kůře* ‚kuře‘, *strůna*; *týlo*. Hodnotíme je jednoznačně jako záměrné a ponecháváme je. V Č ponecháváme kvantitu v zakončení slovesných substantiv, tzn. zachováváme i dnes neběžné podoby jako *řvání* a *hrání*, s jedinou výjimkou: kolísající *doufaní* a *doufání* sjednocujeme na dnešní podobu.

Kolísající varianty sjednocujeme v nemnoha případech, když jedna výrazně převažuje a zároveň zpravidla jde o dnešní či dnes srozumitelnější podobu slova. Tak sjednocujeme *dálší* a *další* na *další*, *lity* a *lity* na *lity*, *plýtvati* a *plytvati* na *plýtvati*, *zrada* a ojedinelé *zráda* na *zrada*. Jméno *Ladoň/Ládoň* píšeme s dlouhým *á*.

Ve shodě mj. s klicperovským svazkem ČK měníme (dobovou, přesněji řečeno v té době variující) krátkost původních dvojslabičných infinitivů a jejich předponových odvození na dnešní stav, a píšeme tedy *dobýt m. dobyt*, *dovést m. dovesti*, *nabýt m. nabyt*, *nalézt m. nalezt*, *pomstít m. pomstit*, *povznést m. povznesti*, *roznést m. roznest*, *utéct m. utect* (i když zde se v P nabízí hypotéza, že forma *utect* má sloužit k řečové charakteristice postavy), *vléci m. vleci*,

zabítí m. zabiti. Neměníme *zakleti* ‚zaklít‘, protože bychom museli změnit i kvalitu samohlásky. Měníme rovněž archaickou kvantitu podstatného jména *kázání*, jež mohla být právě u tohoto výrazu ještě lexikalizovaná, a píšeme *příkázání m. příkázani, kázání m. kázani*. Podoby *podlé, vedlé* a (ojedinělé) *nikdý* v zájmu čtenářské srozumitelnosti měníme (resp. je sjednocujeme s krátkými) na *podle, vedle, nikdy*. Předpokládanou délku vyznačujeme u slova *jakorát m. jakorat* (lidová podoba slova *akorát*).

Jako chyby tisku mohou být hodnoceny ojedinělá užití podoby konkurující s podobou bohatě zastoupenou. Tak se v K držíme (archaizující!) podoby *Hospodín* a ojedinělou podobu *Hospodin* nezachováváme. Ojedinělé *výmínka* sjednocujeme s bohatě doloženým (a systémovým) *výminka*. Píšeme *bohatýrský m. bohatyrský* podle dalších příbuzných slov výhradně s dlouhým *y*. Imperativ *nestuj* (v K) upravil na *nestúj* již editor předlohy, tj. vydání v KK. Ve výpovědi *špína zůstane jen špinou* (P) sjednocujeme na rozdíl od vydání v KK kořenou samohlásku v obou tvarech slova *špína* na *í*.

Respektujeme samohlásky v archaických tvarech slovesa *kvísti/kvést* jako *květlo* či *vzkvětla*, jakož i varianty *zaskvíti* a *zpečovat se m. očekávaného -ě*.

Ponecháváme *u*, archaickou variantu předložky *v* před slovy začínajícími na *v*:- *u vysostí, u vězení, u vyhnanství* (Č), *u velikém pohnutí* (P), výjimečně před *b*:- *u bitvě, u bouřlivém víru* (Č, KK emenduje na *v*), necháváme také *u divém víření* (F).

Ponecháváme dnes zpravidla nestandardní souhláskové varianty *čtyry, evanjelium* vedle *evangelium* (jsou ve dvou různých hrách), *katezismus, klobat* a *uklobnout, nišpule, očisťovati se, planýř* ‚praníř‘, *pod paždí, sekretář* a *cekretář* (v D; je však otázkou, zda jsou — všechny, nebo některé — podoby se *s*- užitý záměrně, nebo jde o opomenutí), *skříňka, spláknout, strakapoun, vídeňský, zpukřelý, žízeň, žžavě*. Stejně jako u samohlásek tedy ponecháváme některá souhlásková kolísání (kromě těch uvedených může jít i o případy, které se při přípravě edice nepodařilo podchytit). Sjednocujeme tam, kde se jedna z podob jeví jako (poměrně či velmi) málo frekventovaná, navíc můžeme počítat s nevědomou nedůsledností autora, opisovače, sazeče apod. coby argumentem pro změnu. Tak píšeme *couvající m. coufající* podle *couvat, ucouvnout*; ojedinělé *kouzedlné* měníme podle jiných slov se stejnou příponou na *kouzelné; ctnost* a *cnost, paprsek* a *paprsek, oblékat* a ojedinělé *oblékat* sjednocujeme vždy na první z uvedených podob. Zjednodušujeme souhláskové skupiny a píšeme *skvíť se, skvoucí, skvostný* a *skvělý m. stkvít se, stkvoucí, stkvostný* a *stkvělý* (včetně kompozit se *-skvělý*), *přec(e) m. předc(e); knížectví*

m. *knížetství* (příčemž poslední dva příklady lze interpretovat jako pouhé pravopisné záležitosti bez vlivu na vyslovovanou podobu, podobně jako výše uvedený zápis *dětský m. děcký*).

V tomto odstavci přecházíme od hláskosloví k tvarosloví: Sjednocujeme podoby podstatných jmen ženského rodu skloňovaných podle vzoru *kost* podle dnešního stavu. Ve hrách kolísají zakončení *-t* a *-ť* (převládá např. *paměť* a *pout*, ale *chuť*, výrazně kolísají např. *odpověď/odpověď* a *obět/obět*). Všechna uvedená slova tedy píšeme s měkkou souhláskou na konci stejně jako *chuť, prst, rukověť, zeď*. V P měníme *pout* na *pouť* i v úvodní písni, i když tím komplikujeme rým *pouť/soud*. Respektujeme femininum *závrat* v K, ale v Č ponecháváme *závrat*, protože tam jde o maskulinum (objevuje se tam nepochybný tvar 3. pádu jednotného čísla *závratu*). V D registrujeme 2. pád množného čísla *smeti* (tzn. femininum *smet*) místo dnešním čtenářem pravděpodobně očekávaného tvaru *smetí*. V Č ještě sjednocujeme podoby *věštkyně* a *věštkyně* na první uvedenou (ve stejné hře je i varianta *věštká*).

Ponecháváme dnes zpravidla nestandardní, v některých případech „pouze“ krajně neobvyklé tvary substantiv jako *andělové, o hrdinách, ještěře* (vokativ), *se svými kněžmi, v mezech, do náruči, v písních, hořké slze roním, v středě* (maskulinum *střed*). Ponecháváme rovněž tvary genitivu plurálu s archaickou koncovkou *-ův*: *bohův* (v Č variantně s *bohů*), *citův, krajanův, krokův, lopotův, Lučanův, mužův, národův, otcův, poutníkův, Pražanův, rekův, rolníkův, řadův, smyslův, snův, tisícův, větrův, zajícův, zrádcův, zrakův*. Zvláště upozorňujeme na archaické duálové tvary *nohoum, prsoum, mezi dvěma skalama, s dvěma zbrojnošema, nad [dvěma] mrtvolama, ramenama krče, za nima*. Ojedinělou podobu nominativu plurálu *boží* sjednocujeme s běžně užívanou podobou *boží*. Ponecháváme kolísání ve vokativech maskulin skloňovaných podle vzoru *soudce: hromovládce, Sasobijce, zrádce, vůdce*, ale *ochránce*. V Č ponecháváme tvary přídavného jména *drzí* podle měkké i tvrdé deklinace — mj. proto, že v některých tvarech, např. *držího/drzého*, bychom museli změnit znění textu.

V D se na některých místech užívají zájmenné tvary *ji* a *jí* odchýlně od dnešního stavu. Kde je možný genitiv, ponecháváme *í* (*ale já jí nemám; hrdá žena, / ježto myslí, že jí horší změna / nemůž potkati*); kde pro genitiv nenacházíme žádné zdůvodnění, měníme *í* na *i* (*skrže ni; ne že bych o ni stál; ten prej ji potěší*). Stejně tak v K ponecháváme *musím se před ní postaviti*, i když *před ni* se může zdát pravděpodobnější. V Č měníme ojedinělé (plurálové) *jejích* na *jejich*. Ponecháváme tvary 7. pádu osobních zájmen 3. osoby s náslovným

n- i tam, kde se v dnešní češtině nepoužívají, tj. v bezpředložkovém užití: *vyndá plný sáček a cinká ním; trhne ním kupředu; lomcuje ním strach; vezmi mou krev a pokrop ní kořen svého štěstí; to je báchorka, že by ní mohl reka strašiti; pánbůh vás obdařil krásou, ale jenom ní nehřešte*. Neupravujeme absolutní tvar vztažného zájmena *jenž* (objevují se i varianty *jenžto* a *ježto*).

Ponecháváme dobové (případně v dané době již archaické, a tím pádem text archaizující) slovesné přítomné tvary *deřeš se; nemůž; otevru, otevrou se a rozevrou se; zmizejí; žive, žijé*; imperativy *nebeř, neber; pí a píte, pij, pijte; použi, použij; prodlí, prodlí; tresci, tresteš; vylí, vylíj; tec, teč; ukonejšejte, upec, upeč; nevracuj se*; tvary příčestí *pohřizen, rozpoltěna, zaklený* (v textu D je i podoba *zakletý*). Ponecháváme i tvar *odbydu*, dodnes „neuznaný“ za plně spisovný. Měníme ojediněle se vyskytnuvší tvar příčestí *napal* na *napjal*.

Upozorňujeme na dnes neobvyklé lexikální či slovtvorné varianty slov, která v textech dramát ponecháváme: *blouzení, blouznění, hlehle, hle, hele, prvé, stotka, stovka, teprva, zelenářka, zelinářka*. Nesjednocujeme tvary s *vše/ich-* a *vše/ick-* a v následující tabulce podáváme jejich frekvenci v jednotlivých hrách, jež vedle dobových norem a konvencí svědčí — i když velmi hrubě — jednak o stylové platnosti uvedených variant, jednak o Tylově nedůslednosti při jejich užívání:

	všich-	vsech-	všick-	všeck-
Č	1	11	11	7
F	0	12	4	20
P	0	12	7	19
H	1	32	17	15
K	0	14	2	0
D	0	18	2	25

Ponecháváme dnes nestandardní případy shody u přídavných jmen, zájmen i u příčestí jako *nočním pláčem rozpálené víčka; mám dvě malé sestry, nevinné stvoření; pro takové dvě cizozemské zvířata; tyto ústa; ty škvřnata a ty hádata; škoda že tu nejsou moji caparti — ty by se oblizovaly; aby vám ruce zkameněly a hrdla popraskaly; tedy ti již zesílily peroutka; kde stály světa; nebesa [...] nastrojily*. Není překvapivé, že tak nápadné expresivní prvky lidového jazyka bývaly v knižních vydáních her postupně měněny a „pospisovňovány“, např. *nesvolávej daremné strašidla* bylo opraveno na *daremná strašidla*; poněkud nejasné *děti, to jsou moje potěšení na děti, ty jsou mé potěšení*.

Ponecháváme bezpředložkový akuzativ *nevleze-li mi tuto chvíli celé srdce na jazyk* a neopravujeme ani další dnes nezvyklé vazby jako *ale však já tím hned zatočím* nebo *s volným krokem až kepředu dostoupiv*. Neemendujeme ani spojení-atrakci *v duši hlubinách* (F; na předpokládané *v duše hlubinách*), protože je doložena i v některých dalších psaných textech z 19. století. Neopravujeme ojedinělé jazykové nesrovnalosti v charakteristice postav, např. syntakticky nejednoznačný úsek *Šestáková v jednoduchých šatech, černou hedbávnou zástěru a slušný čepec* (P).

F. M.

Klasická díla v textově spolehlivém vydání
Česká knižnice
www.kniznice.cz

VYSVĚTLIVKY

Následující vysvětlivky jsou kontextové, přibližují lexikální význam méně srozumitelných slov a tvarů a podávají základní informace o zmíněných reáliích. Pro větší přehlednost vysvětlivky stejných slov v některých případech opakujeme, pokud se dané slovo objevuje v různých hrách.

Vysvětlivky jsou o něco rozsáhlejší než ty v *Knihovně klasiků*, protože po téměř sedmdesáti letech od předchozího vydání předpokládáme menší srozumitelnost některých jazykových prostředků, způsobenou jejich zastaráváním, a menší povědomí o reáliích Tylovy doby, případně doby, do které je ta která hra situována.

Při přípravě vysvětlivek byly využity především jazykové výkladové slovníky (*Příruční slovník jazyka českého*, *Slovník spisovného jazyka českého*, Jungmannův *Slovník česko-německý*), jež jsou dnes dostupné na webových stránkách Ústavu pro jazyk český AV ČR. Do určité míry byly konzultovány i vysvětlivky vydání v *Knihovně klasiků*.

I/ ČESTMÍR

- 9 vládyka — stařešina, nejstarší člen rodu
lopotové — lopota, podle Jungmanna též lojota; správce kraje, hejtman
- 11 týn — tvrz, panské sídlo
- 12 oplakuje — oplachuje, smývá
Zloboh — slovanský bůh zla
popraží — zápraží

- 312 **statečný Gideone** — biblický vládce Orfy, osvobodil Izrael od útlatku Midjanských a zničil Baalův oltář (srov. Soudců 6–8)
planýř — pranýř
- 313 **hraničné právo máte v rukou** — hejtman Oněk disponoval právem soudit podle hraničního soudu, tj. řešit spory osob podléhajících různým právům
- 314 **brůnu** — bělouš, bílý kůň
razíme najalovo — děláme marnou práci
- 315 **černé calty** — tmavé pečivo, placky
budete se vadit — hádat se
na kdyni — kdyně; horní dílo placené úkolově, tedy zajišťující horníkům stabilní příjem
- 318 **král se zdržuje v Uhrách** — Vladislav II. Jagellonský byl po smrti Matyáše Korvína (1490) zvolen také uherským králem a do února 1497 pobýval v Uhrách
- 323 **ty čistý cherube** — cherub; anděl chránící boží trůn
neberný — neplatný
- 325 **nemám přece v uších nátku** — nátku; nádcha, silná rýma

V/ **KRVAVÉ KŘTINY**

- 335 **komonstvo** — družina, dvořané (na koních)
končí se rokem 936 — podle Gelasia Dobnera a Josefa Dobrovského byl sv. Václav zavražděn roku 936, František Palacký navrhl rok 935; v Kosmově kronice i v Kristiánově legendě se udává rok 929
- 336 **Střelo Perunova!** — Perun; slovanský bůh hromu, nejvyšší z bohů
muži Svatovitův — Svatovit či Svantovit; slovanský bůh boje a úrody, v mytologii Polabských Slovanů nejvyšší z bohů (mohl být ztotožňován s Perunem)
Vratislava — Vratislav (888–921); přemyslovský český kníže, otec sv. Václava
- 337 **letorost** — ratolest, větvička, výhonek
moravského Svatopluka — Svatopluk († 894); velkomoravský kníže
- 338 **statným Luticům** — kmen Polabských Slovanů (viz níže)
- 339 **po týnech** — tvrz, panské sídlo
pomrví jejich krví zemi otcovskou — potřísní, znečistí
železného oruží — zbroj, zbraně

- 340 **Durynkové, Frankové a Sasíci** — germánské kmeny sídlící zhruba v severozápadní a střední části dnešního Německa
Obodrité, Lutici a Stodorané — kmeny Polabských Slovanů sídlící na severu dnešního Německa a Polska mezi Labem a Odrou
- 341 **v lúno Morany** — pohanská bohyně smrti
čtrnácte zaslepených lechů k těm němým cizozemcům zaběhlo — křesť českých knížat v německém Řezně roku 843
nesmyslníku — nerozumný člověk
- 342 **varyto** — bájný strunný hudební nástroj starých Slovanů
ty bys raději v Budči hleděl na písmo a liché pověsti — Budeč; slovanské hradiště u Zákolan severozápadně od Prahy; podle legend zde sv. Václav získával vzdělání
- 343 **modli se nešpory** — večerní modlitby
- 344 **proti franským nátiskům** — útlak, násilí
- 345 **věčného psaltářníka** — žaltářník, pěvec žalmů
tenata — síť k chytání zvířat nebo ptáků; léčka, past
- 346 **rozehnal český orel divoká hejna avarských krkavců** — české kmeny pod Sámovým vedením zvítězily nad Avary v 7. století
nerozprchly se houfy Karla Velikého před českými prapory; Franků běsné roje pod Luděkem — boje s franským císařem Karlem Velikým a jeho nástupcem Ludvíkem Pobožným v 9. století
Maďaři, nepobily je české pěstě v boji přeastém — boje Čechů s Maďary na počátku 10. století
starý kotel, kterýž předkové na korouhvi nosili — česká knížata údajně užívala korouhev s kotlem v ohnivém poli
- 347 **Nech mě trápí Třas!** — běs, zosobněná vlastnost
- 348 **Kumán** — turkotatarský kočovník z jihoruských stepí
já ti poručím toho člověka — doporučuji
povětrím — vzduch
- 349 **Arpádovi potomci** — Maďaři; Arpád († asi 907) byl zakladatel maďarské panovnické dynastie
- 351 **náhradí** — hradní nádvoří
staroslovanský zpěv Hospodíne, pomiluj ny! — nejstarší česká duchovní píseň, jejíž autorství je připisováno sv. Vojtěchu
- 352 **cokoli nejmenšímu z těchto učiníte, mně jste učinili, praví Spasitel** — srov. Mt 25,40
- 354 **zub za zub, oko za oko** — srov. Ex 21,23–25

- různice — rozepře, hádky
- 355 vydej nález — rozhodnutí, rozsudek
- 356 mu kopeš náhlý hrob a před časem jej k němu dovlékáš — před časem; předčasně
- 357 budou jedenkrát počet skládati — skládat účty
- 358 dnů mých je namále — málo
- 359 chrám svatého Kosmy a Damiána — ve Staré Boleslavi
- 360 buďte svorní, jední — jednotní
kroky vaše ostříhej — ochraň, střež
- 361 lutice — ženské bytosti ze slovanské mytologie zosobňující zlé svědomí
- 363 do škorní ať jim olova naleje — škorně; kožené boty
- 365 neprojímej srdce moje — nedotýkej se mého srdce, nedojímej je
mečem proteknouti — probodnout
- 369 stojím v pokoutí — v zákoutí, v závětrí
- 370 hlučné pole — vojsko
- 371 věčná Děvano — Děvana; slovanská bohyně jara a úrody
- 372 rusalky a poludnice — bájně slovanské bytosti
před šotkem — domácí bůžek
veselé sobotky — pohanské slavnosti o letním slunovratu
- 374 při harcovati — při hnát se, nahrnout se
ty prchlá kotrbo — ty prchlivá hlavo, ty prchlivý člověče
- 376 jako v záři archanděl, jenž nade hlavou točí mečem plamenným —
archanděl Michael, srov. Zj 12,7
- 378 kukle — oděv kryjící hlavu, maska
- 379 při kuželi mé ženy — kužel; nástroj k upevnění lnu, konopí apod. při předení
podle zasloužení vyštívati nepřítel — zaslouženě
- 380 složit počet Hospodínovi — složit účty bohu, zde: zemřít
- 381 podle zdání, podle nápadu — svévolně
- 384 duch Radihostův — Radihost; slovanský bůh známý jako Radegast
- 387 se rozsápe — rozzuří se, rozběsí se
- 388 že se pozdravila manželka — uzdravila se
je svátek svatého Kosmy a Damiána — 27. září
- 389 role vzdělávati — obdělávat pole
budeš pilně páteře odříkávati — otčenáše
- 392 hlásník — strážce
starý kulichu — zde: podivín, mrzutý člověk
- 396 malý sínec — malá místnost, předsín v kostele

OBSAH

ČESTMÍR	7
PRAŽSKÝ FLAMENDR ANEB CO MU PŘECE POMOHLA	133
PRAŽSKÁ DĚVEČKA A VENKOVSKÝ TOVARYŠ ANEBO PALÍČOVA DCERA	199
KRVAVÝ SOUD ANEB KUTNOHORSTÍ HAVÍŘI	267
KRVAVÉ KŘTINY ČILÍ DRAHOMÍRA A JEJÍ SYNOVÉ	333
STRAKONICKÝ DUDÁK	401
KOMENTÁŘ	475
EDIČNÍ POZNÁMKA	504
VYSVĚTLIVKY	531

svazek 118

Řídí redakční rada České knižnice ve složení:

Jiří Flaišman (předseda), Jiří Holý, Pavel Janáček, Jan Linka, Filip Tomáš, Martin Valášek

Redakce: Petra Hesová

Josef Kajetán Tyl

Divadelní hry

Texty k vydání připravil František Martínek

Komentář napsal Dalibor Tureček

Obálka (s použitím návrhu divadelní opony

od Jana Kokeše *Libušina věštba*, 1854;

Regionální muzeum v Chrudimi),

vazba a grafická úprava Jana Vahalíková

Výběr ilustrace Stanislava Fedrová

Odpovědná redakce Petra Hesová

Sazba písmem Tabac Robert Šváb

Tisk a knihařské zpracování Finidr, Český Těšín

Vydal Nadační fond Česká knižnice

ÚČLK FF UK, náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1

(www.kniznice.cz),

Ústav pro českou literaturu AV ČR

Na Florenci 3/1420, 110 00 Praha 1

(www.ucl.cas.cz)

a nakladatelství Host

Radlas 5, 602 00 Brno

(www.hostbrno.cz)

v Praze a Brně roku 2022 jako 2108. publikaci nakladatelství Host

552 stran

V České knižnici vydání první